

บทที่ 2

กรอบการวิเคราะห์และระเบียบการศึกษา

2.1. ความนำ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการและลักษณะขององค์กรการเคลื่อนไหว และความสัมพันธ์องค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรอื่นๆ ในกรณีขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกโดยอาศัยทฤษฎีการระดมทรัพยากร(resource mobilization perspective)¹

ในบทนี้จึงเริ่มต้นจากการทบทวนความเป็นมาและลักษณะของทฤษฎีการระดมทรัพยากร และใน ส่วนต่อไปของบท ผู้วิจัยจะอธิบายและสรุปกรอบการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพหุสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการทางสังคมที่เสนอในสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร และตั้งกรอบการวิเคราะห์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้โดยมีการอภิปรายถึงข้อจำกัดของทฤษฎีการระดมทรัพยากรในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมในสังคมไทยด้วย

2.2. ความเป็นมาและลักษณะของทฤษฎีการระดมทรัพยากร

2.2.1. ทฤษฎีการพฤติกรรมรวมหมู่แบบสำนักชิคาโก (Chicago School)

ในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 1890 ถึงทศวรรษ 1920 นักสังคมศาสตร์ในสำนักมาร์กซิสต์เช่น Loernz V. Stein และ Werner Sombart พยายามที่จะอธิบายถึงความสำคัญของขบวนการแรงงาน โดยอาศัยวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ (historical materialism) ในแง่ของ Stein และ Sombart (Stein 1921; Sombart 1924 อ้างใน Soranaka 1996: 2-3) ขบวนการทางสังคมมีความหมายเช่นเดียวกับขบวนการแรงงาน เป็นผลมาจากความขัดแย้งทางชนชั้นซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งด้านระบบการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจให้เป็นสังคมนิยมเพื่อที่จะปลดปล่อยชนชั้นกรรมชิตจากการกดขี่และการถูกเอาเปรียบโดยชนชั้นนายทุน

ทฤษฎีมาร์กซิสต์ดังนี้มีอิทธิพลในแวดวงนักวิชาการที่สนใจเรื่องขบวนการทางสังคมในยุโรปและญี่ปุ่นค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรพัฒนาขึ้นมา ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องขบวนการทางสังคมที่มีอิทธิพลสูงในแวดวงนักสังคมศาสตร์อเมริกา ก็คือ ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ (Collective Behavior Theory) ซึ่งเสนอโดยกลุ่มนักสังคมวิทยาอย่างเช่น Robert E. Park และ Ernest W. Burgess ที่เรียกกันว่าสำนักชิคาโก (Chicago School) วิธีคิดของสำนักชิคาโก (Chicago School) ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดจิตวิทยาทางมวลชน (Mass Sociology) ในปลายศตวรรษที่ 19 ที่เสนอโดยนักจิตวิทยาสังคมยุโรปรุ่นต้นๆ เช่น Gustave LeBon, Scipio Sighele (Neidharadt and Rucht 1991: 422) และ Gabriel Tarde (1964)

ในกรอบการวิเคราะห์ของสำนักชิคาโก ขบวนการทางสังคม หมายถึงพฤติกรรมรวมหมู่รูปแบบหนึ่งที่ไร้เหตุผล หรือการกระทำรวมหมู่อย่างลุ่มๆดอนๆและไร้ทิศทางที่เกิดขึ้นจากการล่มสลายของระบบโครงสร้างหรือสถานการณ์ที่ไร้ระเบียบโดยอัตโนมัติ (natural history of social movement)² เหมือนกับความคลั่งนิยมชั่วขณะ (fad) ความประหวั่นพรั้งพรั้ง (panic) ความคลั่งในศาสนา (cults) การปล่อยข่าวลือ (rumor) และการทำตามสมัยนิยม (fashion) เป็นต้น

หลังจากได้มีผลการศึกษาของ Park และ Burgess ในทศวรรษ 1920 เป็นต้นมาจนกระทั่งทศวรรษ 1950 เรื่องขบวนการทางสังคมไม่ค่อยได้รับความสนใจจากวงนักสังคมศาสตร์เท่าไร Anselm L. Strauss (1947 อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 422-423) ได้กล่าวด้วยความเสียดายกับสถานการณ์ทางวิชาการนี้ว่า

...เรื่องการกระทำรวมหมู่ไม่ได้รับการศึกษา ไม่เคยเป็นประเด็นสำคัญในวงนักสังคมวิทยา ...แม้ว่าในช่วงเวลา 10-20 ปีที่ผ่านมา ได้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาทางทฤษฎีในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องเชื้อสาย เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องครอบครัว และเรื่องอาชญากรรม แต่เรื่องการกระทำรวมหมู่ยังอยู่นอกขอบเขตของการศึกษาทางสังคมวิทยา...

Herbert Blumer (1957) เป็นนักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นอีกคนหนึ่งก็แสดงความเสียใจต่อสถานการณ์ที่ว่า นักสังคมศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่มีความสนใจเรื่องขบวนการทางสังคมซึ่ง Blumer คิดว่า เป็นประเด็นการศึกษาที่น่าจะมีความสำคัญมาก

ในสถานการณ์เช่นว่านี้ Blumer ถือได้ว่าเป็นนักทฤษฎีคนแรกที่ทำอย่างเด่นชัดในการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคม สำหรับ Blumer เป้าหมายของการศึกษาขบวนการทางสังคม คือ การพัฒนากรอบการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยาในเรื่องการกระทำรวมหมู่ให้เป็นระบบ การศึกษาของ Blumer ไม่ได้เน้นการเสนอทฤษฎีหากแต่เน้นการแบ่งแยกประเภทหรือรูปแบบของการกระทำรวมหมู่มากกว่า

โดยการศึกษาของ Blumer (1957 อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 423-424) การกระทำรวมหมู่แบ่งแยกออกมาเป็นรูปแบบต่างๆดังนี้

- การกระทำแบบฝูงชนอย่างเช่นความนิยมชั่วขณะ (fad) ความประหวั่นพรั้งพริ้ง(panic) ความคลั่งในศาสนา (cults) การปลอ่ยข่าวลือ (rumor) และการทำตามสมัยนิยม (fashion) เป็นต้น
- พฤติกรรมของมวลชนในรูปแบบการกระทำแบบไม่เป็นองค์กร(non-organized)
- สาธารณชน และความคิดเห็นของสาธารณชน(public and public opinion)
- การโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda) กลยุทธ์ทางจิตวิทยาในสงคราม และกลยุทธ์ของคอมมิวนิสต์
- ขบวนการทางสังคม (social movements)

Blumer เป็นนักสังคมวิทยาคนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากสำนักชิคาโกค่อนข้างมาก แนวคิดของ Blumer จึงยังอยู่บนพื้นฐานทางวิธีคิดแบบสำนักชิคาโก ยกตัวอย่างเช่น สาเหตุที่ทำให้เกิดขบวนการทางสังคม คือ สถานการณ์ไร้ระเบียบ (break-down) ซึ่งไม่แตกต่างจากความคิดของ R. Park และ E.W.Burgess อย่างไรก็ตามงานเขียนของ Blumer (1957) ก็ถือว่า มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีในเรื่องขบวนการทางสังคมในระยะต่อมา Blumer(1957 อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 423-424) ได้กล่าวไว้ว่า

...ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นมาโดยความตั้งใจของผู้คนที่กระทำและที่มีลักษณะเป็นองค์กรไม่สามารถอธิบายได้จากแง่มุมของจิตวิทยาทางสังคมโดยเน้นความปรารถนา (motivation) หรือนิสัย (disposition) ของกลุ่มคนที่กระทำรวมหมู่ หรือจากแง่มุมของการแพร่กระจายของอุดมการณ์ใดๆ วิธีการในการวิจัยเหล่านี้มองข้ามความสำคัญที่ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวจำเป็นต้องสร้างขึ้น (has to be constructed)...ขบวนการทางสังคมมีลักษณะเด่นชัดที่เป็นปรากฏการณ์สำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในบริบทของสังคมสมัยใหม่...

กล่าวคือ งานของ Blumer ทำให้ประเด็นเรื่องขบวนการทางสังคมเริ่มกลายเป็นประเด็นการศึกษาในหลายสาขาของสังคมศาสตร์ซึ่งก่อนที่จะมีงานของ Blumer ประเด็นเรื่องขบวนการทางสังคมนี้ เป็นเพียงแค่ประเด็นทางจิตวิทยาทางสังคมเท่านั้น

ตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เมื่อมีงานของ Blumer แล้ว ทำให้นักสังคมวิทยาเริ่มหันมาให้ความสนใจเรื่องขบวนการทางสังคมเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในต้นทศวรรษ 1960 กระแสการศึกษาเรื่องขบวนการทางสังคมที่ขยายขึ้นมานั้นนำไปสู่การพัฒนาทฤษฎีใหม่ๆ อย่างเช่น ทฤษฎีของ Ted R. Gurr (1970) และ James.C. Davies (1962 อ้างใน Soranaka 1996) ที่เรียกกันว่า ทฤษฎีการริครอนสัมพัทธ์ (Relative Deprivation Theory) และทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ของ Neil J. Smelser (1962; 1964) หรือของ Ralph H. Turner and Lewis M. Killian (1972 อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 424) เป็นต้น

ทั้งสองทฤษฎีนี้มีความแตกต่างในเรื่องต่างๆเช่น ประเด็นการศึกษาที่เน้น แต่ขณะเดียวกัน ทั้งสองทฤษฎีนี้มีลักษณะเดียวกันตรงการตั้งสมมุติฐานที่ว่า ช่องว่างในเรื่องราวได้หรือการถูกเอาเปรียบ (exploitation) ที่รุนแรงซึ่งทำให้เกิดความคับข้องใจในหมู่ประชาชน และการแพร่กระจายของความเชื่อเป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการก่อให้เกิดการกระทำรวมหมู่

ในส่วนต่อไปนี้จะอธิบายถึงรายละเอียดของทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่แบบ Smelser ซึ่งบรรดานักสังคมศาสตร์ยอมรับกันว่าเป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์มากที่สุด ในทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวกับเรื่องการกระทำรวมหมู่ก่อนที่จะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร

2.2.2. ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่แบบ Neil J. Smelser

เป้าหมายของ Smelser ในการเสนอทฤษฎีแบบใหม่ คือ โดยประยุกต์ใช้ความคิดของ Talcott Parsons ที่เรียกกันว่า *structural functionalism* (Takabatake 1983: 192; Neidharadt and Rucht 1991: 426) เสนอกรอบการวิเคราะห์ที่สามารถถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์การกระทำรวมหมู่ทุกรูปแบบที่ Blumer ได้กล่าวไว้ ทฤษฎีของ Smelser (1962) มีความแตกต่างจากสำนักชิคาโกในสามประเด็น คือ

- Smelser ไม่ได้มองว่า ขบวนการทางสังคมเป็นเพียงแค่การกระทำรวมหมู่แบบไร้ทิศทางเท่านั้น หากแต่เป็นการกระทำที่มุ่งสร้างระบบคุณค่าใหม่ (value-oriented) อย่างเช่น ขบวนการปฏิวัติโดยยึดอุดมการณ์ใดๆ และขบวนการมวลชนแบบฟาสซิสต์ เป็นต้น
- Smelser ไม่ได้มองว่า ขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นมาจากสถานการณ์ไร้ระเบียบโดยอัตโนมัติอย่างที่ทฤษฎี *natural history of social movement* ได้กล่าวไว้
- Smelser เห็นด้วยกับสำนักชิคาโกว่า สถานการณ์ไร้ระเบียบเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการกระทำรวมหมู่ แต่บางครั้งก็เป็นเงื่อนไขไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการกระทำรวมหมู่ จึงจำเป็นต้องนำเงื่อนไขต่างๆเพิ่มอีก เช่น องค์การที่มีอยู่หรือสร้างขึ้นใหม่ อุดมการณ์ และทิศทาง เป็นต้น ที่ Smelser เรียกว่า *มูลค่าเพิ่มเติม* (value-added) มาวิเคราะห์ด้วยเพื่อทำความเข้าใจกับพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่อย่างสมบูรณ์แบบ

ในความคิดของ Smelser *ตรรกะของมูลค่าเพิ่มเติม* (the logic of value-added)³ มีความสำคัญมาก Smelser กล่าวว่า นักวิชาการหลายคนในอดีต เช่น Rudolf Heberle (1951) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิด

การกระทำรวมหมู่แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจการทำให้ปัจจัยต่าง ๆ นั้นเชื่อมโยงกันให้เป็นระบบ (organize) เพื่อที่จะทำความเข้าใจพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่อย่างเป็นระบบ Smelser ตั้งสมมุติฐานว่า พัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ใด ๆ สามารถแบ่งแยกเป็นหลายขั้นตอนและในแต่ละขั้นตอนจะมีปัจจัยที่กำหนดลักษณะในพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ในขั้นตอนต่อไปซึ่งเสมือน ใกล้เคียงกับกระบวนการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมอย่างเช่นรถยนต์

กล่าวคือ กระบวนการผลิตรถยนต์สามารถแบ่งแยกเป็นขั้นตอนในการผลิตต่างๆดังนี้ ได้แก่ การขุดเหมืองแร่เหล็ก การทำเหล็ก การทำรูปหล่อ การประกอบส่วนต่างๆ การทาสี การส่งให้พ่อค้าขายรถยนต์ และการขายรถยนต์ให้ลูกค้า ขั้นตอนแต่ละขั้นตอนจะบวกมูลค่า (add value) ให้กับรถยนต์ที่จะผลิตออกมาและมูลค่าที่เพิ่มเติมทั้งหมดนั้นจะกำหนดราคาของรถยนต์คันนั้นในที่สุด สิ่งสำคัญก็คือ ขั้นตอนที่กล่าวนี้ไม่สามารถสลับกันได้อย่างเด็ดขาดหากแต่การผลิตรถยนต์จำเป็นต้องดำเนินงานตามลำดับขั้นตอนที่ถูกกำหนดไว้อย่างเป็นระเบียบ กล่าวคือ เพื่อที่จะผลิตรถยนต์ การเข้าสู่ขั้นตอน ในการผลิตใดจำเป็นต้องดำเนินงานหลังจากขั้นตอนในการผลิตลำดับก่อนต่างๆให้เสร็จเรียบร้อยแล้วและเมื่อขั้นตอนทั้งหมดในการผลิตนั้นเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบซึ่งสามารถผลิตรถยนต์อย่างถูกต้องได้ (Smelser 1962: 12-17)

หากมองในอีกแง่หนึ่ง จะกล่าวได้ว่า ขั้นตอนในการผลิตใด ๆ จะกำหนดลักษณะรูปร่างของสินค้าที่ผลิตออกมาในที่สุด ในขั้นตอนแรก คือ เมื่อขุดเหมืองแร่เหล็ก ไม่สามารถทราบได้ว่า หินเหล็กที่ขุดออกมาจากเหมืองนั้นจะถูกนำไปใช้ในการผลิตสินค้าอะไร แต่เมื่อกระบวนการผลิตเสร็จเกือบทั้งหมดแล้วก็สามารถบอกชี้ได้ว่า ผลิตออกมาอะไร รถยี่ห้อไหน รถชนิดไหน

Smelser ได้กล่าวว่า กระบวนการกระทำรวมหมู่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับกระบวนการผลิตสินค้าอย่างที่ได้อธิบายมานี้ โดยความคิดของ Smelser การกระทำรวมหมู่จะกำหนดขึ้นมาโดยมีปัจจัยต่างๆดังนี้ซึ่งเชื่อมต่อกันอย่างเป็นกระบวนการและเอื้อต่อการระดมทรัพยากรในหมู่ประชาชน (Smelser 1962)

- การมีส่วนช่วยทางโครงสร้าง (structural conduciveness)
- การมีความตึงเครียดทางโครงสร้าง (structural strain)
- การเกิดขึ้นและแพร่กระจายของความเชื่อ (general belief)
- ปัจจัยที่เร่งให้เกิดขึ้น (precipitating factors)
- การระดมบุคลากรเพื่อกระทำรวมหมู่ (mobilization)
- การควบคุมและการกวดขันทางสังคม (social control)

ปัจจัยแต่ละปัจจัยดังกล่าวนี้จะกระตุ้นให้เกิดการกระทำรวมหมู่อย่างเป็นกระบวนการ ปัจจัยที่มา ก่อนจะส่งผลต่อรูปแบบพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ในขั้นตอนต่อไปและขั้นตอนนั้นจะกำหนดรูปแบบพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ในขั้นตอนอีกขั้นตอนหนึ่ง (Smelser 1964: 119)

ในขั้นตอนแรกในพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่จำเป็นต้องมีการมีส่วนช่วยทางโครงสร้างที่กระตุ้นให้เกิดการกระทำรวมหมู่ ซึ่งมีความหมายเสมือนกับการมีแนวโน้มทั้งด้านโครงสร้างและระบบคุณค่าทางการเมืองที่เอื้อต่อการกระทำรวมหมู่

โดยความคิดของ Smelser (1962: 320-337) ในขั้นตอนแรกในการกำเนิดการกระทำรวมหมู่ จำเป็นต้องมีสถานการณ์พื้นฐานทางการเมืองที่ประชาชนไม่สามารถแสดงความคับข้องใจโดยปราศจากการกระทำ

รวมหมู่ได้ กล่าวคือ หากประชาชนที่มีความคับข้องใจสามารถแก้ไขปัญหาของตนได้โดยผ่านกระบวนการทางการเมืองปกติ (conventional political process) ซึ่งหมายความว่า เงื่อนไขเบื้องต้นในการกำเนิดการกระทำรวมหมู่ยังไม่เพียงพอ หรือขั้นตอนแรกในพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ไม่เสร็จเรียบร้อย เนื่องจากว่า ในสถานการณ์เช่นว่านี้กลุ่มคนที่มีความคับข้องใจไม่น่าจะตัดสินใจเลือกการกระทำรวมหมู่เป็นวิธีการเรียกร้องให้แก้ไขปัญหา

นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องมีสังคมที่ยอมรับการกระทำรวมหมู่เป็นวิธีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองรูปแบบหนึ่งนอกจากวิธีการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองปกติที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง การปกครองแบบประชาธิปไตย เช่นการลงคะแนนเสียงในการเลือกตั้ง ในทางตรงกันข้ามหากสังคมไม่ยอมรับการกระทำรวมหมู่เป็นรูปแบบการแสดงเสียงของประชาชน แม้มีความคับข้องใจในหมู่ประชาชนจึงมีความเป็นไปได้น้อยที่จะนำไปสู่การกระทำรวมหมู่

การมีส่วนช่วยทางโครงสร้างนั้นยังหมายรวมถึงการพัฒนาพื้นฐานของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ (infrastructure) ตัวอย่างเช่น การพัฒนาด้านการคมนาคม⁴ ที่จริงแล้ว การกำเนิดของการกระทำรวมหมู่ถูกกำหนดโดยระดับในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ เช่น การขยายตัวของการศึกษา การพัฒนาทางด้านการสื่อสาร การยกระดับของมาตรฐานชีวิต สิ่งเหล่านี้ได้ส่งเสริมให้ประชาชนเริ่มคิดเรื่องต่างๆ นอกจากเรื่องการทำมาหากิน เช่นเรื่องการเมือง เรื่องสิทธิของตัวเอง เรื่องปัญหาที่เผชิญหน้าอยู่ร่วมกัน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป การกำเนิดของการกระทำรวมหมู่จำเป็นต้องมีระบบโครงสร้างทางการเมืองและสังคมที่ขอมให้มีสรีภาพทางการเมืองในระดับหนึ่งอย่างไม่มากเกินไปจนถึงที่จะทำให้กลุ่มคนใดสามารถแก้ปัญหาโดยผ่านระบบที่มีอยู่ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่น้อยเกินไปจนถึงที่จะทำให้กลุ่มคนใดที่มีความคับข้องใจแทบไม่สามารถรวมตัวกันก่อตั้งขบวนการได้ นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจในระดับหนึ่ง

การมีความตึงเครียดทางโครงสร้าง คือ เงื่อนไขที่จำเป็นในขั้นตอนที่สองในพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่ ในรูปธรรมซึ่งก็คือ ความขาดแคลนอาหาร ภัยธรรมชาติ ความยากจน การปกครองที่เลว การถูกกดขี่ทางการเมืองหรือศาสนา หรือการล่มสลายของบรรทัดฐานทางสังคม ทั้งหมดนี้จะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความคับข้องใจในหมู่ประชาชนซึ่งจะนำไปสู่การกระทำรวมหมู่ แต่จำเป็นต้องมีแนวโน้มทั้งด้านโครงสร้างและระบบคุณค่าทางการเมืองที่เอื้อต่อการกระทำรวมหมู่ที่ได้กล่าวมาข้างต้นเป็นสภาพแวดล้อมพื้นฐานทางสังคมการเมือง กล่าวคือ เมื่อมีแนวโน้มดังกล่าวนี้อยู่แล้ว ขณะเดียวกันความตึงเครียดทางสังคมเพิ่มมากขึ้น (added) ก็จะสามารถนำไปสู่การกระทำรวมหมู่ได้ (Smelser 1962: 348)

ในขั้นตอนที่สาม หลังจากมีความตึงเครียดทางโครงสร้างเกิดขึ้นมาภายใต้โครงสร้างและระบบคุณค่าทางการเมืองที่มีลักษณะหรือแนวโน้มดังกล่าวนี้ จำเป็นต้องมีการเกิดขึ้นและแพร่กระจายของความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งในหมู่ประชาชนที่มีความคับข้องใจเป็นเงื่อนไขที่สามที่ทำให้กำเนิดการกระทำรวมหมู่ กล่าวโดยทั่วไป ความเชื่อที่เร่งให้ประชาชนเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่จะถูกสร้างขึ้นมาจากแกนนำที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นถึงแนวทางแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนอย่างเป็นภาพที่เข้าใจได้ง่ายๆ เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ยึดหลักความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไข ซึ่งก็คือว่าพร้อมที่จะถูกระดมให้เป็นมือบ โดยคำสั่งของแกนนำ

โดยผ่านขั้นตอนที่สาม ประชาชนที่ถูกปลุกปั่นมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆจนถึงที่เมื่อใดก็ตามจะสามารถนำไปสู่การกระทำรวมหมู่ได้ แต่กระบวนการกำเนิดของการกระทำรวมหมู่ยังไม่เรียบร้อย ในขั้นตอนที่สี่จะต้องมีปัจจัยที่เร่งให้ประชาชนรวมตัวกันอย่างกว้างขวาง นั่นก็คือ เหตุการณ์ที่เร่งให้เกิดการรวมตัวกัน (precipitating events) อย่างเช่น การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่รุนแรงอย่างฉับพลัน การลอบฆ่าผู้นำการสลายชุมนุม เป็นต้น เหตุการณ์เหล่านี้จะกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการระบาคความคับข้องใจของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไปเกือบจนถึงจุดเดือดอยู่แล้ว (Smelser 1964: 120)

ในขั้นตอนที่ห้า หลังจากมีเหตุการณ์ที่เร่งให้ประชาชนเกรี้ยวกราดเกิดขึ้น แกนนำจะขึ้นำการระดมประชาชนให้เป็นมือที่โจมตีชนชั้นปกครองในระบบโครงสร้างที่ดำรงอยู่ซึ่งในสายตาของแกนนำเป็นตัวที่ก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ในกรณีการกระทำรวมหมู่แบบความประหวั่นพรั้งพรึงอาจไม่จำเป็นการระดมประชาชน โดยการชี้นำของกลุ่มแกนนำ แต่ในกรณีการกระทำรวมหมู่แบบขบวนการที่มุ่งสร้างระบบค่านิยมใหม่อย่างเช่นขบวนการปฏิวัติลัทธิคอมมิวนิสต์หรือขบวนการฟาสซิสต์ จำเป็นต้องการระดมประชาชน โดยองค์กรการเคลื่อนไหวที่มีหน้าที่ในการวางแผนและการจัดตั้งมีอบอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากปัจจัยต่างๆดังกล่าวได้แก่ การมีส่วนช่วยทางโครงสร้าง (structural conduciveness) การมีความตึงเครียดทางโครงสร้าง (structural strain) การเกิดขึ้นและแพร่กระจายของความเชื่อ (general belief) ปัจจัยที่เร่งให้เกิดขึ้น (precipitating factors) การระดมบุคลากรเพื่อกระทำรวมหมู่ (mobilization) จะกำหนดรูปแบบและลักษณะในการกำเนิดของการกระทำรวมหมู่ในแต่ละขั้นตอน ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า การควบคุมและการกดขี่ทางสังคม (social control) จะส่งผลต่อพัฒนาการของการกระทำรวมหมู่โดยตลอดในกระบวนการขั้นตอนในการกำเนิดการกระทำรวมหมู่ซึ่งเป็นปัจจัยที่ขัดขวางการกำเนิดและขยายตัวของการกระทำรวมหมู่ (Smelser 1964: 120)

กรอบการวิเคราะห์ของ Smelser ที่ได้อธิบายมานี้ นอกจากชี้ให้เห็นปัจจัยต่างๆที่กำหนดการเกิดขึ้นของการกระทำรวมหมู่ ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเชื่อมต่อกันระหว่างปัจจัยต่างๆในรูปแบบกระบวนการและพลวัตของกระบวนการกำเนิดของการกระทำรวมหมู่ จึงกล่าวได้ว่า Smelser เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ได้เสนอกรอบการวิเคราะห์ที่รอบด้านอย่างสมบูรณ์แบบซึ่งเมื่อก่อนมีเพียงแต่กรอบการวิเคราะห์ที่สามารถอธิบายได้เฉพาะสาเหตุของการกระทำรวมหมู่เท่านั้น

อย่างไรก็ตามทฤษฎีของ Smelser ก็ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากมิได้ปฏิเสธการมองขบวนการทางสังคมแบบสำนักชิคาโกทั้งหมด Smelser (1962: 8) เชื่อว่า จำเป็นต้องแบ่งแยกการกระทำรวมหมู่และขบวนการทางสังคมออกจากกิจการทางการเมืองปรกติอย่างชัดเจน ดังที่มีการกล่าวมาข้างแล้วว่า มองในแง่ของ Smelser การกระทำรวมหมู่ใดๆรวมถึงขบวนการทางสังคมถือว่าเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่คนจำนวนมากเข้าร่วมโดยเชื่ออุดมการณ์ใดๆ (generalized belief) อย่างเด็ดขาดในสถานการณ์ที่มีความตึงเครียดทางโครงสร้าง (structural strain) ซึ่งนำไปสู่การระบาคของความคับข้องใจ (grievance) ในสังคม (Neidhardt and Rucht 1991: 426) ในความคิดของ Smelser ขบวนการทางสังคมยังเป็นการกระทำแบบไม่มีเหตุผล ผิดปรกติ และไร้ระเบียบ โดยกลุ่มคนที่เชื่อถืออุดมการณ์ใดๆอย่างเต็มที่โดยไม่คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงอย่างถูกต้อง (true believers)

2.2.3. พัฒนาการของทฤษฎีการระดมทรัพยากร

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Perspective) เกิดขึ้นมาโดยการวิพากษ์วิจารณ์วิธีคิดและกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้เกือบทั้งหมดและในทศวรรษ 1970 จึงกลายเป็นกรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมที่นักสังคมวิทยาอเมริกันส่วนใหญ่ยอมรับกันมากที่สุดแทนที่ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “การปฏิวัติทางทฤษฎีทางสังคมวิทยา” (Katagiri 1995: 72)

“การปฏิวัติทางทฤษฎีทางสังคมวิทยา” นี้เป็นผลมาจากการเติบโตของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ที่เกิดขึ้นมาเริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 1960 และต่อมาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เริ่มปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในหลายๆประเทศ เช่น ขบวนการสันติภาพ ขบวนการเรียกร้องสิทธิของคนผิวดำ ขบวนการสิทธิสตรี และขบวนการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ขบวนการเหล่านี้เป็นการกระทำรวมหมู่เพื่อต่อต้านรัฐบาล คัดค้านนโยบายรัฐ และรวมทั้งที่เป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยกับธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม ขบวนการทั้งหมดนี้มีลักษณะเด่นชัดร่วมกันซึ่งสามารถชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างจากขบวนการทางสังคมที่มาก่อนหน้า โดยเฉพาะขบวนการแรงงานนำโดยพรรคคอมมิวนิสต์ในอดีต และขบวนการมวลชนแบบฟาสซิสต์ก็คือ

- ไม่ได้ยึดถืออุดมการณ์ใดๆ
- เรื่องที่เคลื่อนไหวเรียกร้องมิใช่เป็นเรื่องผลประโยชน์เฉพาะเรื่อง
- เป้าหมายของขบวนการมิใช่เพื่อต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐโดยการปฏิวัติ
- ผู้กระทำรวมหมู่ไม่ได้เป็นชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งโดยเฉพาะ
- ใช้เหตุผลและความรู้เป็นเครื่องมือหลักในการบรรลุเป้าหมายของขบวนการ

ขบวนการทางสังคมแนวใหม่ มิใช่เป็นการกระทำรวมหมู่อย่างไม่เป็นเหตุเป็นผล ในทางตรงกันข้ามเป็นการมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายของตัวเองโดยอาศัยสิทธิของพลเมืองและสิทธิที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย ขบวนการทางสังคมได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของพลเมือง (Meyer and Tarrow 1998: 4-6, 9, 13) และบางครั้งใช้วิธีการต่อสู้แบบทางการตามระบบการเมืองการปกครอง เช่น การฟ้องศาล การเลือกตั้ง ประชามติ เป็นต้น และด้วยวิธีการต่อสู้แบบไม่เป็นทางการ เช่น การเดินขบวน การชุมนุมประท้วง (Tilly 1984; Tarrow 1996 อ้างใน Meyer and Tarrow 1998: 5)

Takabatake Michitoshi (1983: 203-205) กล่าวว่า ขบวนการทางสังคมแนวใหม่เป็นการกระทำรวมหมู่โดยประชาชนด้วยความสมัครใจ องค์กรในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่มีมิใช่เป็นสถาบันทางสังคมที่อยู่นิ่งๆ หรือมีไว้เป็นองค์กรที่มีช่องทางทางการเมืองอย่างมั่นคงและอย่างต่อเนื่อง หากแต่เป็นองค์กรที่ไม่สามารถรักษอำนาจต่อรองได้ โดยปราศจากการระดมประชาชนอย่างต่อเนื่อง (continuous mobilization and participation) ในขณะที่ขบวนการทางสังคมแบบดั้งเดิมกลายเป็นองค์กรที่มีสายบังคับบัญชาเสมือนกับกองทัพหรือบริษัทซึ่งถือว่า มิได้เป็นองค์กรในขบวนการทางสังคม (Undow) แล้ว

Takabatake Michitoshi (1983: 203-205) กล่าวต่อว่า สำหรับประชาชนที่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาต่างๆ ขบวนการทางสังคมเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาของประชาชนธรรมดาที่ไม่มีอภิสิทธิ์ ไม่มีอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งกำลังทหารด้วย วิธีการเคลื่อนไหวสำคัญในขบวนการทางสังคมแนวใหม่

ก็คือ การเดินขบวน (demonstration) และ การไม่เชื่อฟังรัฐของพลเมือง (civil disobedience) โดยประชาชน เคลื่อนไหวด้วยตัวเอง ลักษณะสำคัญของขบวนการทางสังคมแนวใหม่จึงมี ความเป็นมวลชน (popularity) และเป็นการกระทำรวมหมู่ด้วยสันติวิธี หากขบวนการทางสังคมใช้กลยุทธ์ไร้ความเป็นมวลชนหรือกลยุทธ์ แบบรุนแรง เช่น การลอบฆ่าศัตรู การต่อสู้ด้วยอาวุธ การรวมหัวกันคิดอุบายระหว่างแกนนำโดยปราศจาก การมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมขบวนการส่วนใหญ่ หรือการเจรจาได้ไต่ระดับผู้มีอำนาจ ถือว่า มิใช่เป็นขบวนการทางสังคมแล้ว

โดยสรุปก็คือ ขบวนการทางสังคมแนวใหม่นั้นเป็นขบวนการพลเมือง (citizen's movements) ซึ่ง ไม่สามารถอธิบายได้โดยกรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิมที่เน้นศึกษาแต่ขบวนการมวลชน(mass movements) ขบวนการปฏิวัติ และการกระทำรวมหมู่แบบไม่มีเหตุผล

สำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร ได้วิพากษ์วิจารณ์กรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิม โดยเฉพาะ ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ว่า มีการเน้นสาเหตุของขบวนการทางสังคมมากเกินไปว่า เกิดขึ้นจากความคับข้องใจที่จะนำไปสู่ปฏิกริยาของฝูงชนในรูปแบบการรวมขบวนการ(ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543: 57; Klandermans 1991:24) อีกนัยหนึ่งก็คือ มองในแง่ของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร กรอบการวิเคราะห์แบบ ดั้งเดิมให้ความสำคัญกับ *break-down theory* มากเกินไป

สำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรเห็นว่า ความคับข้องใจนั้นมีอยู่ในสังคมทุกสังคมเสมอไม่ว่า มีมากหรือน้อยแค่ไหนก็ตาม(Turner and Killian 1972: 251) John McCarthy และ Mayer Zald (1977; 1989) กล่าวมีหน้าซ้ำว่า แม้ไม่มีความคับข้องใจในหมู่ประชาชนก็ตามแต่ก็สามารถเกิดขึ้นมาได้โดยการวางแผน ขององค์กรการเคลื่อนไหว หรือแกนนำขบวนการที่ McCarthy และ Zald เรียกว่า ผู้จัดการบริหารทางการเมือง (political entrepreneurs)¹⁰ ด้วยเหตุนี้สถานการณ์ที่มีความคับข้องใจเพียงอย่างเดียว¹¹ จึงถือว่าไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดขบวนการทางสังคม ความสามารถในการระดมทรัพยากรและใช้โอกาสเพื่อเริ่มการกระทำ รวมหมู่ น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญมากกว่า (Zald and McCarthy 1979 : 2; Klandermans 1991:24)

Smelser ก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันกับสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรแล้วว่า ความตึงเครียด ทางโครงสร้างทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเร่งให้เกิดการกระทำรวมหมู่ แต่มิได้เป็นสาเหตุ เพียงพอที่จะก่อให้เกิดขบวนการจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงเงื่อนไขเพิ่มเติม (value-add) ด้วย อย่างไรก็ตามสำนัก ทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรยังมีความแตกต่างจาก Smelser ตรงที่ว่า มิได้มองผู้คนที่เข้าร่วมขบวนการ ทางสังคมเป็นกลุ่มคนที่ไร้เหตุผลหรือกลุ่มคนที่ถูกครอบงำจิตใจเหมือนอย่างที่ Smelser ตั้งสมมุติฐานไว้ ในทางตรงกันข้ามมองเป็นกลุ่มคนที่ใช้เหตุผลในการปฏิบัติงานของตัวเองเหมือนกับคนทั่วไป¹² กล่าวคือ มอง ในแง่ของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร ขบวนการทางสังคมเป็นการกระทำรวมหมู่ที่ไม่ต่างไปจาก การกระทำปกติโดยผ่านกระบวนการทางการเมือง(conventional political process)(Tilly 1984; Tarrow 1996)

การศึกษาขบวนการทางสังคมจากมุมมองของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรจึงมุ่งความ สำคัญไปที่ประเด็นเรื่องวิธีการและกลยุทธ์ของขบวนการทางสังคมมากกว่าประเด็นเรื่องเกี่ยวกับสาเหตุทางจิต วิทยาที่ทำให้เกิดการกระทำรวมหมู่ซึ่งเป็นประเด็นหลักในการศึกษาการกระทำรวมหมู่แบบทฤษฎีพฤติกรรม รวมหมู่

Bruce Fireman กับ William A. Gamson (1979: 9) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องประเด็นการ ศึกษาดังกล่าวนี้ว่า

“...การวิจัยโดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบทฤษฎีการระดมทรัพยากรชี้ให้เห็นว่า ความคับข้องใจ ผลประโยชน์ และความปรารถนาค่อนข้างจะมีความสำคัญน้อยกว่า ความสามารถของผู้คนที่เข้าร่วมในการกระทำรวมหมู่ การศึกษาในแง่นี้ได้ตั้งคำถามอีกแล้วว่า เหตุใดผู้ที่เข้าร่วมการกระทำรวมหมู่อยากจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีอารมณ์รุนแรง และเหตุใดเชื่อว่าจะมีความเป็นไปได้ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น หากแต่ตั้งคำถามว่า ผู้คนที่เข้าร่วมก่อตั้งขบวนการอย่างไร ระดมทรัพยากรอย่างไร และจัดการทรัพยากรนั้น โดยมีประสิทธิภาพอย่างไร...”

และ Katagiri Shinji (1995: 3-4) ได้สรุปความแตกต่างในเรื่องวิธีการมองขบวนการทางสังคม ประเด็นการศึกษา และขอบเขตการศึกษาระหว่างทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่กับทฤษฎีการระดมทรัพยากรดังนี้

- วัตถุประสงค์การศึกษาของทฤษฎีแบบดั้งเดิม คือ ทั้งการกระทำรวมหมู่แบบไม่มีเหตุผล (panic, fad และ rumour) และขบวนการทางสังคมที่มีองค์กร ในขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเน้นศึกษาไปที่ขบวนการทางสังคมที่มีองค์กรเป็นหลัก
- ทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่ศึกษาการกระทำรวมหมู่แบบ ไม่มีเหตุผลมักจะมองการกระทำรวมหมู่ว่า เป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ผิดปกติ ในขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเน้นลักษณะด้านความต่อเนื่องและการใช้เหตุผลของขบวนการทางสังคม
- ทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่ศึกษาการกระทำรวมหมู่ที่ไม่มีองค์กรมักจะเน้นศึกษาพฤติกรรมในระดับปัจเจกบุคคล (micro level) ในขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่ศึกษาพัฒนาการขององค์กรการเคลื่อนไหว เป็นทฤษฎีในระดับกลุ่ม (meso level)
- ทฤษฎีแบบดั้งเดิมเน้นเงื่อนไขด้านจิตวิทยาที่กำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลอย่างเช่น ความคับข้องใจ และความโกรธ เป็นต้น ในขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรมุ่งความสนใจไปที่การทำความเข้าใจกับวิธีการและกลยุทธ์ของขบวนการทางสังคม

ทฤษฎีการระดมทรัพยากรพัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นลำดับ ผลงานศึกษาของ Killian (1964) อาจถือได้ว่าเป็นการนำทาง (forerunner) ของพัฒนาการทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Neidharadt and Rucht 1991: 425)¹³ Killian (1964 :432) ได้กล่าวว่า ขบวนการทางสังคมเป็น “การกระทำรวมหมู่โดยมีโครงสร้างที่ซับซ้อนและค่อนข้างมั่นคง มีการวางแผนอย่างชัดเจน และมีการสร้างอุดมการณ์” และเน้นศึกษาเรื่องพลวัตภายในองค์กรการเคลื่อนไหว เรื่องบทบาทและลักษณะของผู้นำกับผู้ตามขององค์กรการเคลื่อนไหว

นักทฤษฎีที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อการกำเนิดของทฤษฎีการระดมทรัพยากร คือ Mancur L. Olson ในหนังสือ “*The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*” Olson (1965) ได้กล่าวว่า ผู้คนที่เข้าร่วมกลุ่มขนาดใหญ่ที่มุ่งสร้างผลประโยชน์ส่วนรวม (public goods)¹⁴ มักจะตัดสินใจเลือกแนวทางในการปฏิบัติงานที่นำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัวให้มากที่สุด และคงจะไม่กระทำเพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนรวมนั้น และพยายามที่จะได้รับผลประโยชน์ที่ได้มาจากความพยายามของคนอื่นๆ เนื่องจากไม่ว่ากระทำหรือไม่กระทำเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ส่วนรวม เมื่อผลประโยชน์ส่วนรวมนั้นเกิดขึ้นมาจริง ทุกคนสามารถได้รับผลประโยชน์นั้นอย่างเท่าเทียมกันได้เพราะผลประโยชน์ส่วนรวม คือ สิ่งที่แบ่งปันกันมิได้

แนวคิดของ Olson นี้สามารถอธิบายได้ว่า เหตุใดปัจเจกบุคคลที่ปฏิบัติตามเหตุและผลจะตัดสินใจไม่เข้าร่วมขบวนการ แต่ในตรงกันข้ามไม่สามารถอธิบายได้ว่า เหตุใดปัจเจกบุคคลตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการในบางสถานการณ์ นั่นคือ ข้อสงสัยต่อความเป็นไปได้ในการนำแนวคิดของ Olson มาใช้ในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม

Olson ตอบข้อสงสัยนี้ว่า ผู้คนเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ในบางสถานการณ์เนื่องจากว่า มีสิ่งปลูกเร้าให้ผู้คนเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ สิ่งนี้นั้นอาจจะเป็นการบังคับ หรือการลงโทษ หรือตอบแทนพิเศษ เช่น คำรับจ้าง หากไม่มีการบังคับ การจูงใจ หรือที่ Olson เรียกว่า *selective incentives*¹⁵ ซึ่งปลูกเร้าให้บุคคลเข้าร่วมขบวนการ ผู้คนที่ตัดสินใจเลือกการกระทำด้วยเหตุผล (*rational individuals*)¹⁶ คงจะไม่เข้าร่วมขบวนการ และกลายเป็น *free riders* นั่นก็คือ ปัญหาที่องค์กรการเคลื่อนไหวทุกองค์กรจะต้องเผชิญหน้าอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ (Zald and McCarthy 1979: 2)

อย่างไรก็ตาม เห็นว่า แม้ไม่มี *selective incentives* ก็ตามปัจเจกบุคคลก็เข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ในบางกรณี นักสังคมวิทยาในสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรจึงได้ขยายความหมายของ “*incentives*” นอกเหนือจาก *selective incentives*

ตัวอย่างเช่น Anthony Oberschall (1980 อ้างใน Klandermans 1991:25) มองว่า นอกจาก *selective incentives* ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงความสำคัญของ *collective incentives* ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกการเข้าร่วมขบวนการหรือไม่เข้าร่วมขบวนการของบุคคลใดๆ *collective incentives* ในความคิดของ Oberschall (1973: ch.4) หมายถึงเป้าหมายร่วมกันที่จูงใจให้ปัจเจกบุคคลเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ แม้แต่ในกรณีที่องค์กรการเคลื่อนไหวไม่สามารถจัดตอบแทนพิเศษให้กับผู้คนเข้าร่วม ผู้คนที่ผูกมัดกับเครือข่าย กลุ่ม หรือชุมชนอย่างเหนียวแน่นไม่อาจจะตัดสินใจเลือกการไม่เข้าร่วมขบวนการที่ผู้คนในกลุ่มเดียวกันส่วนใหญ่เข้าร่วมอยู่ เนื่องจากหากไม่เข้าร่วม ผู้คนที่ไม่เข้าร่วมคงจะถูกผู้อื่นในกลุ่มเดียวกันตัดขาดไม่คบหาด้วย กล่าวคือ แม้ไม่มี *selective incentives* บุคคลใดๆ จะกระทำด้วยเหตุผลอีกแบบหนึ่ง นอกจากนั้น Oberschall ยังชี้ให้เห็นว่า ระดับของการตระหนักถึงความสำคัญของเป้าหมายของแต่ละคนคงจะมีความแตกต่างกัน บางคนตระหนักถึงความสำคัญของเป้าหมายร่วมกันอย่างมาก จึงมีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมขบวนการ แต่ขณะเดียวกันบางคนไม่ค่อยตระหนักถึงความสำคัญของเป้าหมายร่วมกันเท่าใด จึงไม่มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมขบวนการ

Fireman and Gamson (1979: 36-44) ไม่ค่อยเน้นสมมุติฐานของ Olson ในการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคม และกล่าวว่า ปัจเจกบุคคลตัดสินใจเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่เนื่องจากตระหนักดีว่า หากทุกคนตัดสินใจเลือกการปฏิบัติงานของตัวเองโดยคิดเพียงแต่การรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว ผลประโยชน์ส่วนรวมก็ไม่สามารถปรากฏตัวขึ้นมาได้อย่างเป็นรูปธรรม

กล่าวโดยทั่วไป วิธีคิดแบบ Olson ในเรื่องการเสียและได้ผลประโยชน์จากการเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่ (*cost and benefit of participation*) มีความสำคัญลดน้อยลงในสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร ในช่วงต่อมา อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นๆ ทฤษฎีของ Olson ก่อให้เกิดความสนใจอย่างมาก ในหมู่นักสังคมวิทยาที่สงสัยความเหมาะสมของกรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะทฤษฎีของ Olson ที่เสนอว่า คนทั่วไปไม่เข้าร่วมการกระทำรวมหมู่แม้สนใจเป้าหมายรวม (*collective goal*) สามารถถูกนำไปใช้ในการตั้งสมมุติฐานสำคัญที่ว่า ความคับข้องใจไม่ได้เป็นสาเหตุที่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดขบวนการทางสังคม และการกระทำรวมหมู่มิได้เป็นการกระทำแบบไร้เหตุผล (Klandermans 1991: 24)

ในขณะที่ Olson เสนอกรอบการวิเคราะห์แบบทฤษฎีการเลือกโดยเหตุผล Gamson (1968) ได้เสนอกรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมโดยเน้นศึกษาเรื่องอิทธิพล (influence) และทรัพยากร (resource) ที่ส่งผลต่อพัฒนาการของขบวนการทางสังคม ที่จริงแล้ว Gamson มิได้วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีแบบดั้งเดิมเพียงแต่คำนึงถึงความจำเป็นที่จะปรับปรุงกรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมแบบดั้งเดิมโดยตั้งประเด็นการวิเคราะห์ใหม่ๆเพิ่มเติมซึ่งเคยถูกมองข้ามมานานโดยนักสังคมวิทยารุ่นเก่า คือ ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรทางการเมืองกับการเติบโตขององค์กรการเคลื่อนไหว¹⁷

อย่างไรก็ตามทฤษฎีของ Gamson ถือได้ว่าเป็นกรอบการวิเคราะห์รูปแบบใหม่ที่มีลักษณะท้าทายทฤษฎีของ Smelser ซึ่งเมื่อก่อนยอมรับกันว่า เป็นทฤษฎีรอบด้านอย่างสมบูรณ์แบบและละเอียดอ่อน ข้อเสนอของ Gamson ที่ว่า ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการทางสังคมขึ้นอยู่กับปริมาณของกำลังทรัพย์และทรัพยากรต่างๆที่องค์กรการเคลื่อนไหวมีอยู่และสามารถถูกนำมาใช้ได้ เป็นจุดที่แตกต่างจากกรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิมเนื่องจาก Gamson ตั้งตามองดู ทรัพยากร เป็นปัจจัยสำคัญในพัฒนาการของขบวนการทางสังคม

หนังสือเรื่อง "Power and Discontent" ของ Gamson (1968) จึงถือว่าเป็นงานชิ้นแรกของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร (Katagiri 1995: 14-16) นอกจากนั้น Gamson ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกสำนักแนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (political process approach) ซึ่งสำนักย่อยในสำนักทฤษฎีว่าด้วยทฤษฎีการระดมทรัพยากรเนื่องจาก Gamson เสนอการมองขบวนการทางสังคมเป็นกระบวนการความขัดแย้งระหว่างผู้มีอำนาจ (authority) กับผู้ที่ท้าทาย (partisan)

หลังจาก Olson และ Gamson เริ่มเสนอกรอบการวิเคราะห์แบบใหม่ๆ นักสังคมวิทยารุ่นต่อๆมาพัฒนาปรับปรุงทฤษฎีการระดมทรัพยากรให้สมบูรณ์มากขึ้น อย่างเช่น Charles Tilly (1984) นำกรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมของ Gamson มาใช้ในการศึกษาพัฒนาการของขบวนการปฏิวัติ การประท้วง และกบฏต่างๆในช่วงศตวรรษที่ 18 ในสังคมยุโรป Tilly พบว่า ผู้คนที่เข้าร่วมขบวนการประชาชนในสมัยนั้นมิได้เป็นผู้ชนที่ไร้เหตุผลและที่มึนงงแต่มีอารมณ์แปรปรวนง่าย และมีได้เป็นผู้ก่อการร้ายด้วย หากแต่เรียกได้ว่า เป็นผู้ที่ตัดสินใจเลือกการเข้าร่วมขบวนการและการปฏิบัติงานโดยใช้เหตุผลและผลด้วยการคำนึงถึงการสร้างความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม (legitimacy) ให้แก่การปฏิบัติงานของตัวเอง ความสำเร็จในการศึกษาของ Tilly แสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีการระดมทรัพยากร ไม่ได้เป็นเพียงแต่กรอบการวิเคราะห์ที่สามารถอธิบายถึงขบวนการเคลื่อนไหวในสังคมอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1960 ได้เท่านั้น หากแต่สามารถถูกใช้เป็นกรอบการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับการกระทำรวมหมู่รูปแบบต่างๆในบริบททางสังคมอื่นๆและในแต่ละสมัยได้ด้วย

Zald กับ McCarthy (McCarthy and Zald 1977; 1989; Zald and McCarthy 1979) ถือได้ว่าเป็นนักสังคมวิทยาคนสำคัญแห่งทฤษฎีการระดมทรัพยากร กรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมของ Zald กับ McCarthy ซึ่งในช่วงต่อมาเรียกกันว่า สำนักองค์กรการ (organizational tributary หรือ organizational approach) กล่าวไว้โดยประยุกต์ใช้แนวคิดของ Olson ว่า ปัจเจกชนกระทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ให้แก่ตัวเองมากที่สุด โดยใช้กรอบมองมนุษย์แบบแนวการวิเคราะห์เชิงการตัดสินใจด้วยเหตุผล (rational choice theory)¹⁸ Zald กับ McCarthy สังเกตอย่างเด็ดขาดว่า ความคับข้องใจไม่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแต่อย่างใด แทนที่ความคับข้องใจ Zald กับ McCarthy ให้ความสำคัญกับ cost and benefit กล่าวคือ มองว่า ผู้ใดเข้าร่วมขบวนการทางสังคมเนื่องจากการได้รับผลประโยชน์

หากปรากฏว่า การเข้าร่วมขบวนการมิได้นำมาซึ่งผลประโยชน์แก่ผู้ที่เข้าร่วมแล้ว นั่นคือจำนวนผู้คนเข้าร่วมลดน้อยลง เนื่องจากความคับข้องใจมิได้ให้เป็นตัวตัดสินในการเข้าร่วมขบวนการหากแต่การได้หรือเสียผลประโยชน์เป็นตัวกำหนดการตัดสินใจเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมขบวนการของคนใด ๆ

ความคิดของ Zald กับ McCarthy คำนึงถึงทฤษฎีวิเคราะห์โดยนักสังคมวิทยาว่า มองข้ามปัจจัยทางจิตวิทยามากเกินไปเนื่องจาก เราทราบกันดีว่า ตัวแสดงใดๆในทางการเมือง (political actors) บางครั้งตัดสินใจเลือกการปฏิบัติงานที่ไร้เหตุผลหรือบางครั้งตัดสินใจเลือกการปฏิบัติงานที่มีให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเองเนื่องจากความสับสนและความไม่แน่นอนในการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ทางการเมืองจำกัดความสามารถของตัวแสดงใดๆทางการเมืองในการคาดล่วงหน้าว่าสถานการณ์ทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในอนาคต กล่าวคือ การมองมนุษย์เป็น *homo-politicus* บางครั้งไม่มีความเหมาะสมในการวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมืองในความเป็นจริง (Takabatake 1983: 62)

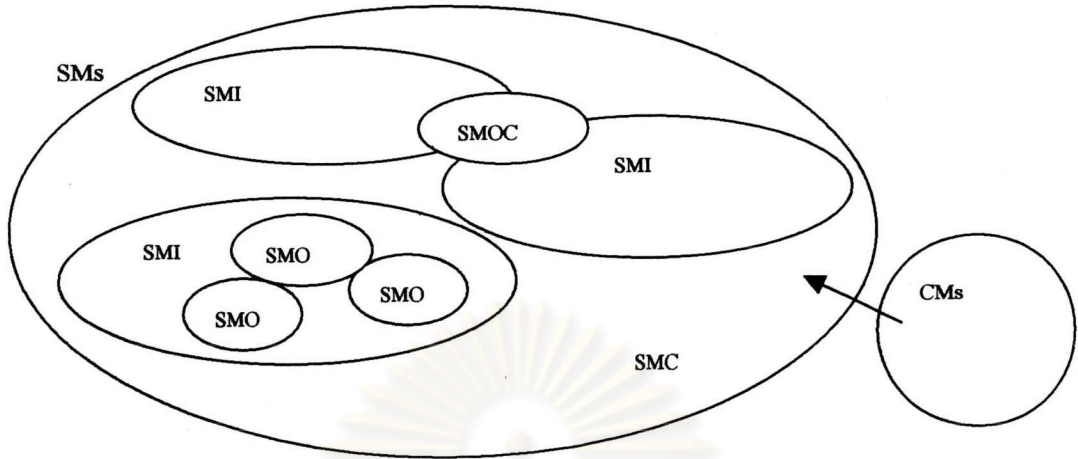
ตัวอย่างเช่น Craig J. Jenkins เป็นนักสังคมวิทยาที่อยู่ในสำนัก *แนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (political process approach)* เป็นรุ่นที่สองของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรทฤษฎีวิเคราะห์ว่า ความคับข้องใจไม่น่าจะถูกมองข้าม วิธีคิดแบบ Zald กับ McCarthy จึงไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลได้ทั้งหมด (Jenkins 1983 อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 428) สำหรับ Jenkins เป้าหมายในการทฤษฎีวิเคราะห์วิธีคิดแบบ Zald กับ McCarthy คือ เพื่อพัฒนาทฤษฎีการระดมทรัพยากรให้สมบูรณ์มากขึ้น โดยหันกลับไปคำนึงถึงประเด็นทางจิตวิทยาสังคมและโครงสร้างทางการเมือง

นอกจากนั้นยังได้รับการทฤษฎีวิเคราะห์จากสำนักทฤษฎีแบบดั้งเดิมและนักสังคมวิทยาอื่นๆด้วย อย่างเช่น Turner เป็นนักสังคมวิทยาคนหนึ่งทีทฤษฎีวิเคราะห์อย่างเคร่งครัดแม้แนวคิดของ Turner ถูกนำมาใช้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของทฤษฎีการระดมทรัพยากรโดย Oberschall

Turner (อ้างใน Neidharadt and Rucht 1991: 428) ได้กล่าวว่า สมมุติฐานในทฤษฎีการระดมทรัพยากรที่เสนอโดย Zald กับ McCarthy มีข้อจำกัดมากมาย ทฤษฎีนี้เน้นเกินไปที่ลักษณะอย่างมีเหตุและผลของปัจเจกบุคคล และสมมุติฐานอย่างผิดพลาดว่า ทุกขบวนการจะมีเป้าหมายอย่างชัดเจนและอย่างมั่นคง นอกจากนั้นยังมองข้ามความสำคัญของความคับข้องใจในการกำเนิดของขบวนการทางสังคม กรอบการวิเคราะห์ที่ Zald กับ McCarthy เสนอไว้ สามารถนำมาใช้ ในการศึกษาเพียงแค่ขบวนการทางสังคมบางขบวนการเท่านั้น

อย่างไรก็ตามประเด็นต่างๆในการวิเคราะห์ (ดู แผนภูมิที่ 2.1 และ 2.2.) ที่เสนอโดย McCarthy and Zald (1977: 1220-1222) มีความสำคัญมากในการทำความเข้าใจกับพลวัตของขบวนการทางสังคม ตัวอย่างเช่น ความเกี่ยวพันระหว่างขบวนการทางสังคม (social movements: SM) ขบวนการโต้กลับ (counter movements: CM) องค์กรการเคลื่อนไหว (social movement organization: SMO) อุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม (social movement industry: SMI)¹⁹ และภาคขบวนการทางสังคม (social movement sector: SMC)²⁰ หรือความเกี่ยวพันระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวกับผู้สนับสนุนขบวนการโดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว (conscience adherents) ผู้เข้าร่วมองค์กรการเคลื่อนไหวโดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว (conscience constituents) ผู้คอยรับผลประโยชน์ (potential beneficiaries) กลุ่มคนที่ไม่สนับสนุนแต่ก็ไม่คัดค้านขบวนการ (bystander public) และกลุ่มคนที่คัดค้านขบวนการ (opponents) ประเด็นการวิเคราะห์เหล่านี้ น่าสนใจมากที่สุดทีเดียวและคงจะศึกษากันไม่ว่าจะเห็นด้วยกับวิธีคิดของ Zald กับ McCarthy หรือไม่ก็ตาม

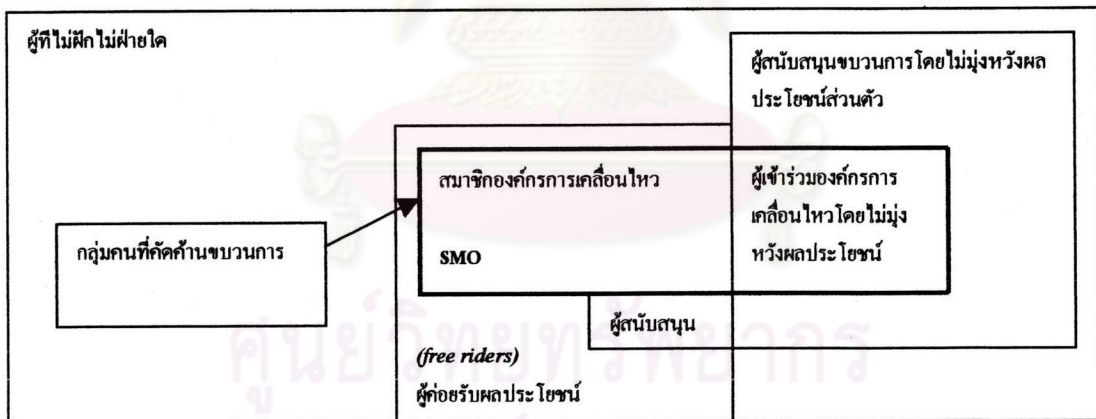
แผนภูมิที่ 2.1. ความเกี่ยวข้องกับระหว่างขบวนการทางสังคม(SM) องค์การเคลื่อนไหว(SMO) อุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม(SMI) และภาคขบวนการทางสังคม(SMC)

ที่มา: พัฒนมาจาก McCarthy, J.D. and M.N.Zald. Resource Mobilization and Social Movement: A Partial Theory. *American Journal of Sociology* 82-6 (1977). 1220-1222.

หมายเหตุ: โดย Zald and McCarthy (1977: 1220-1222) SMs หมายถึงความคิดเป็นของกลุ่มคนต่อประเด็นต่างๆ CMs หมายถึงความคิดเห็นของกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับขบวนการทางสังคม SMOs หมายถึงองค์กรที่มุ่งที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือแก้ไขปัญหาต่างๆตามความคิดของกลุ่มคนใดๆ SMIs ประกอบด้วย SMO ต่างๆที่มีเป้าหมายคล้ายคลึงกันหรือมีเป้าหมายร่วมกัน SMC ประกอบด้วย SMIs ทั้งหมดในสังคมใดๆ ในแผนภูมินี้ SMOCs (SMOs ในรูปแบบ conglomerate) หมายถึง SMOs ที่มีเป้าหมายและกิจการหลายอย่างเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับ SMI ต่างๆ

แผนภูมิที่ 2.2. ความสัมพันธ์ระหว่างองค์การเคลื่อนไหวกับส่วนอื่นๆในสังคม

ที่มา: ตัดแปลงจาก McCarthy, J.D. and M.N.Zald. Resource Mobilization and Social Movement: A Partial Theory. *American Journal of Sociology* 82-6 (1977). 1220-1222.

McCarthy and Zald (1989: 32) กำหนดความหมายของ *การระดมทรัพยากร* (resource mobilization) ว่าเป็นการพยายามที่จะนำผู้สนับสนุนขบวนการ (adherents) เข้าร่วมองค์การเคลื่อนไหวและการรักษาจำนวนผู้เข้าร่วมองค์การเคลื่อนไหวเอาไว้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น *การระดมทรัพยากร* ยังมีความหมายในอีกทางหนึ่งที่ว่า เป็นการพยายามทำให้ผู้ที่ไม่สนับสนุนขบวนการกลายเป็นผู้ที่สนับสนุนขบวนการ กล่าวโดยทั่วไป องค์การเคลื่อนไหวพยายามที่จะนำผู้คอยรับผลประโยชน์ (potential beneficiaries) ซึ่งเป็นผู้ที่น่าจะได้รับผลประโยชน์จากการบรรลุเป้าหมายของขบวนการ โดยตรง เข้าร่วมร่วมเป็นสมาชิกของ

องค์กรการเคลื่อนไหว²¹ และยังพยายามที่จะทำให้ผู้คอยรับผลประโยชน์แต่ยังไม่สนใจความสำคัญของ ขบวนการ (bystander public) กลายมาเป็นผู้สนับสนุนขบวนการ (adherents)

โดย Zald and McCarthy (1979: 2) ผู้ที่เข้ามาเป็นสมาชิก (constituents) ขององค์กรการเคลื่อนไหว เป็นองค์กรหรือบุคคลที่จัดส่งทรัพยากร ให้เพื่อการขยายเติบโตขององค์กรการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม Zald กับ McCarthy มองว่า สำหรับการวิเคราะห์กระบวนการระดมทรัพยากรของขบวนการ โดยการศึกษาเฉพาะ บทบาทขององค์กรหรือบุคคลที่เป็นสมาชิกในการระดมทรัพยากร ไม่สามารถทำความเข้าใจกับพัฒนาการ ขององค์กรการเคลื่อนไหวได้ทั้งหมด ทฤษฎีแบบดั้งเดิมได้แก่ ทฤษฎีพฤติกรรมรวมหมู่ ทฤษฎีมวลชน และ ทฤษฎีการสูญเสียอย่างสันพัทธ์มักจะมีมุมมองว่า ขบวนการทางสังคม(หรือการกระทำรวมหมู่) เกิดขึ้นบนพื้นฐาน ผู้คนที่มีความคับข้องใจซึ่งมีฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรภายใน และมีได้ให้ความสำคัญกับแหล่งทรัพยากร ภายนอก คือ องค์กรหรือผู้คนที่สนับสนุนขบวนการยกเว้นแต่การศึกษาเฉพาะกรณีบางอย่างเอ่ยถึงบทบาท ของผู้สนับสนุนขบวนการ

ในทางตรงกันข้าม Zald and McCarthy (1979: 2) ให้ความสำคัญกับแหล่งทรัพยากรภายนอก โดย กล่าวไว้ว่า องค์กรการเคลื่อนไหวใดจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวขึ้นอยู่กับว่า องค์กรการเคลื่อนไหว นั้นสามารถนำทรัพยากรจากองค์กรหรือปัจเจกบุคคลภายนอกมากน้อยเพียงใด แหล่งทรัพยากรภายนอก ในความคิดเห็นของ Zald กับ McCarthy คือ องค์กรหรือบุคคลที่สนับสนุนขบวนการ โดยไม่มุ่งหวังผล ประโยชน์ส่วนตัว (conscience adherents) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่จัดสรรทรัพยากรให้กับองค์กรการเคลื่อนไหว ใดๆ โดยเฉพาะแม้ว่ามิได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการบรรลุเป้าหมายของขบวนการ (McCarthy and Zald 1989: 33) องค์กรหรือบุคคลที่สนับสนุนขบวนการ โดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว (conscience adherents) นั้นอาจจะอยู่ในอุตสาหกรรมขบวนการเดียวกันและเข้ามาเป็นผู้เข้าร่วมองค์กรการเคลื่อนไหว โดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว (conscience constituents) แต่ทว่าบางครั้งอาจจะเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีความสนใจกับ เป้าหมายของขบวนการ

ตัวอย่างเช่น นักการเมืองและข้าราชการส่วนหนึ่งแม้ไม่เห็นด้วย หรือไม่สนใจกับเป้าหมายของ ขบวนการแต่ก็อาจจะสนับสนุนและส่งทรัพยากรให้กับองค์กรการเคลื่อนไหวเพื่อที่จะโจมตีและเอาชนะคู่แข่งทางการเมืองในสถานการณ์ที่คู่แข่งทางการเมืองนั้นอยู่ข้างฝ่ายศัตรูของขบวนการหรือเป็นศัตรูเสียเอง และมีความเป็นไปได้ที่หากขบวนการบรรลุเป้าหมายได้ก็จะทำให้ความสามารถของคู่แข่งในการช่วงชิง อำนาจลดน้อยลง

ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบการเมืองการปกครองจากเผด็จการสู่ประชาธิปไตย ฝ่าย นกพิราบ (blandos) ในขั้นต้นปกครอง มักจะร่วมมือกับขบวนการเรียกร้องการทำให้เป็นประชาธิปไตยที่ เกิดขึ้นจากเบื้องล่างเพื่อให้ได้ชัยชนะในการแข่งขันกับ ฝ่ายนกคัม (duros) แต่การที่ ฝ่ายนกพิราบ สนับสนุน ขบวนการต่อต้านเผด็จการอาจมิได้หมายความว่า ฝ่ายนกพิราบ นั้นเห็นด้วยกับเป้าหมายของขบวนการนี้ กล่าว โดยทั่วไป หลังจากประสบความสำเร็จในการล้มรัฐบาลเผด็จการแล้ว ฝ่ายนกพิราบ ซึ่งได้มาเป็นรัฐบาลมัก จะปราบปรามขบวนการจากเบื้องล่างเนื่องจากว่า ฝ่ายนกพิราบไม่สามารถยอมรับเป้าหมายของขบวนการซึ่ง รวมถึงการปฏิรูประบบเศรษฐกิจให้เกิดความเท่าเทียมกัน เช่น การปฏิรูปที่ดิน²²

Oberschall (1973; 1979) เป็นนักสังคมวิทยาที่พัฒนาทฤษฎีการระดมทรัพยากรให้สมบูรณ์มากที่สุด มองในแง่ของ Oberschall กรอบการวิเคราะห์ของ Zald กับ McCarthy เน้นสมมุติฐานแบบแนวการ วิเคราะห์เชิงการตัดสินใจด้วยเหตุผลมากเกินไป แต่ก็คิดว่า ควรจะนำทฤษฎีของOlson มาใช้ในการวิเคราะห์

พัฒนาการของขบวนการทางสังคมเช่นเดียวกันกับ Zald กับ McCarthy เพื่อที่จะทำความเข้าใจกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกขององค์กรการเคลื่อนไหว ผู้ที่เข้าร่วมขบวนการ และฝ่ายขบวนการโต้กลับ (counter movements) จึงเสนอว่า ควรปรับปรุงกรอบการวิเคราะห์ของ Gamson ให้สอดคล้องกับทฤษฎีของ Olson กล่าวคือ อย่างไรก็ดีกล่าวมาแล้ว Gamson เป็นคนแรกในแวดวงนักสังคมวิทยาที่ให้ความสนใจกับการระดมทรัพยากรในขบวนการทางสังคม อย่างไรก็ตามทรัพยากรที่ Gamson ศึกษาไว้ คือ อำนาจ บารมี เกียรติ และความสามารถในการสื่อสาร (communication ability) ทั้งหมดนี้มีลักษณะนามธรรมและไม่สามารถวัดได้ โดยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎีของ Olson Oberschall จึงให้ความสำคัญกับกระบวนการระดมทรัพยากรด้านวัตถุที่มีลักษณะรูปธรรมด้วยนอกจากการระดมทรัพยากรนามธรรมที่ Gamson ศึกษาไว้เพื่อที่จะทำให้ทฤษฎีของ Gamson สามารถใช้ร่วมกับทฤษฎีของ Olson ได้

สำหรับ Oberschall การคาดหมายของความสำเร็จ (expectations of success) ในขบวนการทางสังคม เป็นประเด็นการวิเคราะห์สำคัญที่สุด Oberschall (1980 อ้างใน Klandermans 1991:26) ได้กล่าวถึงความหวังต่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกันมีน้ำหนักเท่ากับการจูงใจแบบรวม (collective incentives) เป็นตัวกำหนดระดับของการระดมผู้คนเข้าร่วม กล่าวคือ หากมีความเป็นไปได้ในการบรรลุเป้าหมายของขบวนการ ซึ่งทำให้ความหวังต่อความสำเร็จของขบวนการสูงขึ้นจึงนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เข้าร่วมขบวนการ

ปัจจุบันนี้ กรอบการวิเคราะห์ของ Oberschall พัฒนาขึ้นมาโดยผสมผสานกับทฤษฎีที่คำนึงถึงระบบโครงสร้างทางการเมืองและกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่กำหนดลักษณะของขบวนการทางสังคมอย่างเช่น ทฤษฎีของ Turner (Oberschall 1973: 15-16) เป็นแนวทฤษฎีที่เรียกกันว่า และกรอบการวิเคราะห์ของ Zald กับ McCarthy ที่เน้นไปที่การเลือกปฏิบัติงาน โดยใช้เหตุผลเพื่ออธิบายถึงพัฒนาการความสำเร็จและล้มเหลว รูปแบบการเข้าร่วมขบวนการของขบวนการทางสังคมเรียกกันว่า แนวทางการวิเคราะห์องค์กร (organizational approach)²³

Kitschet (1991:329-330) สรุปลักษณะของทฤษฎีการระดมทรัพยากรทั้ง แนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (political process approach) และ แนวทางการวิเคราะห์องค์กร (organizational approach) โดยภาพรวม ดังต่อไปนี้

- ทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีสมมุติฐานพื้นฐานที่ว่า ปัจเจกบุคคลทราบว่าเขาอยากจะได้อะไรจากการเข้าร่วมขบวนการ และมองว่า จำเป็นต้องนำวิถีคิดแบบ ทฤษฎีการเลือกปฏิบัติงาน โดยใช้เหตุผลมาใช้เพื่อการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการตัดสินใจของผู้เข้าร่วมกับเป้าหมายของขบวนการ และผลสำเร็จที่จากการร่วมขบวนการ
- ทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีสมมุติฐานพื้นฐานที่ว่า ปัจเจกบุคคลสามารถคำนึงถึงสิ่งที่จะเสียและสิ่งที่จะได้จากการเข้าร่วมขบวนการ นอกจากนั้นก็สามารถตัดสินใจกลยุทธ์ วิธีการ และรูปแบบของขบวนการ เช่นสามารถตัดสินใจได้ว่า ใช้ความรุนแรงหรือไม่ ตั้งข้อเรียกร้องกว้างแค่ไหน เรียกร้องในระดับไหน คือ เรียกร้องการปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองทั้งหมดหรือเรียกร้องเพียงแค่การปรับปรุงกฎหมายหรือ นโยบายโดยคำนึงถึงโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure: POS)
- ทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีสมมุติฐานพื้นฐานที่ว่า ความคับข้องใจมีอยู่ในทุกสังคมอย่างเสมอจึงมิได้เป็นเงื่อนไขเพียงพอที่จะก่อให้เกิดขบวนการ แก่นนำขบวนการหรือองค์กรการเคลื่อนไหว

พยายามที่จะทำให้คนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของขบวนการในการแก้ไขปัญหาทำให้เกิดความคับข้องใจนั้นและให้มาเข้าร่วมขบวนการโดยชี้ให้เห็นถึงทั้ง *collective incentives* และ *selective incentives*

- ทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีสมมุติฐานพื้นฐานที่ว่า ลักษณะของขบวนการถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองที่กระตุ้นให้ขบวนการทางสังคมเติบโตหรือในทางตรงกันข้ามจำกัดการขยายตัวของขบวนการทางสังคม ผู้เข้าร่วมขบวนการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติของตนเองให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองดังกล่าวนี้โดยใช้เหตุผล หากสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองไม่กระตุ้นให้ขบวนการทางสังคมเติบโตขึ้นแต่อย่างใดและทำให้ความเป็นไปได้ในการบรรลุเป้าหมายของขบวนการ ผู้คนเข้าร่วมคงจะถอนตัวออกจากขบวนการจึงกล่าวได้ว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองเป็นตัวสำคัญที่กำหนดปริมาณทรัพยากรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

กล่าวได้ว่า ข้อ 1) และข้อ 3) เป็นสมมุติฐานที่แนวทางการวิเคราะห์องค์กร (organizational approach) ค่อนข้างเน้น ในขณะที่แนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (political process approach) ไม่ค่อยเน้นเท่าไร และข้อ 2) และ ข้อ 4) เป็นสมมุติฐานที่แนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (political process approach) เน้น โดยเฉพาะ ในขณะที่แนวทางการวิเคราะห์องค์กร (organizational approach) เน้นเรื่องบทบาทขององค์กรต่อพัฒนาการของขบวนการ โดยไม่ค่อยคำนึงถึงความสำคัญของสภาพแวดล้อมทางการเมืองรอบองค์กรการเคลื่อนไหว สรุปลักษณะของทั้งสองกรอบการวิเคราะห์และกรอบการวิเคราะห์แบบดั้งเดิมได้ในตารางที่ 2.1. และ 2.2. ดังนี้

ตารางที่ 2.1. จำแนกลักษณะของทฤษฎีด้านขบวนการทางสังคมแบบดั้งเดิม

	ทฤษฎีดั้งเดิม			
	Chicago	Smelser	สังคมมวลชน	การดิรอนสัมพันธ์
ขบวนการเป็นสิ่งที่ผิดปกติหรือไม่	ผิดปกติ	ผิดปกติ	ผิดปกติ	ผิดปกติ
สาเหตุที่ทำให้เกิดขบวนการ	วิกฤตการณ์ทางโครงสร้างทางสังคม	การล่มสลายของโครงสร้าง (break-down)	วัฒนธรรมล่าสมัย, ความตึงเครียด, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้เกิดคนขายขอบ	การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ
ขบวนการมีลักษณะแตกต่างจากการกระทำปกติแค่ไหน	แตกต่าง โดยสิ้นเชิง	แตกต่าง โดยสิ้นเชิงและนำโดยความเชื่อที่ไม่ธรรมดา	แตกต่าง โดยสิ้นเชิง ไม่มีเหตุผล, เกิดขึ้นมาโดยอัตโนมัติ, ไร้อัจฉริยะ	อาจไม่แตกต่างเท่าไรแต่มีลักษณะไร้เหตุผล, การระบายอารมณ์
ลักษณะของผู้คนเข้าร่วม	ไม่มีทิศทาง	ไม่เข้าใจสภาพความเป็นจริงของสังคม	ไร้ระเบียบ, ไม่มีเหตุผล เชื่อถือผู้นำอย่างบ้ก้าง	มีความคับข้องใจเพราะสังคมไม่ยุติธรรม
เหตุผลที่เข้าร่วมขบวนการ	เพื่อสร้างระเบียบทางสังคมใหม่	ปฏิกิริยาทางจิตใจต่อการล่มสลายของโครงสร้าง	เพราะไม่ถูกผูกมัดกับระบบสังคม และมีนิสัยเหมือนหมา	เพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำให้เกิดความคับข้องใจ
วิธีการพัฒนาขบวนการ	สร้างศกิดาใหม่, การแพร่กระจายของศกิดาใหม่	การระดมผู้คนเข้าร่วมโดยความเชื่อที่แพร่กระจาย	การชักชวน, การโฆษณา	-
บทบาทขององค์กร	ขบวนการที่สำเร็จกลายเป็นองค์กรแต่ปกติไม่มีความสำคัญ	ไม่ใช่เป็นตัวที่ทำให้เกิดขบวนการแต่อาจส่งเสริมการขยายตัวของขบวนการ	เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของขบวนการ	ไม่ใช่ตัวแปรสำคัญ
ความสนใจในทรัพยากรและกลยุทธ์	สนใจแต่น้อย	สนใจแต่น้อย	ไม่สนใจ	ไม่สนใจ

ตัวกำหนดความสำเร็จของ ขบวนการ	สิ่งที่เกิดขึ้น โดยบังเอิญ Natural history of social movement	ปฏิกริยาจากผู้มีอำนาจ	Natural history of social movement	-
----------------------------------	---	-----------------------	---------------------------------------	---

ที่มา: ปรับปรุงจาก Morris, A.D. and C. Herring, Theory and Research in Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Political Science* 2(1987): 180-181.

ตารางที่ 2.2. จำแนกรูปแบบการวิเคราะห์ในสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากร

	ทฤษฎีการระดมทรัพยากร		
	แนวคิดแบบหลักเหตุผล(Rational Choice Approach)	แนวทางการวิเคราะห์องค์กร(organizational approach)	แนวทางการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง(political process approach)
ขบวนการเป็นสิ่งที่คิดปรกติ หรือไม่	ปรกติ	ปรกติ	ปรกติ
สาเหตุที่ทำให้เกิดขบวนการ	ความปรารถนาต่อผลประโยชน์ส่วนตัวที่ไม่สามารถเกิดขึ้นจริง โดยใช้วิธีการอื่นๆ	การเพิ่มของปริมาณของทรัพยากรที่นำมา ใช้ได้และผู้บริการขบวนการที่ดี	การแบ่งปันคุณค่าและผลประโยชน์ที่ไม่ยุติ ธรรมที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยใช้วิธีการ อย่างเป็นทางการ
ขบวนการมีลักษณะแตกต่าง จากการกระทำปรกติแค่ไหน	ไม่แตกต่าง เป็นการกระทำเพื่อ ประโยชน์โดยมีเหตุผล	ไม่แตกต่าง เป็นการกระทำโดยองค์กรและ ใช้วิธีการอย่างเป็นทางการ	ไม่แตกต่างเท่าไรแต่ก็มีลักษณะไร้ระเบียบ ด้วย
ลักษณะของผู้คนเข้าร่วม	ปัจเจกบุคคลที่สามารถใช้เหตุผลได้	สมาชิกขององค์กรที่มีเป้าหมายอย่างมีเหตุ ผล	ใช้เหตุผล เป็นสมาชิกขององค์กรหรือเครือข่ายที่อาจยึดอุดมการณ์
เหตุผลที่เข้าร่วมขบวนการ	เพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัว	เพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วน รวม	เพื่อนำมาซึ่งผลประโยชน์ส่วนรวม
วิธีการพัฒนาขบวนการ	ชี้ให้เห็นเหตุผลของการเข้าร่วม	การระดมทรัพยากรและใช้ทรัพยากรนั้น	การระดมผู้คนเข้าร่วมและใช้ยุทธศาสตร์และ ทรัพยากรที่เหมาะสม
บทบาทขององค์กร	ไม่ใช่ตัวแปรสำคัญ	มีอยู่ก่อนที่ขบวนการเกิดขึ้นและเป็นตัวแปร สำคัญที่สุดในการวิเคราะห์เรื่องขบวนการ	มีอยู่ก่อนที่ขบวนการเกิดขึ้นและเป็นตัวแปร สำคัญที่สุดในการวิเคราะห์เรื่องขบวนการ
ความสนใจในทรัพยากรและ กลยุทธ์	สนใจแค่น้อย	เป็นประเด็นสำคัญมาก	เป็นประเด็นสำคัญมาก
ตัวกำหนดความสำเร็จของ ขบวนการ	ความสามารถในการสื่อสารที่ทำให้ คนทั่วไปเข้าร่วมขบวนการ	ลักษณะของ เป้าหมาย , องค์กร, ยุทธศาสตร์,	ลักษณะของ เป้าหมาย , องค์กร, กลยุทธ์, การกดขี่,อำนาจ, โอกาส

ที่มา: ปรับปรุงจาก Morris, A.D. and C. Herring, Theory and Research in Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Political Science* 2(1987): 180-181.

2.3. กรอบการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ในส่วนนี้ จะชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดของกรอบการวิเคราะห์เชิงพหุสัมพันธ์ขององค์กร ในขบวนการทางสังคมเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ซึ่งประกอบด้วยกรอบต่างๆดังนี้ ได้แก่ กรอบการวิเคราะห์แบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่น (solidarity group model) กรอบการวิเคราะห์แบบการเชื่อมต่อ (linkage model) กรอบการวิเคราะห์แบบสนามพหุสัมพันธ์ขององค์กร (multi-organizational field model) และโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure model)

ก่อนที่จะอธิบายถึงกรอบการวิเคราะห์จะกำหนดความหมายของคำว่าขบวนการทางสังคมที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

2.3.1. ความหมายของขบวนการทางสังคม

เพื่อที่จะกำหนดความหมายของคำว่าขบวนการทางสังคมในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะพิจารณาการกำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมโดยนักทฤษฎีต่างๆเสียก่อน

Tilly (1987: 72-74) กำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมว่า เป็นการกระทำรวมหมู่ที่เกิดขึ้นในกระบวนการความขัดแย้งระหว่างผู้ท้าทาย (challenger) กับผู้ที่มีอำนาจซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากผู้ท้าทายพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในองค์การทางการเมือง (polity) ในขณะที่ผู้ที่มีอำนาจพยายามที่จะรักษาการจัดระเบียบขององค์การทางการเมือง (polity) ไว้อย่างเดิม การกระทำรวมหมู่นั้นเป็นการร่วมแรงร่วมใจของผู้คนต่างๆที่ช่วงชิงอำนาจเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเอง

David Meyer and Sidney Tarrow (1998: 4) กำหนดความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่า เป็นการกระทำรวมหมู่โดยประชาชนที่สามัคคีกันและมีเป้าหมายรวมกันเพื่อท้าทายรูปแบบการจัดการอำนาจและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ดำรงอยู่ (existing arrangement of power and distribution) ซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับกลุ่มมีอิทธิพล (elites) กลุ่มต่อต้าน และเจ้าหน้าที่รัฐอย่างต่อเนื่อง

Albert C. Melucci (1989; 1989 อ้างใน Klandermans 1992: 80-81) เป็นนักทฤษฎีขบวนการทางสังคมแนวใหม่ (New Social Movements Theory) กำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมว่า เป็นสิ่งปลูกสร้างทางสังคมชนิดหนึ่ง (social constructions) เป็นกระบวนการที่ผู้คนเข้าร่วมขบวนการสร้างความหมาย กฎเกณฑ์ กติกา หรือค่านิยมชุดใหม่ และสื่อสารกัน เคารพกัน ตัดสินใจสิ่งใดๆรวมกัน 24

ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2540: 11) กำหนดความหมายของการเดินขบวน การชุมนุมประท้วงว่าเป็น “การกระทำรวม (collective action) ของประชาชนที่ต้องการแสดงออกทางการเมืองในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง” เพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหาทางสังคมและการเมือง หรือเป็น “การสนับสนุนบุคคลที่อยู่ในอำนาจทางการเมือง การดำเนินนโยบาย ระบอบการเมืองที่ดำรงอยู่”

จำนงค์ อธิวิถีสัทธาและคณะ (2530) 2543: 160) กำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมว่าเป็น “การพยายามที่จะต่อสู้กับปัญหาความไม่เป็นธรรมต่างๆในสังคมซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการรวมหมู่ของประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ... ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแบบวิถีชีวิต และค่านิยมต่างๆจากแบบเก่ามาเป็นแบบใหม่”

โดยสรุปความหมายของขบวนการทางสังคมที่เสนอโดยนักทฤษฎีต่างๆดังกล่าวนี้ ลักษณะสำคัญที่กำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมมีสามอย่าง ได้แก่

- 1) เป็นการกระทำรวมกัน
- 2) เป็นความพยายามที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่ดำรงอยู่
- 3) หรือเป็นความพยายามที่จะปกป้องรักษาสถานการณ์ที่ดำรงอยู่

ข้อที่ 1) และ 2) เป็นลักษณะพื้นฐานของขบวนการทางสังคมที่นักวิชาการในสำนักทฤษฎีต่างๆซึ่งแม้บางครั้งขัดแย้งกัน อย่างไรก็ตาม ส่วนลักษณะที่ว่าเป็นความพยายามที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น นักวิชาการต่างๆมีความเข้าใจไม่ตรงกันว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับไหน กล่าวคือ Tilly มองการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นผลมาจาก การช่วงชิงอำนาจ โดยกลุ่มคนที่กระทำรวมหมู่ สำนักมาร์กซิสต์มองว่า ขบวนการทางสังคมเป็นการพยายามที่จะก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงด้านระบบ โครงสร้างทางสังคมทั้งหมด (Stein 1921; Sombart 1924 อ้างใน Soranaka 1996: 2-3) สำหรับ Meyer กับ Tarrow การเปลี่ยนแปลงหมายถึงไม่ใช่เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างหากแต่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับย่อย ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยน

แปลงของรูปแบบการจัดและการแบ่งปันอำนาจที่ดำรงอยู่ (existing arrangement of power and distribution) เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านนโยบาย การบัญญัติกฎหมายฉบับใหม่ออกมา เป็นต้น และมองในแง่ของ Melucci การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากขบวนการทางสังคมเป็น *การเปลี่ยนแปลงด้านระบบคุณค่า* ซึ่งอาจควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคมหรืออาจไม่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคม

ความแตกต่างระหว่างนักวิชาการในการกำหนดความหมายของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นมาจากขบวนการทางสังคมดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายในลักษณะรูปแบบของขบวนการทางสังคมในปัจจุบัน

สำหรับข้อที่ 3) เป็นการกำหนดลักษณะขบวนการทางสังคมที่เอามาจากความคิดของประภาส ปิ่นตบแต่ง ขบวนการทางสังคมในรูปแบบ *ความพยายามที่จะปกป้องรักษาสถานการณ์ที่ดำรงอยู่* มีตัวอย่างเช่น ขบวนการนักศึกษาที่เรียกร้องให้ฝรั่งเศสคืนแผ่นดินที่เคยเป็นของไทยที่จัดตั้งโดยรัฐบาลในปี 2483 การเดินขบวนเพื่อแสดงมติมหาชนสนับสนุนจอมพลป. พิบูลสงครามในปี 2491 หรือขบวนการนักศึกษาที่สนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์และวิพากวิจารณ์และต่อต้านการเลือกตั้งที่ไม่เป็นธรรมเพื่อที่จะล้มรัฐบาลจอมพลป. พิบูลสงครามในปี 2500

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า ขบวนการเหล่านี้ก็ถือได้ว่าเป็นความพยายามที่จะก่อให้เกิด *การเปลี่ยนแปลง* ในเชิงสถานการณ์ทางการเมือง เนื่องจากการสนับสนุนผู้มีอำนาจใดๆหรือการดำเนินนโยบายใดๆนำไปสู่การเสริมสร้างอำนาจของผู้มีอำนาจหรือรัฐบาลให้มั่นคงขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงชนิดหนึ่ง ที่จริงแล้ว “*การเมืองโดยการระดมมติมหาชน*” (ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2540: 16) เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจหรือรัฐบาลในการสร้างความมั่นคงให้กับตัวเอง หรือการโจมตีศัตรูทางการเมือง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในเชิงลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดความหมายของการเปลี่ยนแปลงว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งในระดับมหภาคและในระดับย่อยด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงระดับ โครงสร้าง ระดับระบบคุณค่า ระดับนโยบาย การเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองมากกว่าเมื่อก่อน เป็นต้น

นอกจากข้อที่ 1) และ 2) ยังมีลักษณะสำคัญของขบวนการทางสังคมอีกอย่างหนึ่งที่นักวิชาการดังกล่าวยังไม่กล่าวไว้ ก็คือ

4) ขบวนการทางสังคมเป็นการกระทำทางสังคมหรือการเมืองในรูปแบบองค์กร

ข้อที่ 4) นี้ปรับปรุงจากการกำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมของ McCarthy and Zald (1989: 28-35) ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า โดย Zald กับ McCarthy ขบวนการทางสังคมเป็น *ความคิดของกลุ่มคนใดๆในสังคมซึ่งจำเป็นต้องถูกรวมเป็นรูปธรรมโดยตั้งองค์กรเคลื่อนไหว (SMOs) เป็นองค์กรที่มีเป้าหมายชัดเจนและมีหน้าที่ที่ระดมทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ในการบรรลุเป้าหมายนั้น*

เนื่องจากว่า Zald กับ McCarthy เน้นวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมใน *ยุคความร่ำรวย* (movements of “Affluence”) โดยไม่ค่อยให้ความสนใจกับขบวนการทางสังคมใน *ยุควิกฤติ* (movements of “Crisis”) (Kerbo 1982: 646, 654-659) กรอบการวิเคราะห์ของ Zald กับ McCarthy ที่เน้นไปที่บทบาทขององค์กรในการระดมทรัพยากรอาจมีข้อจำกัดในการศึกษาเรื่องขบวนการทางสังคมในประเทศโลกที่สามซึ่งมี “จุดเน้น

อยู่ที่เรื่องของปัญหาการทำมาหากินของคนระดับล่าง” (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543: 74) เป็นขบวนการทางสังคมในยุคศิวิกฤติ²⁵

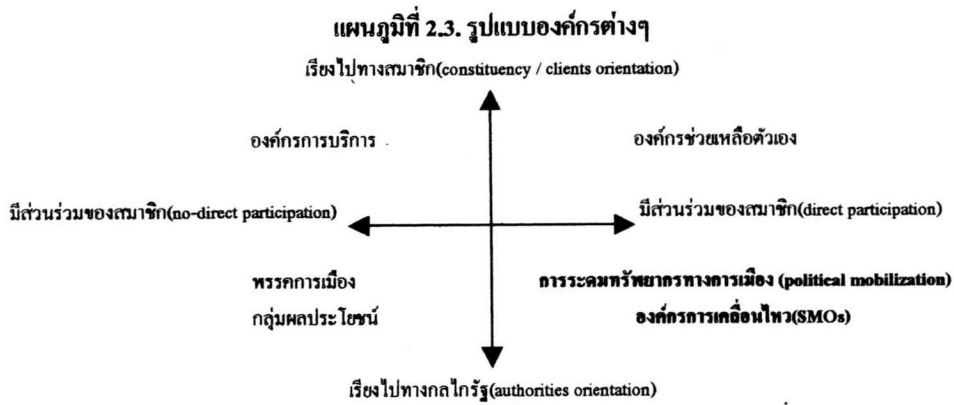
กรณีขบวนการทางสังคมที่ถูกนำมาวิเคราะห์โดย Zald กับ McCarthy เป็นขบวนการในรูปแบบองค์กรขนาดใหญ่ด้วยพนักงานประจำ (professionalized) ซึ่งได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนจากมูลนิธิต่างๆ (foundations) หรือแม้แต่หน่วยงานของรัฐ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ Zald กับ McCarthy เน้นศึกษาขบวนการทางสังคมที่กลายเป็นสถาบัน (institutionalized) ทางการเมืองชนิดหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ดังที่ Kitschelt (1991: 330-344) วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีของ Zald กับ McCarthy ว่า ขยายความหมายขององค์กรที่เป็นทางการมากเกินไป และใช้ความหมายขององค์กรที่กำหนดขึ้นมาเองในการวิเคราะห์เรื่องกระบวนการระดมทรัพยากรทุกรูปแบบซึ่งที่จริงแล้วเป็นไปได้ องค์กรที่เป็นทางการคงจะมีความแตกต่างจากองค์กรการเคลื่อนไหวซึ่งมีลักษณะอย่างไม่เป็นทางการ จะเห็นได้ว่า ขบวนการทางสังคม โดยเฉพาะที่เรียกกันว่า ขบวนการประชาชน (popular movements) (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543: 74) ส่วนใหญ่มิได้มีองค์กรการเคลื่อนไหวแบบที่ Zald กับ McCarthy ได้วิเคราะห์ไว้

แม้แต่ในสังคมตะวันตก ขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่มิได้เป็นขบวนการโดยองค์กรแบบสถาบัน เช่น Jenkins and Craig M. Eckert (1986) กล่าวไว้ว่า ช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตของขบวนการทางสังคมมิได้เป็นช่วงที่ขบวนการในรูปแบบมูลนิธิหรือองค์กรแบบสถาบัน (institutionalized and professional organizations) ปรากฏตัวขึ้นมาเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนอย่างที่ Zald กับ McCarthy ได้วิเคราะห์ไว้ ในทางตรงกันข้ามขบวนการส่วนใหญ่ เช่น ขบวนการเรียกร้องสิทธิของคนผิวดำ (civil rights movement) ซึ่งเป็นตัวแทนในบรรดาขบวนการทางสังคมในช่วงนั้นมีได้ดำเนินงาน โดยองค์กรแบบสถาบันหากแต่ดำเนินงานโดยองค์กรแบบเครือข่ายของนักเคลื่อนไหวและพลเมืองที่เข้าร่วมขบวนการ โดยชั่วคราวเป็นจำนวนมาก

การวิพากษ์วิจารณ์ต่อความคิดของ Zald กับ McCarthy ดังนี้ ไม่ได้หมายความว่า ขบวนการประชาชนไม่มีองค์กรการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด ในตรงกันข้ามเห็นว่า มีองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและกำลังจะขยายตัวขึ้นมาเป็นเครือข่ายระดับชาติและระดับนานาชาติ แต่ในขณะที่เดียวกันมีลักษณะแตกต่างจากองค์กรแบบสถาบันต่างๆ (institutions) เช่น บริษัท พรรคการเมือง หรือกลุ่มผลประโยชน์อย่างชัดเจน

Hanspeter Kriesi (1996: 152-153) (ดู แผนภูมิที่ 2.3) ซึ่งให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรแบบสถาบันที่เป็นทางการดังนี้ คือ *ประการแรก* องค์กรการเคลื่อนไหวระดมสมาชิกเพื่อการกระทำรวมหมู่ *ประการที่สอง* การกระทำรวมหมู่นั้นดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการเมือง คือ การได้รับผลประโยชน์ส่วนรวมหรือการหลบหลีกผลร้ายส่วนรวม (collective ill) จากอำนาจรัฐ ในตรงกันข้าม องค์กรแบบสถาบันที่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น องค์กรการบริการ (supportive organizations / service organizations) ซึ่งรวมถึงสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อมวลชนไม่ใช้การกระทำรวมหมู่เป็นแนวทางในการดำเนินกิจการ องค์กรช่วยตัวเอง (self-help organizations) สมาคมอาสาสมัคร (voluntary associations) หรือชมรมตั้งขึ้นมาเพื่อให้การบริการแก่สมาชิกภายใน พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ไม่จำเป็นต้องมีการมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) ของสมาชิกในการบรรลุเป้าหมาย แต่จะบรรลุเป้าหมายได้โดยการเจรจาระหว่างตัวแทนองค์กรมากกว่า

ที่มา: Kriesi, H. The Organizational Structure of New Social Movement in a Political Context. In . D.McAdam, J.D. McCarthy and M.N. Zald (eds.). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunity, and Cultural Framings*, New York: Cambridge University Press, 1996 : 153.

ด้วยเหตุนี้ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ กำหนดความหมายของขบวนการทางสังคมว่า

5) เป็นการกระทำทางการเมืองแบบไม่เป็นทางการและในรูปแบบไม่เป็นสถาบัน

การกำหนดข้อที่ 5) นี้ไม่ได้หมายความว่า ขบวนการทางสังคมไม่เลือกใช้กลยุทธ์แบบทางการเมือง (conventional political means) อย่างเช่น การฟ้องศาลหรือการเลือกตั้ง อื่นๆก็ได้หมายความว่า ไม่มีขบวนการทางสังคมซึ่งมีส่วนร่วมขององค์กรแบบสถาบัน²⁶

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยให้ความหมายกับขบวนการทางสังคมว่า

เป็นการกระทำการรวมหมู่ในรูปแบบองค์กรที่ไม่เป็นทางการเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางสังคมหรือการเมือง²⁷ ที่ดำรงอยู่ทั้งหมดหรือส่วนหนึ่งโดยเฉพาะ

2.3.2. กรอบการวิเคราะห์แบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่น (solidarity group model)

ดังที่กล่าวมาข้างแล้วว่าในทฤษฎีการระดมทรัพยากร องค์กรในฐานะที่เป็นพื้นฐานในการระดมทรัพยากรมีความสำคัญสำหรับการกำเนิดของขบวนการทางสังคม Aldon D. Morris ได้กล่าวไว้ว่า องค์กรหรือเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่หรือสร้างขึ้นมามีแนวโน้มจะช่วยให้ขบวนการทางสังคมสามารถนำบุคคลเข้ามาเคลื่อนไหวได้ง่ายขึ้น (Morris 1984 อ้างใน Klandermans 1991:25) การรวมตัวรวมกลุ่มอย่างเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ทำให้อำนาจต่อรองในขบวนการทางสังคมเพิ่มมากขึ้น (Kuze Nobutaka 2000b: 12) การที่เน้นความสำคัญขององค์กรหรือเครือข่ายทางสังคม เป็นลักษณะเด่นชัดของแนวการวิเคราะห์แบบทฤษฎีการระดมทรัพยากร ซึ่งตรงกันข้ามกับการมองในแง่ของนักทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่อธิบายว่า องค์กรหรือเครือข่ายที่มีอยู่เป็นอุปสรรคในการกำเนิดของขบวนการทางสังคม

โดยเฉพาะสำนักทฤษฎีว่าด้วยสังคมนิยมมองว่า ผู้คนที่สังกัดองค์กรหรือกลุ่มทุติยภูมิ (secondary organizations/groups) เช่น ชุมชน สมาคม กลุ่ม และชมรม ฯลฯ มักจะไม่เข้าร่วมขบวนการทางสังคม เนื่องจากว่า องค์กรเป็นเครื่องผูกมัดบุคคลกับระบบ โครงสร้างทางสังคมที่ดำรงอยู่ ผู้คนที่มักจะเข้าร่วมขบวนการ

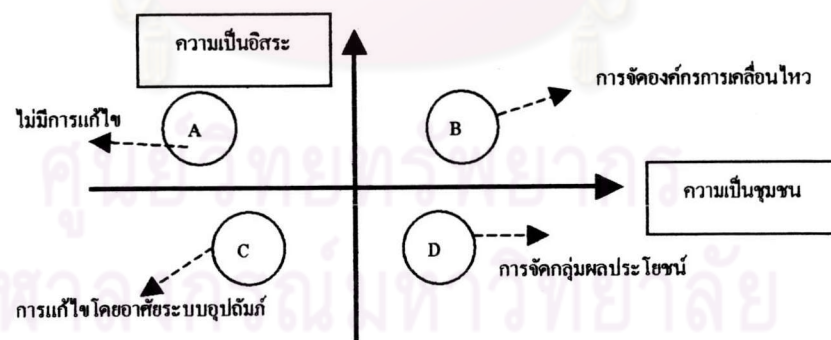
การทางสังคมเพราะขาดความผูกพันกับชุมชนหรือองค์กรทางสังคม เป็นผู้ที่กลายมาเป็นปัจเจกชนที่อยู่โดดเดี่ยว (atoms) (Useem 1980: 357-358)

ตัวอย่างเช่น William A.Kornhauser (1964:208-215)²⁸ ได้กล่าวว่า ผู้คนที่เข้าร่วมขบวนการทางสังคม เป็นคนชายขอบหรือคนที่ไม่สังกัดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่ง ถ้าหากว่า ปัจเจกบุคคลถูกผูกมัดอย่างแน่นแฟ้นกับระบบ โครงสร้างทางการเมือง โดยมีฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มผลประโยชน์หรือกลุ่มทางสังคมต่างๆ ในระบบ มิได้คิดว่า จะเข้าร่วมการกระทำรวมหมู่หากแต่เลือกใช้ช่องทางทางการเมืองแบบทางการเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายของตัวเอง

กรอบการวิเคราะห์แบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่น (solidarity group model) เกิดขึ้นมาโดยการวิพากษ์วิจารณ์การมองบทบาทขององค์กรในขบวนการทางสังคมในแง่ นักทฤษฎีสังคมนิยมว่า การที่มององค์กรในระดับกลางมีเพียงแค่บทบาทที่มีให้ผู้ที่สังกัดองค์กรใดๆ เข้าร่วมขบวนการเท่านั้น ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ในตรงกันข้าม หากองค์กรหรือเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว (pre-existing organization) มีความสอดคล้องกับผลประโยชน์หรือเป้าหมายของขบวนการทางสังคม องค์กรเหล่านี้สามารถกลายเป็นแหล่งทรัพยากรด้านบุคลากรในขบวนการทางสังคมได้โดยมีฐานะที่เป็นข่ายการสื่อสาร (communication network) ระหว่างบุคคลต่างๆ (Pinard 1968: 684-686; Hasegawa 1985: 141-142; Eder 1993: 55) กล่าวคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะเกิดขึ้นบนพื้นฐาน โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ (organization sub-structure) (Eschen 1971)

Oberschall และ Tilly ได้กล่าวว่า กลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายในอย่างใกล้ชิด และกลุ่มที่มีลักษณะกึ่งอิสระ (relative autonomy) มักจะกลายเป็นแหล่งทรัพยากรด้านบุคลากรของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งหมายความว่า ผู้คนที่สังกัดในกลุ่มมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมขบวนการมากกว่า ผู้คนที่ไม่สังกัดกลุ่มใดๆ (Oberschall 1973: 125; Tilly 1984: 106-110)

แผนภูมิที่ 2.4. ตัวแบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่น (solidarity group model)

ที่มา: พัฒนาจาก Tilly, C. *Sheiji hendou ron [From Mobilization to Revolution]*. Trans. Horie Jin Tokyo: Ashisyobou, 1984 : 106-110

หมายเหตุ: A, B, C, และ D หมายถึงรูปแบบกลุ่มคนต่างๆ; ในกรอบการวิเคราะห์ของ Oberschall และ Tilly มีได้ชุดถึงกรณี C กับ D ผู้วิจัยจึงปรับปรุงกรอบการวิเคราะห์ของทั้งสองนักทฤษฎีนี้ให้สมบูรณ์; e หมายถึงระดับของความเหนียวแน่นภายในกลุ่ม (communitas) และ a หมายถึงระดับของความเป็นอิสระจากภายนอก (autonomy) ตัวอย่างเช่น กลุ่มคน A เป็นกลุ่มคนที่มีความเหนียวแน่นภายในกลุ่มในระดับต่ำและมีความเป็นอิสระจากภายนอกในระดับสูง; --> หมายถึงแนวทางแก้ไขปัญหาที่กลุ่มคนรูปแบบต่างๆมักจะตัดสินใจเลือก

Hasegawa Kouichi และ Hatanaka Souichi (1985: 180-184) เป็นนักสังคมวิทยาชาวญี่ปุ่นที่ศึกษาพัฒนาการในขบวนการชาวท้องถิ่น (residents movements) ได้กล่าวโดยอ้างถึงกรอบการวิเคราะห์ที่เสนอ

โดย Oberschall และ Tilly ว่า หากชุมชนมีความสัมพันธ์ภายในอย่างใกล้ชิดและหากคนในชุมชนนั้นสามารถพยากรณ์ได้ว่า ชุมชนตัวเองจะเผชิญหน้ากับวิกฤติที่น่าจะส่งผลกระทบต่อภารกิจของชุมชนทั้งหมด หากเป็นเช่นนี้ ขบวนการทางสังคมสามารถระดมคนในชุมชนทั้งหมดได้ (block recruitment)

แผนภูมิที่ 2.4. แสดงให้เห็นถึงตัวแบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่นที่สร้างขึ้นมาจากประยุคที่ใช้ แนวคิดของ Oberschall และ Tilly

สิ่งสำคัญก็คือ ในความคิดของ Oberschall กลุ่มคนภายนอกในที่นี้หมายถึงกลุ่มคนที่เป็สมาชิกขององค์การทางการเมือง (polity) ที่ดำรงอยู่ในบริบทของสังคมไทยซึ่งก็คือ นักการเมือง ข้าราชการ กลุ่มนักธุรกิจ และผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น เป็นต้น ในที่นี้เรียกกุ่มคนเหล่านี้ว่า *กลุ่มอิทธิพล*

ดังที่กล่าวมาแล้ว กลุ่มคน B ที่มีความสัมพันธ์ภายในแบบชุมชน มีความสัมพันธ์เหนียวแน่นอย่างใกล้ชิดกันและมีความเป็นอิสระจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกค่อนข้างมากมักจะมีความเป็นไปได้ในการกลายเป็นแหล่งทรัพยากรด้านบุคลากรในขบวนการทางสังคมมากกว่า กลุ่มคนแบบอื่นๆ

ในกรณีกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอิทธิพลค่อนข้างมาก (ความเป็นอิสระจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกค่อนข้างน้อย) และไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ภายในอย่างใกล้ชิด (กลุ่มคน C) เมื่อมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกของกลุ่ม ไม่สามารถต่อรองหรือกดดันให้ผู้ปกครองแก้ไขปัญหา หรือแก้ไขปัญหาโดยตัวเองเป็นขบวนการทางสังคมได้เนื่องจากว่า ไม่มีความสามารถในการระดมบุคลากรภายในอย่างมีประสิทธิภาพ แทนที่จะรวมตัวกัน กลุ่มคนแบบนี้มักจะแก้ไขปัญหาโดยพึ่งพาอาศัยกลุ่มอิทธิพลซึ่งเป็นสมาชิกขององค์การทางการเมือง (polity) ทั้งนี้เป็นเพราะกลุ่มอิทธิพลสามารถใช้อำนาจทางการเมืองของตัวเองหรือใช้ช่องทางทางการเมืองที่มีอยู่เพื่อกดดันให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาได้ อย่างไรก็ตามเนื่องจากว่า คนในกลุ่มแตกแยกกระจายกัน ไม่สามารถรวมตัวกันได้ ทำให้คนแต่ละคนจะใช้ “เส้นสาย” กับกลุ่มอิทธิพลเพื่อขอความช่วยเหลือ และร้องทุกข์ต่อผู้มีอำนาจมีฐานะทางสังคมการเมืองให้ช่วยแก้ปัญหา

ในกรณีกลุ่มคนที่ความสัมพันธ์กับกลุ่มอิทธิพลค่อนข้างมาก (ความเป็นอิสระจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกค่อนข้างน้อย) และมีความสัมพันธ์ภายในอย่างใกล้ชิด (กลุ่มคน D) เมื่อมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกของกลุ่ม มักจะกลายเป็นกลุ่มกดดันที่เข้มแข็ง กลุ่มคนแบบนี้สามารถใช้ช่องทางทางการเมืองเพื่อกดดันรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจมีสถานะทางสังคมการเมืองให้แก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามเนื่องจากกลุ่มแบบนี้สามารถแก้ไขปัญหาหรือรักษาผลประโยชน์ของตัวเองได้โดยผ่านระบบการเมืองการปกครองที่มีอยู่แล้ว ไม่ค่อยตัดสินใจเลือกขบวนการทางสังคมเป็นแนวทางในการกดดันรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจ กล่าวคือ การใช้ช่องทางทางการเมืองมีประสิทธิภาพมากกว่า การก่อตั้งขบวนการทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กลุ่มคนแบบนี้มักจะกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ (interest groups) มากกว่า องค์การเคลื่อนไหว

ในกรณีกลุ่มคนที่แทบไม่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอิทธิพล (ความเป็นอิสระจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกค่อนข้างมาก) และขณะเดียวกันก็ไม่มีความสัมพันธ์ภายในอย่างใกล้ชิด (กลุ่มคน A) แม้ว่ามีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกของกลุ่ม กลุ่มคนแบบนี้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้โดยการร่วมแรงร่วมใจกัน และในขณะที่เดียวกันเนื่องจากไม่มีช่องทางติดต่อกับผู้มีอิทธิพลทางการเมืองก็ไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากบุคคลที่อยู่ในอำนาจทางการเมืองได้ด้วย หากเป็นเช่นนี้ กลุ่มคนแบบนี้ต้องยอมรับความเดือดร้อนไปจนกระทั่งผู้ประกอบการทางการเมือง (political entrepreneurs) อย่างเช่นกลุ่มเอ็นจีโอ²⁹ จะเข้ามาเสริมสร้างปลุกระดมบุคคลภายในกลุ่มให้ก่อตั้งขบวนการ

ในการกำเนิดขบวนการทางสังคม นอกจากรูปแบบลักษณะของกลุ่มคนที่มีอยู่แล้ว องค์กรการเคลื่อนไหวที่มาก่อนหน้า หรือ องค์กรการเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายสอดคล้องกับขบวนการที่กำลังจะเกิดขึ้น จะมีความสำคัญมาก กล่าวในอีกทางหนึ่งก็คือ นอกจากองค์กรหรือกลุ่มทุติยภูมิทั่วไป (secondary groups) องค์กรการเคลื่อนไหวใดๆที่มีเป้าหมายคล้ายกันก็จะเป็นแหล่งทรัพยากรของขบวนการอีกอย่างหนึ่งในอุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม (SMI) เดียวกัน (Klandermans 1992: 96)

John Freeman (1979: 176) ได้กล่าวโดยอ้างถึงกรอบการวิเคราะห์แบบกลุ่มที่มีความเป็นปึกแผ่นว่า

“...มีแนวโน้มที่ขบวนการรูปแบบต่างๆเกิดขึ้นมาในช่วงเดียวกัน ไม่ใช่เพราะกลุ่มแต่ละกลุ่มค้นพบกับความคับข้องใจในช่วงเดียวกัน โดยบังเอิญ และไม่ใช่เพราะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะเป็นแกนนำที่คัดเตือนให้กลุ่มอื่นๆใช้โอกาสที่ลดความคับข้องใจ หากแต่เพราะว่า ทรัพยากรที่ผลิตโดยขบวนการใดๆจะสามารถถูกนำมาใช้ในขบวนการที่มีเป้าหมายใกล้เคียงกัน เทคนิคการก่อตั้งองค์กรหรือการโฆษณาของขบวนการใดๆจะสามารถถูกนำมาใช้ในขบวนการที่มีเป้าหมายใกล้เคียงกัน ผู้คนที่เข้าร่วมหรือผู้คนที่สนับสนุนขบวนการใดๆมักจะเข้าร่วมหรือสนับสนุนขบวนการที่เกิดขึ้นในอนาคต...”

และ Clarence Y.H. Lo (1992) วิพากษ์วิจารณ์ความคิดของ Zald กับ McCarthy ที่ว่า องค์กรการเคลื่อนไหวมักจะนำทรัพยากรจากการแลกเปลี่ยนแบบการตลาด (market exchange / market-managerial mechanism) ระหว่างองค์กรต่างๆ และกล่าวว่า องค์กรการเคลื่อนไหวมักจะนำทรัพยากรจาก ชุมชนของผู้ท้าทายอำนาจ (communities of challengers) ซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้นมาโดยการประสานงานและการประชุมร่วมกันขององค์กรการเคลื่อนไหวต่าง และการซ้อนทับกันของผู้ร่วมขบวนการต่างๆ Lo มองว่าเนื่องจากขบวนการทางสังคมเป็นการกระทำที่มีไม่เป็นที่ทางการ โดยผ่านระบบการเมืองการปกครอง (unconventional collective action) องค์กรการเคลื่อนไหวไม่สามารถระดมทรัพยากรจากสาธารณชนทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับขบวนการแต่อย่างใด หากแต่จัดจ่อการระดมทรัพยากรจากองค์กรหรือบุคคลที่อยู่ในภาคขบวนการทางสังคม

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงเน้นวิเคราะห์รูปแบบลักษณะขององค์กร เครือข่าย และกลุ่มที่มีอยู่ในพื้นที่กรณีศึกษา และในขณะเดียวกันก็ให้ความสนใจกับการสืบทอดทรัพยากรจากขบวนการใดๆสู่อีกขบวนการหนึ่งเพื่อที่จะทำความเข้าใจในเรื่องบทบาทขององค์กร เครือข่าย และกลุ่มในพัฒนาการของขบวนการทางสังคม

2.3.3. กรอบการวิเคราะห์แบบการเชื่อมต่อ (linkage model)

Adrian F. Aveni ได้ศึกษากรณีสมาคมการส่งเสริมสิทธิคนผิวดำแห่งชาติ (National Association for the Advancement of Colored People: NAACP) ซึ่งเป็นองค์กรการเคลื่อนไหวใหญ่ที่สุดในอุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม (SMI) ด้านการเรียกร้องสิทธิของผิวดำในทศวรรษ 1960 โดยใช้ตัวแบบการเชื่อมต่อ (linkage model)

Aveni (1978: 185-186) เสนอกรอบการวิเคราะห์แบบการเชื่อมต่อ โดยประยุกต์ใช้ความคิดของ Rosenau (1969 อ้างใน Aveni 1978: 185) ที่ว่า การเชื่อมต่อ (linkage) หมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งมีความจำเป็นระหว่างองค์กรสองฝ่ายและเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่ทั้งสองฝ่ายต้องรักษาไว้ นั่นคือ การเชื่อมต่อ เป็นความสัมพันธ์ที่มีความมั่นคง และเป็นความสัมพันธ์แบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในความคิดของ Aveni (1978: 186) ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อกันดังกล่าวนี้เป็น “...เครื่องมือสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวในการระดมทรัพยากร...องค์กรการเคลื่อนไหวที่เชื่อมต่อกับองค์กรอื่นๆ จำนวนน้อยมักจะสามารถดำเนินการระดมทรัพยากรน้อยทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวนั้นไม่ค่อยพัฒนาขึ้นมาเท่าใด...”

กล่าวโดยสรุป การเชื่อมต่อกันมีความสำคัญในพัฒนาการของขบวนการทางสังคมดังนี้ (Aveni 1978: 185-187)

- การเชื่อมต่อกันช่วยเสริมสร้างเป้าหมายร่วมกันระหว่างองค์กรสองฝ่ายที่เชื่อมต่อกัน
- การเติบโตของความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อกันเพื่อนำทรัพยากรเข้าจากองค์กรอื่นๆ ส่งผลต่อพัฒนาการ ยุทธศาสตร์ และลักษณะรูปร่างขององค์กรการเคลื่อนไหว
- เพื่อที่จะนำทรัพยากรเข้าจากองค์กรอื่นๆ โดยใช้ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อเป็นเครื่องมือจำเป็นต้องมีผู้จัดการที่มีความสามารถในการจัดการทรัพยากร
- การเชื่อมต่อกับองค์กรหลายองค์กรซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวสามารถเข้าถึงทรัพยากรหลายอย่างเนื่องจากองค์กรที่มีลักษณะแตกต่างกันมีทรัพยากรแตกต่างกัน³⁰

โดยความคิดเห็น ของ Aveni (1978: 188) ทรัพยากรที่องค์กรการเคลื่อนไหวจำเป็นต้องการเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเองมีดังนี้

- แหล่งทรัพยากรด้านบุคลากรที่มีขนาดใหญ่ (a large membership base)
- ความชอบธรรมในระดับหนึ่ง (minimal amount of legitimacy)
- เงินทุน (money)
- ความมีชื่อเสียง (prestige)
- ข้อมูลข่าวสาร (information)
- อำนาจ (power)

แหล่งทรัพยากรด้านบุคลากรที่ขนาดใหญ่ (a large membership base) เป็นทรัพยากรสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงต้นๆ ในพัฒนาการของขบวนการทางสังคม ทั้งนี้เป็นเพราะในช่วงแรกๆ องค์กรการเคลื่อนไหวมักจะขาดแหล่งทรัพยากรด้านเงินทุนและไม่มีชื่อเสียง เพราะฉะนั้น องค์กรการเคลื่อนไหวจึงจำเป็นต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของผู้เข้าร่วมขบวนการเป็นวิธีการหลักในการเคลื่อนไหว

ความชอบธรรมในระดับหนึ่ง (minimal amount of legitimacy) เป็นทรัพยากรสำคัญ ขบวนการทางสังคมมักจะมุ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ดีตรงอยู่จึงทำให้เกิดการโต้กลับ การปราบปราม หรือการกดขี่ขบวนการทางสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้ เพื่อที่จะปกป้องตัวเองหรือได้รับความคุ้มครองจากกลุ่มคนอื่นๆ องค์กรการเคลื่อนไหวจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้กับเป้าหมายของตัวเอง

เงินทุน (*money*) เป็นทรัพยากรสำคัญเนื่องด้วยสามารถแลกเปลี่ยนกับทรัพยากรในรูปแบบอื่นๆ ดังที่ Zald กับ McCarthy (1973 อ้างใน Aveni 1978: 187) อธิบายไว้แล้ว องค์กรการเคลื่อนไหวที่เชื่อมต่อกับองค์กรขนาดใหญ่อื่นๆที่มีทรัพยากรด้านเงินทุนจำนวนมากจึงทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวนั้นมีอิทธิพลในแวดวงองค์กรการเคลื่อนไหวเดียวกัน คือ อุตสาหกรรมขบวนการทางสังคมมากขึ้น

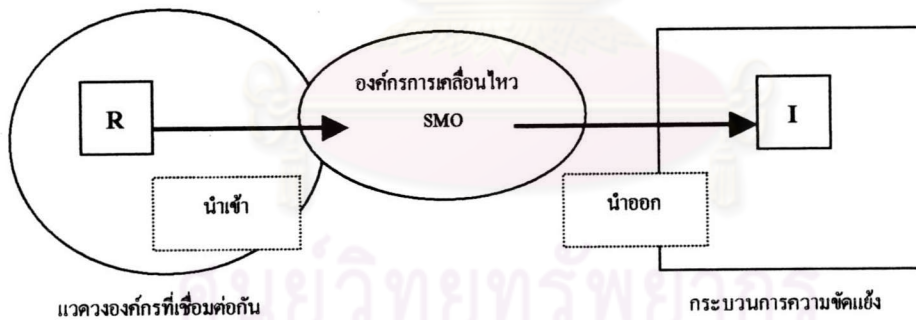
ความมีชื่อเสียง (*prestige*) มีความสำคัญเนื่องจากว่าซึ่งช่วยให้องค์กรการเคลื่อนไหวขยายจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยการได้รับเงินทุนจากองค์กรอื่นๆ และเอื้อเพื่อการขยายอิทธิพลขององค์กรการเคลื่อนไหวนั้น ในเวทีทางการเมือง

ข้อมูลข่าวสาร (*information*) เป็นทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวเนื่องจากว่าสถานการณ์ในเรื่องปัญหาที่องค์กรการเคลื่อนไหวติดตามอยู่จะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยๆ ไป องค์กรการเคลื่อนไหวจึงมีความจำเป็นที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น สิ่งสำคัญในการปรับตัวก็คือ ข้อมูลข่าวสารเพื่อทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในความเป็นจริง

อำนาจ (*power*) เป็นทรัพยากรสำคัญเนื่องจากในขบวนการทางสังคมซึ่งเป็นกระบวนการความขัดแย้งทางการเมือง เพื่อที่จะมีชัยชนะต่อคู่แข่งของตัวเอง จำเป็นต้องใช้อำนาจ โดยทางตรงหรือโดยทางอ้อม ทำให้คู่แข่งยอมรับปฏิบัติตามความต้องการของตัวเอง

ทรัพยากรดังกล่าวนี้จะถูกนำเข้า (input) โดยผ่านช่องทางที่เชื่อมต่อกันระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรอื่นๆและแปรรูปออกมา (output) เป็นอิทธิพล (*influence*)³¹ ขององค์กรขบวนการในกระบวนการความขัดแย้งทางสังคมการเมืองซึ่งแสดงให้เห็นในแผนภูมิที่ 2.5.

แผนภูมิที่ 2.5. ตัวแบบกระบวนการระดมทรัพยากรในขบวนการทางสังคม

ที่มา: ปรับปรุงจาก Hasegawa Kouichi. *Syakaiundou no seijisyaikagaku* [Political Sociology of Social Movements]. *Sisou* 737 (1985): 138.
 หมายเหตุ: R หมายถึงทรัพยากร (resources) และ I หมายถึงอิทธิพล (influence)

โดยความคิดเห็นของ Aveni (1978: 189-190) องค์กรการเคลื่อนไหวจะนำทรัพยากรเข้ามาจากองค์กรอื่นๆที่เชื่อมต่อกันได้มากแค่ไหนขึ้นอยู่กับความแข็งแรง (*strength*) และความกว้างขวาง (*breadth*) ของการเชื่อมต่อกัน (*linkage*)

ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อสามารถแบ่งแยกระดับความแข็งแรงของการเชื่อมต่อเป็นสามประเภทได้แก่

- ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อในระดับความแข็งแรงอย่างต่ำ หากมีการเชื่อมต่อกันอย่างหนักแน่นในระดับนี้ ผู้นำหรือสมาชิกขององค์กรใดๆ สนับสนุนองค์กรการเคลื่อนไหวโดยส่วนตัว (supplies only personal support)
- ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อในระดับความแข็งแรงอย่างกลาง หากมีการเชื่อมต่อกันอย่างหนักแน่นในระดับนี้ ผู้นำขององค์กรใดๆ อาจจัดให้ทรัพยากรส่วนหนึ่งขององค์กรตัวเองให้กับองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการ และบางครั้งเข้าร่วมการเดินทาง การชุมนุมประท้วง หรือกิจกรรมอื่นๆ ในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรตัวเอง
- ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อในระดับความแข็งแรงอย่างมาก หากมีการเชื่อมต่อกันอย่างหนักแน่นในระดับนี้ นอกจากสนับสนุนองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการ ในบางสถานการณ์ ผู้นำองค์กรใดจะเข้ามาเป็นสมาชิกหรือที่ปรึกษาขององค์กรการเคลื่อนไหวอย่างเป็นทางการ Charles Loomis (1959:55 อ้างใน Aveni 1978: 189) เรียกการเชื่อมต่อกันอย่างหนักแน่นในระดับนี้ว่า ความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่ออย่างเป็นระบบ (systemic linkages) องค์กรสององค์กรที่เชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบมักจะมีการซ้อนทับกันของสมาชิก

ความกว้างขวางของความสัมพันธ์แบบการเชื่อมต่อหมายถึงจำนวนช่องทางเชื่อมต่อกับระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรอื่นๆ (Aveni 1978: 190) หากองค์กรการเคลื่อนไหวเชื่อมต่อกับองค์กรอื่นๆ จำนวนมาก ทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวสามารถเข้าถึงทรัพยากรหลายประเภทได้ ในตรงกันข้ามถ้าหากองค์กรการเคลื่อนไหวเชื่อมต่อกับองค์กรอื่นๆ จำนวนน้อย ทำให้องค์กรการเคลื่อนไหวนั้นขาดทรัพยากร ซึ่งมีความจำเป็นในการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตามแม้มีช่องทางเชื่อมต่อจำนวนน้อยก็ตามหากมีองค์กรใดที่เชื่อมต่อกับองค์กรการเคลื่อนไหวอย่างแข็งแรงมาก องค์กรการเคลื่อนไหวนั้นอาจสามารถเข้าถึงทรัพยากรอย่างมั่นคงและอย่างต่อเนื่องได้

กรอบการวิเคราะห์แบบการเชื่อมต่อดังกล่าวนี้ น่าจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้เนื่องจากว่า โดยวิเคราะห์ความแข็งแรงและความกว้างขวางของความสัมพันธ์กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดและกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกกับองค์กรอื่นๆ สามารถทำความเข้าใจในเรื่องบทบาทของท้องถิ่นบ่อนอก การเมือง และกลุ่มอื่นๆ ในพัฒนาการของขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก

2.3.4. กรอบการวิเคราะห์แบบสนามพหุสัมพันธ์ขององค์กร (multi-organizational field model)

ในขณะที่ Aveni เน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสององค์กร ส่วน Russell L. Curtis และ Louis A. Zurcher เสนอกรอบการวิเคราะห์ที่มองพัฒนาการของขบวนการทางสังคมในโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่มีการเชื่อมต่อ (linkage) กับองค์กรการเคลื่อนไหวทั้งหมด Curtis and Zurcher (1973: 53) เรียกโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรนี้ว่า สนามพหุสัมพันธ์ขององค์กร (multi-organizational field)

32

Curtis และ Zurcher เสนอว่า โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น มีลักษณะใกล้เคียงกับระบบที่มีความเสมอภาคและมีระเบียบ กระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรมักจะแบ่งแยกเป็นสองระดับที่มีส่วนหนึ่งซ้อนทับกัน

- *ระดับแรก* คือ ความสัมพันธ์ในระดับองค์กร (*organizational level*) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยการทำงานร่วมกัน การซอันทักกันในเรื่องกรรมการบริหารขององค์กร การรวมเป้าหมายเดียวกัน และการนำทรัพยากรจากแหล่งเดียวกัน เป็นต้น
- *ระดับที่สอง* คือ ความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกชน (*individual level*) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยการมีส่วนร่วมหนึ่งซอันทักกันในเรื่องสมาชิก และการมีความสนิทกันระหว่างสมาชิกของแต่ละองค์กร เป็นต้น

โดยใช้กรอบแบบสนามปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในการศึกษากรณีขบวนการต่อต้านการพรณนาทางโลกีย์วิสัย Curtis and Zurcher (1973: 59) สรุปว่า ความสัมพันธ์องค์กรการเคลื่อนไหวต่อต้านการพรณนาทางโลกีย์วิสัยกับองค์กรอื่นๆในท้องถิ่น โดยเฉพาะ ความสัมพันธ์องค์กรการเคลื่อนไหวต่อต้านการพรณนาทางโลกีย์วิสัยกับกลุ่มอาสาสมัครต่างๆ (*voluntary associations*) ในท้องถิ่นเป็นปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดกระบวนการระดมบุคลากร การตั้งเป้าหมาย การกำหนดทิศทางของขบวนการ การประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการ ตลอดจนการต่อเนื่องของขบวนการ

Klandermans (1991: 34-38; 1992) ตั้งกรอบสนามปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กรอีกแบบหนึ่งโดยปรับปรุงกรอบการวิเคราะห์ของ Curtis และ Zurcher ที่อธิบายมาข้างต้น Klandermans (1992: 95) ได้กล่าวว่า

“...เท่าที่ผ่านมา การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในขบวนการทางสังคม ส่วนใหญ่เน้นวิเคราะห์แต่ความสัมพันธ์ขององค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรต่างๆที่ “สนับสนุน” ขบวนการเท่านั้น แต่การศึกษาสนามปฏิสัมพันธ์ขององค์กร ไม่จำเป็นต้องเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรฝ่ายสนับสนุนขบวนการอย่างเดียว ที่จริงแล้ว ฝ่ายคัดค้านก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งของสนามปฏิสัมพันธ์ขององค์กรของขบวนการ...”

กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สนามปฏิสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการทางสังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร (*alliance system*) ของขบวนการ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มหรือ องค์กรที่สนับสนุนขบวนการทางสังคม กับความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง (*conflict system*) ของขบวนการ ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนองค์กรที่เป็นศัตรู (*antagonists*) ขององค์กรการเคลื่อนไหวเคลื่อนไหวทางสังคมและองค์กรที่ประกอบขบวนการได้กลับ (*counter movement*) และนอกจากความสัมพันธ์ด้านพันธมิตรกับความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้งยังมีภาคองค์กรที่เป็นกลาง (*neutral sector*) ซึ่งประกอบด้วยองค์กรและกลุ่มต่างๆที่ฝ่ายพันธมิตรและฝ่ายศัตรูจะแย่งชิงกันเพื่อให้อยู่ข้างฝ่ายตัวเอง (Klandermans 1992: 95; Evans 1997: 452; della Porta and Dieter Rucht 1995: 232,235-236)

ความสัมพันธ์ด้านพันธมิตรจัดทรัพยากรและโอกาสทางการเมืองให้องค์กรการเคลื่อนไหว ในขณะที่ความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้งขัดขวางไม่ให้องค์กรการเคลื่อนไหวเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสทางการเมือง โดยทั่วไป ส่วนประกอบที่สำคัญของความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร คือ ขบวนการที่อยู่ในอุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม(SMI) เดียวกัน และส่วนประกอบที่สำคัญของความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง คือ องค์กรเป้าหมายของขบวนการ (*target*) เช่น หน่วยงานของรัฐ เจ้าหน้าที่ กลุ่มธุรกิจ ชนชั้นนำ พรรคการเมือง เป็นต้น (Klandermans 1992: 95-96)

โดยความคิดของ Klandermans (1992: 95) เส้นแบ่งเขตระหว่างความสัมพันธ์ด้านพันธุกรรม กับความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ บางครั้งฝ่ายพันธมิตรขยายตัวออกไปในขณะที่ฝ่ายศัตรูมีอิทธิพลลดน้อยลง พลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทั้งความสัมพันธ์ด้านพันธุกรรมและความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์³³ต่างๆและการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างโอกาสทางการเมือง

John H. Evans (1997: 453-454) ชี้ให้เห็นว่า องค์กรการเคลื่อนไหวไม่สามารถชวนองค์กรทั้งหมดที่มีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นพันธมิตรให้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมได้หากแต่ความสามารถขององค์กรการเคลื่อนไหวในการสร้างพันธมิตรถูกจำกัดโดยปัจจัยต่างๆดังนี้

- จำนวนทรัพยากรที่สามารถถูกนำมาใช้ในการชักชวนองค์กรอื่นๆเข้ามาขบวนการ และการควบคุมโดยอำนาจรัฐ คือ หากขาดทรัพยากรก็ไม่สามารถออกไปชักชวนองค์กรอื่นๆได้
- โครงสร้างทางการเมือง กล่าวคือ หากมีความช่องว่างทางสังคมชัดเจน เช่น ความช่องว่างระหว่างชนบทกับเมือง ความช่องว่างระหว่างชนชั้น องค์กรการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชนบทหรือก่อตั้งขึ้นมาโดยชนชั้นล่างชักชวนคนในเมืองหรือคนชั้นกลางและคนชั้นสูงเข้ามาเคลื่อนไหวด้วยกันได้ยาก
- ภูมิศาสตร์ กล่าวคือองค์กรการเคลื่อนไหวชักชวนองค์กรหรือกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ไกลจากพื้นที่ที่องค์กรการเคลื่อนไหวเคลื่อนไหวอยู่ได้ยาก
- การมีช่องว่างในเรื่องการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับประเด็นปัญหา กล่าวคือ บางกลุ่มมีความคิดเห็นเช่นเดียวกันกับองค์กรการเคลื่อนไหวในเรื่องปัญหาแต่บางกลุ่มได้รับข้อมูลที่ผิดพลาดในเรื่องปัญหา ทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจกับประเด็นที่องค์กรการเคลื่อนไหวยกขึ้นมา หากเป็นเช่นนี้ องค์กรการเคลื่อนไหวชักชวนองค์กรหรือกลุ่มดังนี้ได้ยาก

2.3.5. โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structure model)

กรอบการวิเคราะห์เรื่องพหุสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการทางสังคม ที่เสนอโดย Klandermans เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่ถูกตั้งโดยประยุกต์กรอบการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมืองของ Kriesi (1995; 1996)

Kriesi (1995: 168-169) กำหนดความหมายของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองอย่างชัดเจนเพื่อที่จะสามารถใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ที่มีความเหมาะสมในการทำความเข้าใจกับพัฒนาการของขบวนการทางสังคม Kriesi (1995, 1996) อธิบายความหมายของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองโดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรก โครงสร้างโอกาสทางการเมือง เป็นตัวกำหนดพัฒนาการของขบวนการทางสังคม โครงสร้างโอกาสทางการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตามระยะเวลา การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเป็นผลอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงปัจจัยต่างๆที่ผู้ร่วมขบวนการไม่สามารถควบคุมได้ หรือเป็นผลอันเนื่องมาจากการรวมตัวของการกระทำรวมหมู่ของแต่ละกลุ่มเพื่อบรรลุเป้าหมายต่างๆ (cumulative impact of a large number of protest events) (Kriesi 1995: 173) สิ่งที่สำคัญ คือ ผู้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมไม่สามารถคาดล่วงหน้าได้ว่า โครงสร้างโอกาสทางการเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อไรและการเปลี่ยนแปลงนั้นจะส่งผลกระทบต่อขบวนการของคนอย่างไร (ส่งผลดีหรือไม่ดี ซึ่งน่าจะเป็นข้อมูลสำคัญเพื่อวางแผนกลยุทธ์ของ

ขบวนการของตัวเองให้มีความเหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพ) จึงกล่าวได้ว่า ผู้ร่วมขบวนการทางสังคมต้องขอมวางแผนกลยุทธ์ระยะสั้นของตัวเองภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่ดำรงอยู่แล้ว ไม่สามารถทราบได้ว่า กลยุทธ์นั้นจะมีความเหมาะสมหรือไม่เมื่อโครงสร้างโอกาสทางการเมืองจะมีการเปลี่ยนแปลง

ประการที่สอง โครงสร้างโอกาสทางการเมืองสามารถแบ่งออกได้เป็นสามองค์ประกอบ *อันแรก* คือ โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการ และกระบวนการทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ *อันที่สอง* คือ กลยุทธ์ที่ผู้มีอำนาจมักใช้กับขบวนการทางสังคมหรือผู้ท้าทายอำนาจรัฐ (challengers) *อันที่สาม* คือ ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ (configuration of power)

โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการจัดเตรียมสภาพแวดล้อมทั่วไปที่ส่งผลต่อกระบวนการระดมทรัพยากรต่างๆ ในขบวนการทางสังคม และกำหนดรูปแบบลักษณะโครงสร้างทางอำนาจด้วย ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ศาสตร์ของผู้มีอำนาจ หน่วยงานของรัฐ (authorities) หรือกลุ่มคนที่มีส่วนร่วมในองค์การทางการเมือง (members of the system / polity members)³⁴ ต่อผู้ท้าทายอำนาจรัฐ ในขณะที่เดียวกันสภาพแวดล้อมทั่วไปก็กำหนดเงื่อนไขในการตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ของผู้มีอำนาจนั้นด้วย กล่าวคือ รูปแบบลักษณะโครงสร้างทางอำนาจและสภาพแวดล้อมทั่วไป เป็นตัวจำกัดหรือเพิ่มทางเลือกที่ผู้มีอำนาจสามารถใช้เป็นกลยุทธ์ได้กับผู้ท้าทายอำนาจรัฐ

กลยุทธ์ต่างๆ ที่ผู้มีอำนาจจะเลือกใช้กับผู้ท้าทายอำนาจจะเป็นตัวกำหนดสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของขบวนการทางสังคม กล่าวคือ

- กำหนดว่า ขบวนการทางสังคมจะได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มอยู่ในชนชั้นปกครองแค่ไหน หรือถูกกดขี่โดยผู้มีอำนาจแค่ไหน
- กำหนดว่า มีโอกาสในการบรรลุเป้าหมายแค่ไหน หากเลือกใช้การกระทำร่วมเป็นแนวทางในการบรรลุเป้าหมาย
- กำหนดว่า มีโอกาสบรรลุเป้าหมายแค่ไหนหากไม่เลือกใช้การกระทำร่วมเป็นแนวทางในการบรรลุเป้าหมาย (ซึ่งอาจนำไปสู่ผลดีเมื่อรัฐบาลมีลักษณะก้าวหน้าและมีแนวโน้มที่จะดำเนินการปฏิรูปใดๆ ตามความต้องการของขบวนการทางสังคม³⁵)

■ โครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการของรัฐ

Kriesi (1995: 169-173) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การเปิดหรือปิดช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการ (formal access to the state) ให้กับผู้ท้าทายอำนาจมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

ประการแรก มีความเกี่ยวข้องกับระดับของการกระจายอำนาจ ถ้าหากโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการมีลักษณะกระจายอำนาจมากจนทำให้มีช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการ (formal access to the state) ให้กับผู้ท้าทายอำนาจจำนวนมาก ในโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการที่มีการกระจายอำนาจอย่างรูปแบบรัฐรวม (federal system) มีช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการ (formal access to the state) ให้กับผู้ท้าทายอำนาจมากในหลายระดับ (multiple points of access) ได้แก่ ช่องทางทางการเมืองในระดับส่วนกลาง ในระดับภูมิภาค และในระดับท้องถิ่น ในตรงกันข้าม โครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจมักจำกัดช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการให้ผู้ท้าทายอำนาจ ภายใต้โครง

สร้างทางการเมืองแบบรัฐรวมศูนย์ (centralized system) แทบไม่มีช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น(สุชาย ตีร์รีคิน 2541)

ประการที่สอง มีความเกี่ยวข้องกับระดับของการรวบรวมของอำนาจรัฐ (concentration of state power) ถ้าหากมีการแยกอำนาจซึ่งแบ่งอำนาจเป็นสามหน่วยใหญ่ๆ คือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ อย่างชัดเจนเพื่อให้มีการรั้งและถ่วงอำนาจจึงทำให้เปิดช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการให้กับผู้ทำทนายอำนาจอย่างกว้างพอสมควร ในโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการที่มีการแยกอำนาจอย่างชัดเจนและฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายตุลาการมีความเข้มแข็งและมีคุณภาพทางอำนาจกับฝ่ายบริหาร จึงมีช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการให้กับผู้ทำทนายอำนาจมากกว่าในโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการที่อำนาจบริหารอยู่เหนือกว่า อำนาจนิติบัญญัติและตุลาการ (systems with an all-powerful executive)

ประการที่สาม มีความเกี่ยวข้องกับระดับของความเข้มแข็งของระบบราชการ (coherence of the public administration) ถ้าหากว่า ระบบราชการมีความเข้มแข็งและความเชื่อมแน่นมากจึงจำกัดความสามารถของผู้ทำทนายอำนาจในการใช้ช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการเพื่อบรรลุเป้าหมายของตน ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่า ระบบราชการขาดความเข้มแข็งและมีการแตกแยกกันภายในจึงทำให้เปิดช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการอย่างกว้างขึ้น

ประการที่สี่ มีความเกี่ยวข้องกับระดับของการมีส่วนร่วมในทางการเมือง มองในแง่ของผู้ทำทนายอำนาจ กระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญที่สุด คือ *popular initiative* ซึ่งทำให้ผู้ทำทนายอำนาจสามารถเข้าร่วมในการตั้งประเด็นทางการเมือง (setting political agenda) ได้โดยตรง ประชาธิปไตยและประชามติถือว่าเป็นช่องทางทางการเมืองอย่างเป็นทางการ อย่างหนึ่งที่สำคัญด้วย

โดยศึกษาระดับของแต่ละเรื่องดังกล่าวนี้ในประเทศต่างๆ โครงสร้างของอำนาจรัฐจะสามารถแบ่งแยกเป็นสองประเภท คือ *รัฐเปิดโอกาส* (open state) กับ *รัฐปิดโอกาส* (close state) ในที่นี้ *รัฐเปิดโอกาส* หมายถึงโครงสร้างของอำนาจรัฐที่มีการกระจายอำนาจ มีความสมดุลทางอำนาจระหว่างฝ่ายบริหาร บัญญัติ และตุลาการ มีระบบราชการที่ไม่เข้มแข็ง และมีกระบวนการนโยบายแบบมีส่วนร่วม

รัฐปิดโอกาส หมายถึงโครงสร้างของอำนาจรัฐที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ มีอำนาจบริหารเหนือกว่า อำนาจบัญญัติและตุลาการ มีระบบราชการที่แข็งแกร่ง และไม่มีกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้ *รัฐเปิดโอกาส* กับ *รัฐปิดโอกาส* อาจจะมีโครงสร้างของอำนาจรัฐที่มีลักษณะถึงกลางด้วย

สิ่งสำคัญ คือ *รัฐเปิดโอกาส* มักจะเป็น *รัฐอ่อน* เนื่องจากว่า การกระจายอำนาจ ความสมดุลทางอำนาจระหว่างฝ่ายบริหาร บัญญัติ และตุลาการ ระบบราชการที่ไม่เข้มแข็ง และกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนั้นกลายเป็นอุปสรรคสำหรับผู้ปกครองในการตัดสินใจและปฏิบัติงาน นโยบายของรัฐอย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ผู้ปกครองจำเป็นต้องประนีประนอมกับผู้ทำทนายอำนาจโดยตลอดและไม่สามารถบังคับให้คนในสังคมปฏิบัติตามความต้องการของผู้ปกครองได้อย่างง่าย ในตรงกันข้าม *รัฐปิดโอกาส* มักจะเป็น *รัฐแข็ง* เนื่องจากว่า มีความเป็นอิสระพอสมควรในการตัดสินใจและปฏิบัติงานตามความต้องการของผู้ปกครองโดยปราศจากการประสานกันและการประนีประนอมกับคนกลุ่มที่อยู่นอกองค์กรทางการเมือง (polity)

ลักษณะของโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการดังกล่าวนี้ (*รัฐอ่อนที่เปิดโอกาส* หรือ *รัฐแข็งที่ปิดโอกาส*) มักจะกำหนดความเป็นไปได้ในการบรรลุเป้าหมายของผู้ทำทนายอำนาจ เพื่อที่จะศึกษาเรื่องนี้

Kriesi (1995: 172) แบ่งแยกผลสำเร็จที่ผู้ทำทนายอำนาจอาจจะได้เป็นสองประเภท ได้แก่ ผลสำเร็จเชิงขั้นตอน (procedural success) และ ผลสำเร็จเชิงเนื้อหา (substantive success)

ผลสำเร็จเชิงขั้นตอน (procedural success) หมายถึงผลสำเร็จที่ทำให้เปิดช่องทางทางการเมืองใหม่ให้กับผู้ทำทนายอำนาจ และทำให้ผู้มีอำนาจยอมรับว่า ผู้ทำทนายอำนาจเป็นตัวแทนผลประโยชน์ที่มีความชอบธรรม (legitimated representatives of demands) และให้เข้ามามีบทบาททางการเมืองผ่านระบบตัวแทนซึ่งเรียกกันว่า *corporatism*³⁶

ผลสำเร็จเชิงเนื้อหา (substantive success) หมายถึงผลสำเร็จที่ทำให้ผู้ปกครองปรับปรุงนโยบายเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ทำทนายอำนาจ ผลสำเร็จนี้สามารถแบ่งแยกเป็นสองประเภทได้ดังนี้ คือ ผลสำเร็จเชิงสร้างสรรค์ (*proactive* หมายความว่า นำไปสู่การสร้างผลประโยชน์ใหม่)³⁷ และผลสำเร็จเชิงต่อต้าน (*reactive* หมายความว่า ป้องกันมิให้เกิดผลร้ายเกิดขึ้น)³⁸

Kriesi (1995: 172-173) เห็นว่า ในโครงสร้างทางการเมืองแบบรัฐอ่อน *procedural success* น่าจะออกมาง่ายกว่าในโครงสร้างทางการเมืองแบบรัฐแข็ง เนื่องจากด้วยลักษณะของรัฐอ่อนที่เป็นรัฐเปิดโอกาส และในขณะเดียวกัน ผลสำเร็จเชิงต่อต้าน (*reactive substantive success*) ก็ค่อนข้างจะออกมาง่ายในโครงสร้างทางการเมืองแบบรัฐอ่อน แต่ผลสำเร็จเชิงสร้างสรรค์ (*proactive substantive success*) ออกมาได้ยากทั้งในโครงสร้างทางการเมืองแบบรัฐอ่อน และโครงสร้างทางการเมืองแบบรัฐแข็ง เนื่องจากว่า แม้รัฐแข็งอาจมีความสามารถในการปฏิบัติตามความต้องการของผู้ทำทนายอำนาจก็ตามแต่ในขณะเดียวกันรัฐแข็งก็มีความสามารถในการปฏิเสธความต้องการของผู้ทำทนายอำนาจด้วย รัฐอ่อนอาจจำเป็นต้องพยายามตอบสนองต่อความต้องการของผู้ทำทนายอำนาจแต่รัฐอ่อนไม่มีความสามารถในการปรับปรุงนโยบายของรัฐเพื่อตอบสนองต่อความต้องการนั้นอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการเคลื่อนไหวทางสังคมจำนวนมากและทำทนายอำนาจรัฐอย่างต่อเนืองจึงอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองที่ดำรงอยู่ซึ่งทำให้เปิดโครงสร้างโอกาสทางการเมืองให้แก่ผู้ทำทนายอำนาจอย่างกว้างขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลสำเร็จเชิงสร้างสรรค์ (*proactive substantive success*) ก็อาจจะออกมาง่ายขึ้นด้วย

▪ กระบวนการทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการและกลยุทธ์ที่ผู้มีอำนาจใช้กับผู้ทำทนายอำนาจ

โดยปรกติ รูปแบบของการตัดสินใจและการปฏิบัติงานของผู้มีอำนาจต่อผู้ทำทนายอำนาจถูกกำหนดโดยไม่ใช่เพียงแต่โครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการเท่านั้น หากแต่ถูกกำหนดโดยกระบวนการทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการและกลยุทธ์ที่ผู้มีอำนาจใช้กับผู้ทำทนายอำนาจด้วย

กระบวนการทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการและกลยุทธ์ต่อผู้ทำทนายอำนาจน่าจะแบ่งแยกเป็นสองประเภท (Kriesi 1995: 174) ได้แก่

- กระบวนการทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการและกลยุทธ์ต่อผู้ทำทนายอำนาจที่มีลักษณะปิดโอกาส (*exclusive* หรือ *repressive, confrontative, หรือ polarizing*)
- กระบวนการทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการและกลยุทธ์ต่อผู้ทำทนายอำนาจที่มีลักษณะเปิดโอกาส (*inclusive* หรือ *facilitative, cooperative, หรือ assimilative*)

เมื่อนำกรอบรัฐอ่อนหรือแข็งคั้งที่กล่าวข้างต้นมาใช้ด้วยกันกับการแบ่งแยกยุทธศาสตร์ออกมาเป็นสองประเภท (exclusive หรือ inclusive) นี้ สามารถแบ่งแยกรูปแบบของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นสี่ประเภทคั้งนี้ (Kriesi 1996: 160-163)

ประเภทแรก เป็นรูปแบบรัฐแข็งที่ใช้ยุทธศาสตร์ปิด (full exclusion pattern) ภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองรูปแบบนี้ ผู้ท้าทายอำนาจไม่สามารถใช้ช่องทางทางการเมืองทั้งที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ และถูกกดขี่โดยอำนาจรัฐอย่างรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากรัฐเป็นรัฐแข็ง ผู้ท้าทายอำนาจมักไม่สามารถปฏิเสธการกระทำของรัฐได้ (no reactive substantive success) และไม่สามารถบรรลุผลอะไรได้ (no proactive substantive success)

ประเภทที่สอง เป็นรูปแบบรัฐอ่อนที่ใช้ยุทธศาสตร์เปิดโอกาส (full procedural integration pattern) ภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองรูปแบบนี้ แทบไม่มีการกดขี่ต่อผู้ท้าทายอำนาจและรัฐส่งเสริมให้เปิดช่องทางทางการเมืองให้กับผู้ท้าทายอำนาจทั้งในลักษณะเป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการ ข้อเสียของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองรูปแบบนี้ คือ เนื่องจากรัฐเป็นรัฐอ่อน ผู้ท้าทายอำนาจไม่สามารถสำเร็จผลเชิงสร้างสรรค์ (proactive substantive success) ได้ แต่สามารถกดดันให้รัฐยกเลิกการกระทำที่ส่งผลร้ายต่อผู้ท้าทายอำนาจโดยใช้การยับยั้ง (veto)

ประเภทที่สาม เป็นรูปแบบรัฐอ่อนที่ใช้ยุทธศาสตร์ปิดโอกาส (formalistic inclusion pattern) ภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองรูปแบบนี้ ขบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นทางการ รัฐพยายามชักชวนให้ผู้ท้าทายอำนาจที่ไม่ใช่เป็นหัวรุนแรง (the moderates) เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย แต่ผู้ท้าทายอำนาจส่วนใหญ่ไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างไม่เป็นทางการ และผู้ท้าทายอำนาจที่เป็นพวกหัวรุนแรง (the radicals) บางครั้งถูกรับรองอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตามผู้ท้าทายอำนาจมีความสามารถในการวิโต้และปฏิเสธการกระทำของรัฐได้ แต่ไม่สามารถสำเร็จผลเชิงสร้างสรรค์ (proactive substantive success) ได้แต่อย่างใด โครงสร้างการปกครองรูปแบบการกระจายอำนาจทำให้มีช่องทางทางการเมืองที่ผู้ท้าทายอำนาจเข้าถึงได้ค่อนข้างมากและเนื่องจากอำนาจฝ่ายตุลาการที่มีความเป็นอิสระจากอำนาจฝ่ายบริหาร ผู้ท้าทายอำนาจสามารถใช้ระบบตุลาการเป็นช่องทางทางการเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งได้

ประเภทที่สี่ เป็นรูปแบบรัฐแข็งที่ใช้ยุทธศาสตร์เปิดโอกาส (informal cooptation pattern) ภายใต้โครงสร้างโอกาสทางการเมืองรูปแบบนี้ ไม่ค่อยมีช่องทางทางการเมืองที่เป็นทางการที่ผู้ท้าทายอำนาจเข้าถึงได้ แต่ผู้ท้าทายอำนาจที่ไม่รุนแรง (the moderates) ได้รับการส่งเสริมอย่างไม่เป็นทางการและสามารถใช้ช่องทางทางการเมืองที่ไม่เป็นทางการเพื่อเรียกร้องให้อำนาจรัฐตอบสนองความต้องการของตัวเอง เนื่องจากรัฐเป็นรัฐแข็ง ผู้ท้าทายอำนาจสามารถคาดหวังผลสำเร็จเชิงเนื้อหา (substantive success) ในระดับหนึ่ง แต่ไม่สามารถปฏิเสธการกระทำของรัฐได้

ในประเทศที่เป็นประชาธิปไตย รัฐมักจะใช้กลยุทธ์เปิดโอกาสเพื่อปกป้องไม่ให้ขบวนการทางสังคมเติบโตขึ้นมา กล่าวคือ รัฐพยายามดำเนินนโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ท้าทายอำนาจล่วงหน้าก่อนที่ผู้ท้าทายอำนาจจะเริ่มเคลื่อนไหว (preempt challengers) (Kriesi 1995: 176) เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ท้าทายอำนาจหมดเหตุผลที่จัดการรวมตัวกันการกระทำรวมหมู่ แต่ในขณะเดียวกันการเปิดโอกาสให้ผู้ท้าทายอำนาจมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย ทำให้ขบวนการทางสังคมมีความสามารถมากขึ้นในการระดมทรัพยากรเนื่องจากการปฏิบัติล่วงหน้าของรัฐนั้นกลายเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ยังไม่เกิดขึ้นมาแต่ก่อน

ยุทธศาสตร์กคชผู้ทำทนายอำนาจมักจะป้องกันไม่ให้เกิดขบวนการทางสังคมเพราะการต่อสู้กับรัฐที่ใช้ยุทธศาสตร์นี้น่าจะมีความเสี่ยงสูงมาก บางครั้งอาจถูกปราบปรามอย่างรุนแรง จึงไม่สามารถประสบความสำเร็จในการระดมทรัพยากรได้ อย่างไรก็ตาม หากรัฐใช้ยุทธศาสตร์การกคชผู้ทำทนายอำนาจอย่างเข้มงวดเกินไปจนถึงทำให้ผู้ทำทนายอำนาจไม่สามารถอดทนได้กับสถานการณ์ปัจจุบัน บางครั้งจึงนำไปสู่การกระทำร่วมหมู่ในรูปแบบการปฏิวัติ³⁹

▪ ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ

ในเรื่องลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ ประเด็นการศึกษาที่สำคัญก็คือ ลักษณะ บทบาท และอิทธิพลของพันธมิตรในแวดวงผู้มีอำนาจที่อยู่ข้างกับองค์กรการเคลื่อนไหว (sympathetic third parties and alliance) (Pinard 1971; Jenkins and Perrow 1977; Tilly 1984)

โดย Kriesi (1995) และ Kriesi (et al. 1995) ชี้ให้เห็นว่าในสังคมยุโรปตะวันตก พรรคการเมืองฝ่ายซ้ายเป็นพันธมิตรสำคัญที่สุดของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ เนื่องจากว่า ผู้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมแนวใหม่มักจะมีแนวโน้มที่สนับสนุนฝ่ายซ้าย⁴⁰ ลักษณะ บทบาทและอิทธิพลของพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายจึงมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองของขบวนการทางสังคมแนวใหม่

ในกรณีที่รัฐใช้ยุทธศาสตร์ปิดโอกาสมาโดยตลอด ทำให้ความขัดแย้งทางชนชั้นรุนแรงขึ้นด้วยการขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ พรรคการเมืองฝ่ายซ้ายสองพรรค คือ พรรคคอมมิวนิสต์และพรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมมักจะแย่งชิงหาเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพ ในสถานการณ์เช่นนี้ พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมคงต้องอยู่ระหว่างทางสองแพร่งว่า จะให้ความสำคัญกับการแย่งชิงหาเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพหรือหันไปหาเสียงจากชนชั้นกลางเท่านั้น กล่าวคือ เนื่องจากชนชั้นกรรมมาชีพส่วนใหญ่เป็นแหล่งหาเสียงของพรรคคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว นอกจากหาเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพ พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมยังจำเป็นต้องหาเสียงจากชนชั้นกลางเพื่อให้ได้เป็นเสียงข้างมากในสภา อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ที่ดึงดูดชนชั้นกลางเป็นผู้สนับสนุนของพรรคคงจะไม่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ในการหาเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพเนื่องด้วยผลประโยชน์ของชนชั้นกลางกับผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมมาชีพแตกต่างกัน

ในสถานการณ์ที่มีพรรคคอมมิวนิสต์มีความเข้มแข็งมากและแย่งชิงแหล่งเสียงของพรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมอย่างดุเดือด การสูญเสียแหล่งเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพซึ่งยังเป็นแหล่งเสียงหลักของพรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมกลายเป็นเรื่องปัญหาคอขาดบาดตายอย่างแน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการสนับสนุนขบวนการทางสังคมแนวใหม่ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นคนชั้นกลาง และหันไปจดจ่อการป้องกันรักษาแหล่งเสียงหลักของพรรคจากการแย่งชิงโดยพรรคคอมมิวนิสต์

ในกรณีที่รัฐใช้ยุทธศาสตร์เปิดโอกาสมานานทำให้ความขัดแย้งทางชนชั้นลดน้อยลง หากเป็นเช่นนี้ พรรคคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลในทางการเมืองลดน้อยลง และพรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมได้มีเสถียรภาพในการรักษาแหล่งเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพได้มากขึ้น พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมจึงมีกำลังที่เหลือหลังจากการหาเสียงจากชนชั้นกรรมมาชีพเพื่อหาเสียงจากชนชั้นกลางด้วย โดยให้การสนับสนุนขบวนการทางสังคมแนวใหม่ ทำให้ขบวนการทางสังคมแนวใหม่เติบโตขึ้นมาอย่างกว้างขวางได้

Kriesi (et al. 1995: 4) จึงสรุปว่า ขบวนการทางสังคมแนวใหม่สามารถขยายตัวออกไปได้เพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่า ความขัดแย้งทางชนชั้นในสังคมใด ๆ มีความรุนแรงหรือไม่ เมื่อมีความขัดแย้งทางชนชั้นอย่างรุนแรง

แรงและพรรคคอมมิวนิสต์เติบโตขึ้นมา พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมไม่ค่อยสนใจการสนับสนุนขบวนการทางสังคมแนวใหม่และหันไปจดจ่อการแข่งขันกับพรรคคอมมิวนิสต์ในการหาเสียงจากชนชั้นกรรมาชีพ ทำให้ช่องทางทางการเมืองที่ขบวนการทางสังคมแนวใหม่เข้าถึงได้ลดน้อยลง ในตรงกันข้ามเมื่อพรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมจะตัดสินใจสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่เมื่อความขัดแย้งทางชนชั้นลดความรุนแรงและพรรคคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลทางการเมืองลดน้อยลง ทำให้พรรคประชาธิปไตยสังคมนิยมมีการครองความเป็นใหญ่ (hegemony) ในฝ่ายซ้าย และมีเสถียรภาพในการรักษาแหล่งเสียงจากชนชั้นกรรมาชีพก็สามารถสนับสนุนขบวนการทางสังคมแนวใหม่ได้ ทำให้ขบวนการทางสังคมแนวใหม่สามารถเข้าถึงโอกาสทางการเมืองได้มากขึ้น⁴¹

▪ ข้อจำกัดของกรอบการวิเคราะห์ของ Kriesi

เนื่องจากกรอบการวิเคราะห์ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจดังกล่าวมานี้เน้นไปที่บริบททางสังคมการเมืองในยุโรป เมื่อนำมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมในสังคมไทยจึงจำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมการเมืองในประเทศไทย

กล่าวคือ ในสังคมไทย เนื่องจากไม่มีพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายที่มีบทบาทและอิทธิพลทางการเมืองอย่างต่อเนื่องและมั่นคง จึงไม่สามารถมองพรรคการเมืองฝ่ายซ้ายเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ในขณะที่เดียวกัน ดังที่กล่าวมาข้างแล้วในบทนำของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ว่า ผู้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมส่วนใหญ่มิใช่เป็นคนชั้นกลางในเมืองหากแต่คนในชนบทที่กลายเป็นคนชายขอบ โดยการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ในบริบททางสังคมเช่นนี้ ปัจจัยสำคัญทางโครงสร้างทางการเมืองที่ทำให้เกิดขบวนการทางสังคมเป็นระบบการเมืองการปกครองที่ไม่สามารถนำความต้องการ (demand) เข้าสู่กระบวนการตั้งวาระทางการเมือง (political agenda setting) และการตัดสินใจนโยบาย (decision making) กล่าวคือ ขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นมาเนื่องจากระบบตัวแทน (พรรคการเมือง) ที่ถูกรองรับโดยกลุ่มทุนและกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น ไม่สามารถรวบรวมผลประโยชน์ (interest aggregation) ของขบวนการทางสังคมได้ จึงกล่าวได้ว่า เมื่อศึกษาขบวนการทางสังคมในสังคมไทย นอกจาก “โอกาสทางการเมือง” จำเป็นต้องคำนึงถึง “สิ่งที่คุกคาม (menace) ทางการเมือง” (Nakazawa 1999) ซึ่งส่งผลต่อการกำเนิดของขบวนการในรูปแบบการต่อต้าน (protest) อย่างกรณีขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกเป็นกรณีศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อทำความเข้าใจกับลักษณะของโครงสร้างทางสังคมการเมืองที่กำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของขบวนการทางสังคม กรอบการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมืองดังที่อธิบายมานี้น่าจะมีประโยชน์ ที่จริงแล้ว นักวิชาการชาวไทย เช่น ประภาส ปิ่นตบแต่ง(2540)⁴² Sutty Prasartset (2000) และ Prudisan Jumbala and Maneerat Mitprasat (1997) นำตัวแบบโครงสร้างโอกาสทางการเมืองมาใช้เป็นกรอบการวิเคราะห์ในการขยายตัวของภาคขบวนการทางสังคมในประเทศไทย⁴³ และ ฉันทนา บรรพศิริโชติ (2544: 3-4) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมืองที่เร่งให้เกิดกลุ่มประชาชนที่มีความตื่นตัวด้านสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ก็นำกรอบการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมืองมาใช้เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นในเรื่องสภาพแวดล้อมทางการเมืองในขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก

แต่กระนั้นก็ดี ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากมิได้ศึกษาพัฒนาการของภาคขบวนการทางสังคมทั้งหมดในระยะยาว หากแต่ศึกษาเฉพาะพัฒนาการของอุตสาหกรรมขบวนการด้านการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินในระยะประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา จึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในระยะยาว เช่น การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการหรือการเปลี่ยนแปลงในเชิงลักษณะโครงสร้างทางอำนาจซึ่ง Kriesi ถือว่า สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องแหล่งหาเสียงของพรรคการเมืองซึ่งเป็นประเด็นการศึกษาสำคัญในกรอบการวิเคราะห์ของ Kriesi ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในระยะยาวเพื่อที่จะอธิบายถึง “คลื่นของการประท้วง (protest waves)”⁴⁴

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นอกจากอธิบายถึงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองพื้นฐานอย่างคร่าวๆ โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการในประเทศไทยปัจจุบัน จะจ่อศึกษาลักษณะโครงสร้างทางอำนาจในขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดโดยมองลักษณะโครงสร้างทางอำนาจเป็นส่วนหนึ่งของพหุสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการทางสังคม จะวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างหน่วยงานรัฐ วุฒิสภา พรรคการเมืองและนักการเมืองที่มาจากเขตเลือกตั้งในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ที่มีบทบาทในกระบวนการความขัดแย้งในกรณีขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก กล่าวคือ ไม่ได้ศึกษาลักษณะโครงสร้างทางอำนาจในระดับมหภาคและในระยะยาวหากแต่ศึกษาบทบาทของแต่ละตัวแสดงในทางการเมืองโดยให้ความสนใจลักษณะโครงสร้างทางอำนาจในประเด็นเฉพาะการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก

2.3.6.สรุปกรอบการวิเคราะห์

ขบวนการทางสังคมจะขยายตัวเมื่อโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเปิดมากขึ้น แต่องค์กร กลุ่ม เครือข่ายที่มีอยู่ (pre-existing organizations) รวมกันก่อตั้งขบวนการทางสังคมเมื่อมีวิกฤตเกิดขึ้นและไม่สามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตนั้น โดยผ่านช่องทางทางการเมืองทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการในระบบการเมืองการปกครองปรกติ (conventional political system) เมื่อขบวนการทางสังคมเกิดขึ้นมาโดยรวมตัวกันเป็นองค์กรการเคลื่อนไหว กองกรการเคลื่อนไหวนั้นพยายามที่จะนำทรัพยากรเข้ามาเพื่อบรรลุเป้าหมายของตัวเอง กระบวนการระดมทรัพยากรขององค์กรการเคลื่อนไหวนั้นถูกกำหนดตามพหุสัมพันธ์ขององค์กร

สนามพหุสัมพันธ์ขององค์กร (multi-organizational field) ในขบวนการทางสังคมสามารถแบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนแรก คือ ความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร (alliance system) ส่วนที่สอง คือ ความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง (conflict system) และส่วนสุดท้าย คือ ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ (configuration of power)

ความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร (alliance system) ประกอบด้วยองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายทั้งในระดับท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น ตลอดจนนักการเมืองและข้าราชการที่สนับสนุนขบวนการทางสังคม และจัดการทรัพยากรให้องค์กรการเคลื่อนไหว (SMO)

ความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง (conflict system) ประกอบด้วยองค์กร กลุ่ม เครือข่ายทั้งในระดับท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น ตลอดจนนักการเมืองและข้าราชการที่ขัดแย้งกับองค์กรการเคลื่อนไหว (SMO) และขัดขวางไม่ให้องค์กรการเคลื่อนไหวเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสทางการเมือง องค์กร กลุ่ม เครือข่าย ตลอดจน

จนนักการเมืองและข้าราชการที่อยู่ในความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง(conflict system) มักจะก่อตั้งขบวนการโต้กลับ(counter movement)

การวิเคราะห์ขบวนการโต้กลับนี้มีความสำคัญมากโดยเฉพาะเมื่อศึกษากรณีขบวนการทางสังคมในสังคมไทย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543: 78) การโต้กลับจากฝ่ายค้านซึ่งมักจะเป็นองค์กรเป้าหมาย (target) ของขบวนการทางสังคมอย่างเช่นภาครัฐ เจ้าของโครงการขนาดใหญ่ และเจ้านายเป็นต้น จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการระดมทรัพยากรของขบวนการซึ่งบางครั้งทำให้ขบวนการสลายตัวลงไปทั้งสิ้นอย่างกรณีสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยเมื่อ 20 ปีีกว่าก่อนซึ่งสลายตัวลงไปเนื่องจากแกนนำขบวนการถูกสังหารเกือบทั้งหมด(ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2540: 23) แม้แต่สมัยปัจจุบันซึ่งได้มีประชาธิปไตยเข้มแข็งมากขึ้นกว่า สมัยก่อน ก็ยังมีการโต้กลับในลักษณะรุนแรงมาก ในปี 2544 มีการลอบสังหารผู้นำขบวนการ ทั้ง 3 กรณีแล้ว(Bangkok Post: June 10, 2001)

ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ(configuration of power) ประกอบด้วยนักการเมือง(พรรคการเมือง) และข้าราชการ(หน่วยงานราชการ)ที่อยู่ทั้งในความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร(alliance system) และความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้ง(conflict system) ตลอดจนนักการเมือง(พรรคการเมือง)และข้าราชการ(หน่วยงานราชการ)ที่เป็นกลางด้วย กล่าวคือ ลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ(configuration of power) มีส่วนหนึ่งซ้อนทับกันกับความสัมพันธ์ทั้งสองด้าน

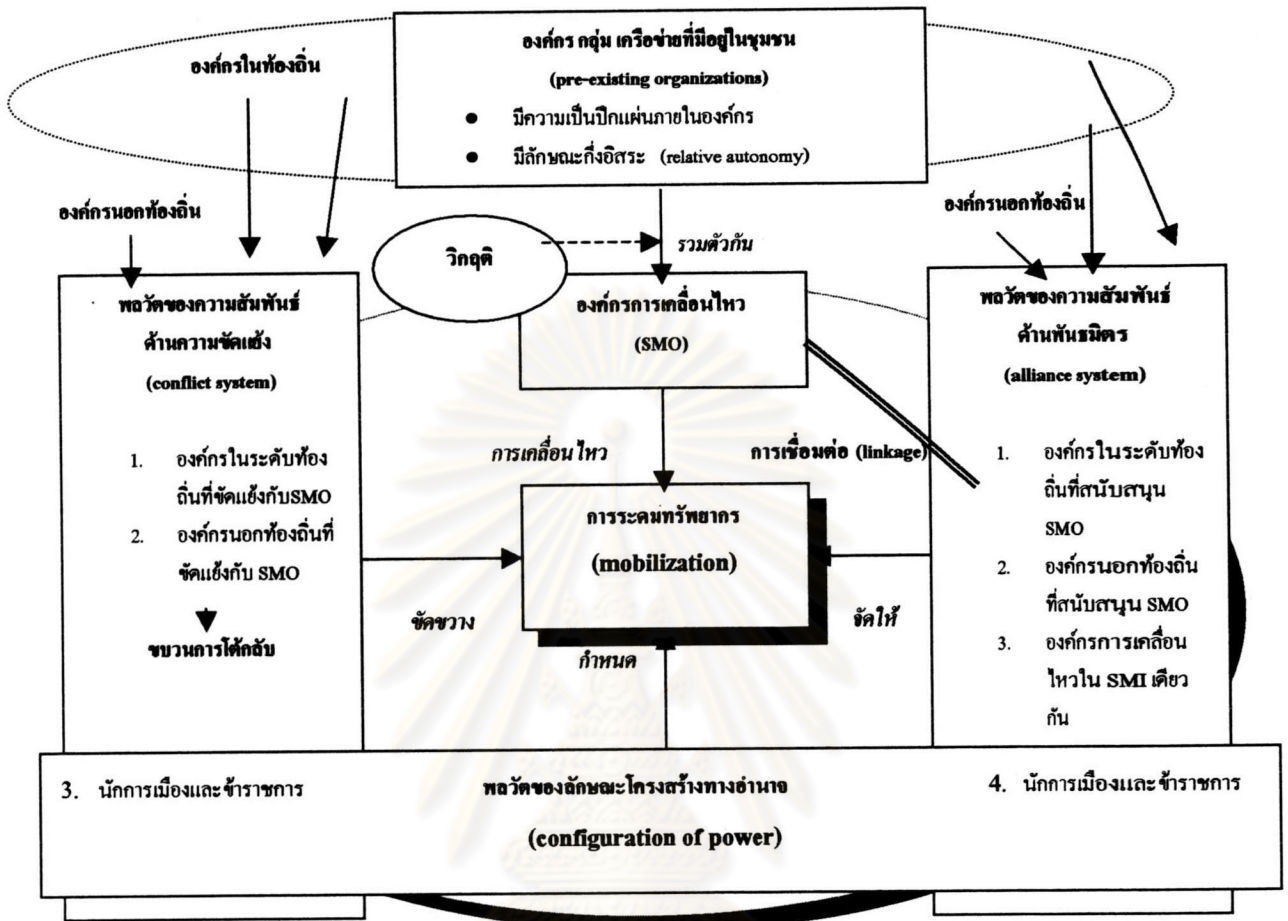
ความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร(alliance system)และด้านความขัดแย้ง(conflict system)ดังกล่าวนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง พลวัตของความสัมพันธ์ทั้งสองด้านนี้ส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกัน และการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ การเติบโตขององค์กรการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ที่อยู่ในอุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม (SMI) เดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงของลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ (configuration of power) เป็นผลอันเนื่องมาจากการช่วงชิงอำนาจในวงนักการเมืองและข้าราชการ นอกจากนั้น การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นทางการยังเป็นตัวกำหนดรูปลักษณะของลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ(configuration of power)ด้วย

กรอบการวิเคราะห์ที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ พอสรุปได้ในแผนภูมิที่ 2.6. ในหน้าต่อไปนี้(หน้าที่ 49)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 2.6. กรอบการวิเคราะห์ในขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหิกรุดและบ่อนอก

2.4.ระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษา

2.4.1.เหตุผลในการเลือกกรณีศึกษา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเน้นศึกษาพฤติกรรมขององค์กรในขบวนการทางสังคมโดยเลือกเอาขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหิกรุดและบ่อนอกเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากมีเหตุผลดังต่อไปนี้

เหตุผลแรก คือ จะเห็นได้ว่า ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการสร้างโรงไฟฟ้าหิกรุดและบ่อนอก เป็นประเด็นเด่นมากที่สุดประเด็นหนึ่งในปัจจุบัน จึงมีเอกสารข้อมูลในประเด็นเรื่องนี้มากพอสมควร อย่างไรก็ตามเอกสารข้อมูลเหล่านี้มีลักษณะที่ให้ความสำคัญกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการสร้างโรงไฟฟ้าเป็นหลัก หรือเป็นเอกสารข้อมูลจากสื่อมวลชนและกลุ่มเอ็นจีโอที่รายงานเหตุการณ์แต่ละครั้งเท่านั้น แทบไม่มีการศึกษาในเชิงวิชาการ โดยเฉพาะการศึกษาที่ครอบคลุมถึงพัฒนาการ ลักษณะ และกระบวนการระดมทรัพยากรของขบวนการนี้ โดยอาศัยทฤษฎีและกรอบการวิเคราะห์อย่างชัดเจน

เหตุผลที่สอง คือ จากการสำรวจข่าวหนังสือพิมพ์ และข้อมูลของกลุ่มศึกษาพลังงานทางเลือกเพื่ออนาคต ประกอบกับการเข้าร่วมช่วยทำหนังสือต่อธนาคารเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศแห่งญี่ปุ่น (Japanese International Cooperation Bank: JBIC) ⁴³ ในวันที่ 25 เดือนกรกฎาคม 2543 ตลอดจนการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุมของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรุดและกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกในช่วง

วันที่ 1-3 เดือนตุลาคม และวันที่ 20-25 เดือนตุลาคม 2543 ทำให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของขบวนการนี้ซึ่งแตกต่างจากกรณีขบวนการประชาชนอื่นๆในสังคมไทยในอดีต ขบวนการนี้เป็นกรณีที่ชาวบ้านเริ่มก่อขึ้นมาเองโดยปราศจากการระดมปลุกฝั่ง การชี้แนะ หรือการช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก และนอกจากการกลยุทธ์ในรูปแบบกระทำโดยตรง (direct action) เช่น การเดินขบวนและการชุมนุมประท้วงแล้ว ยังเลือกใช้กฎหมายอำนาจของรัฐบาลท้องถิ่นและข้อมูลด้านวิชาการเป็นกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหว และนอกจากการกดดันรัฐบาลเพื่อให้ยกเลิกโครงการโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก ยังตั้งเป้าหมายอื่นๆไว้ด้วย เช่น การปลูกสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมให้แก่คนในท้องถิ่น และการปฏิรูปการเมืองท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และมีความเป็นธรรม เป็นต้น ข้อสังเกตเบื้องต้นดังกล่าวนี้ทำให้เกิดคำถามที่ว่า เหตุใดขบวนการทางสังคมที่มีลักษณะเช่นนี้สามารถเกิดขึ้นมาได้ ผู้วิจัยไม่พอใจกับคำนิยามที่ว่ากันมากกว่า เพราะคนได้มีความตื่นตัวทางการเมือง คำนิยามนี้เป็นเพียงแค่ภาพพจน์ที่แสดงความรู้สึกไม่แน่ใจที่รายละเอียดเท่านั้น จึงเกิดความสนใจค้นหาปัจจัยที่กำหนดลักษณะรูปร่างของขบวนการ โดยอาศัยข้อเท็จจริงในขบวนการนี้

นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ยังมีเหตุผลสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ เนื่องจากผู้วิจัยเป็นชาวญี่ปุ่น จึงมีความรู้สึกที่ว่า มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในเรื่องปัญหาความขัดแย้งที่บริษัทญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้อง⁴⁶ บริษัท ยูเนี่ยน เพาเวอร์ ดีเวลลอปเมนต์ มีชาวญี่ปุ่นอยู่ในคณะกรรมการบริหาร เนื่องด้วยบริษัทโตเมน (Tomen) ถือหุ้น 34% ของหุ้นทั้งหมดเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุดของบริษัท ยูเนี่ยน เพาเวอร์ ดีเวลลอปเมนต์ และสำหรับโครงการโรงไฟฟ้าบ่อนอก บริษัทมิตซูบิชิ (Mitsubishi) เป็นผู้นำมาตั้งเครื่องอุปกรณ์ผลิตไฟฟ้า จึงทำการเลือกศึกษาขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกเป็นกรณีศึกษา

2.4.2. ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ในการศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล แหล่งข้อมูล และความสำคัญของข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้ร่วมขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก และผู้ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการทั้งในระดับท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น นอกจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามแล้ว ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยสร้างความเข้าใจกับภาพรวมของกรณีศึกษา และช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยจะศึกษาพัฒนาการ ลักษณะ และกระบวนการระดมทรัพยากรในขบวนการทางสังคม และเน้นศึกษาพฤติกรรมขององค์กร ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับข้อมูลดังต่อไปนี้

2.4.2.1. ข้อมูลพื้นฐานของปัญหาการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก

■ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์

ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของ โครงการ โรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก นโยบายด้านพลังงานของรัฐ ข้อมูลพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย

■ วิธีการเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูล

การค้นหาและสำรวจข้อมูลจากสื่อมวลชนและหน่วยงานราชการด้านการพัฒนาและพลังงาน คณะอนุกรรมการสิ่งแวดล้อมศึกษา ตลอดจนเครือข่ายพลังงานยั่งยืนแห่งประเทศไทย และเจ้าของโครงการ

- **ความสำคัญของข้อมูล**

ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อทำความเข้าใจปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้นมาในพื้นที่ในกรณีศึกษา และเพื่อวิเคราะห์บริบทเชิงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของขบวนการนี้

2.4.2.2. ข้อมูลพื้นฐานของขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก

- **ข้อมูลที่น่าวิเคราะห์**

ข้อมูลเกี่ยวกับลำดับเหตุการณ์ของขบวนการคัดค้าน

- **วิธีการเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูล**

การค้นหาและสำรวจข้อมูลจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อมวลชนท้องถิ่น การสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก การค้นหาและสำรวจเอกสารของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก และกลุ่มศึกษาพลังงานทางเลือกเพื่ออนาคต และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก

- **ความสำคัญของข้อมูล**

ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อนำมาวิเคราะห์พัฒนาการของขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ทหุสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการนี้

2.4.2.3. ข้อมูลเกี่ยวกับทหุสัมพันธ์ขององค์กร

- **ข้อมูลพื้นฐานขององค์กร กลุ่ม และเครือข่ายในท้องถิ่น (1)**

ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและข้อมูลทั่วไปของท้องถิ่นในปัจจุบัน ได้แก่ จำนวนประชากร อาชีพ และการศึกษาของคนในท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อทำความเข้าใจสภาพพื้นที่ทั่วไปในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

วิธีการเก็บข้อมูลส่วนนี้ ก็คือ การค้นหาและสำรวจข้อมูลจากสำนักงานจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ องค์กรบริหารส่วนตำบลธงชัยและบ่อนอก

- **ข้อมูลพื้นฐานขององค์กร กลุ่ม และเครือข่ายในท้องถิ่น (2)**

ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายในท้องถิ่น เช่น จำนวนองค์กร ความเป็นมา โครงสร้าง เป้าหมาย แหล่งเงินทุน ประเภทและจำนวนของกิจกรรม และ จำนวนและลักษณะของสมาชิก ลักษณะของผู้นำ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เป็นต้น ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อวิเคราะห์สถานภาพพื้นฐานของโครงสร้างทางอำนาจระหว่างองค์กรในท้องถิ่น

วิธีการเก็บข้อมูลส่วนนี้ ก็คือ การสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนต่างๆ การค้นหาและสำรวจเอกสารขององค์กร กลุ่ม และเครือข่ายต่างๆ ในท้องถิ่น การค้นหาและสำรวจเอกสารขององค์กรบริหารส่วนตำบลธงชัยและบ่อนอก และ

การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กร กลุ่ม เครือข่าย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกเอาองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายทั้งหมดที่อยู่ในตำบลธงชัยและบ่อบอก(และตำบลใกล้เคียง) มาศึกษา

2.4.2.4. ข้อมูลพื้นฐานขององค์กรการเคลื่อนไหว

ข้อมูลเกี่ยวกับ ความเป็นมา โครงสร้าง เป้าหมาย กิจกรรม งบประมาณ อัตราความถี่และลักษณะของประชุม จำนวนและลักษณะของสมาชิก ลักษณะของผู้นำ เป็นต้น ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อวิเคราะห์ลักษณะขององค์กรการเคลื่อนไหว และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรเคลื่อนไหวกับองค์กรอื่นๆ

วิธีการเก็บข้อมูลก็คือ การสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อบอก การค้นหาและสำรวจเอกสารของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อบอก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูดกับกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อบอก

2.4.2.5. ข้อมูลพื้นฐานขององค์กรนอกท้องถิ่น

ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา โครงสร้าง เป้าหมาย แหล่งเงินทุน กิจกรรม จำนวนและลักษณะของสมาชิก ลักษณะของผู้นำ เป็นต้น ข้อมูลในส่วนนี้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรเคลื่อนไหวกับองค์กรอื่นๆ

วิธีการเก็บข้อมูลก็คือ การสัมภาษณ์ผู้นำ สมาชิก พนักงานขององค์กร การค้นหาและสำรวจเอกสารขององค์กร ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกเอาองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายนอกท้องถิ่นที่เคยปรากฏชื่อออกมาในข่าวหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และวิทยุในเรื่องขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกหรือองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายที่กลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก หรือเจ้าของโครงการระบุชื่อออกมา

2.4.2.6. ข้อมูลเกี่ยวกับสนามพหุสัมพันธ์ขององค์กรด้านระบบพันธมิตร

ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ มีดังนี้

- ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนองค์กร กลุ่ม เครือข่ายที่สนับสนุนองค์กรการเคลื่อนไหว
- ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร กลุ่ม เครือข่ายที่มีส่วนซ้อนทับซึ่งกันและกันในเรื่องสมาชิก ผู้นำ แหล่งเงินทุน เป้าหมาย และกิจกรรม เป็นต้น
- ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร กลุ่ม เครือข่ายที่มีส่วนซ้อนทับกันกับองค์กรการเคลื่อนไหวในเรื่องสมาชิก แหล่งเงินทุน เป้าหมาย หรือกิจกรรม เป็นต้น
- ข้อมูลเกี่ยวกับอัตราความถี่ของประชุมรวมกันหรือการติดต่อกันระหว่างผู้นำขององค์กรต่างๆ
- ข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติ พื้นฐานการหาเสียง แหล่งเงินทุนของนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลและผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายที่สนับสนุนองค์กรการเคลื่อนไหว

วิธีการเก็บข้อมูล ก็คือ การสัมภาษณ์ผู้นำ สมาชิก คนงานขององค์กร การสัมภาษณ์นักการเมืองหรือผู้สนับสนุนนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้อง การค้นหาและสำรวจเอกสารขององค์กร กลุ่ม เครือข่าย และสำนักงานของนักการเมือง

ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อวิเคราะห์ระดับของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรการเคลื่อนไหวกับองค์กรพันธมิตร วิเคราะห์แหล่งทรัพยากรของขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก โดยวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงระดับของความสัมพันธ์นั้นก็สามารถทำความเข้าใจพลวัตของความสัมพันธ์ด้านพันธมิตรในขบวนการนี้ได้ และโดยนำข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของขบวนการมาวิเคราะห์เข้าด้วยกันก็สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ความสัมพันธ์ด้านพันธมิตรส่งผลกระทบต่อการระดมทรัพยากรของขบวนการอย่างไร เมื่อไร และแค่นั้น

2.4.2.7 ข้อมูลเกี่ยวกับสนามพลังสัมพันธ์ขององค์กรด้านระบบความขัดแย้ง

ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ มีดังนี้

- ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายที่ขัดแย้งกับองค์กรการเคลื่อนไหว
- ข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร กลุ่ม เครือข่ายที่มีส่วนซ้อนทับซึ่งกันและกันในเรื่องสมาชิก ผู้นำ ผลประโยชน์ เป้าหมาย หรือกิจกรรม เป็นต้น
- ข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติ พื้นฐานการหาเสียง แหล่งเงินทุนของนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลและผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายที่ขัดแย้งกับองค์กรการเคลื่อนไหว

วิธีการเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูลก็คือ การสัมภาษณ์ผู้นำ สมาชิก พนักงานขององค์กร นักการเมืองหรือผู้สนับสนุนนักการเมืองที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และเจ้าของโครงการ การค้นหาและสำรวจเอกสารขององค์กร กลุ่ม เครือข่าย สำนักงานของนักการเมือง และสำนักงานของเจ้าของโครงการ

ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อทำความเข้าใจกับลักษณะขององค์กร กลุ่ม และเครือข่ายที่ขัดแย้งกับองค์กรการเคลื่อนไหว ขนาดและความเข้มแข็งของขบวนการ ได้กลับซึ่งวัดได้โดยวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับอัตราความถี่ของการประชุมร่วมกันหรือการติดต่อกันระหว่างผู้นำขององค์กรต่างๆ และระดับของการซ้อนทับซึ่งกันและกันในเรื่องสมาชิก ผู้นำ แหล่งเงินทุน เป้าหมาย หรือกิจกรรม โดยนำข้อมูลเกี่ยวกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างทางอำนาจระหว่างองค์กร ในท้องถิ่นมาวิเคราะห์เข้าด้วยกันก็จะเห็นได้ถึงที่มาของความขัดแย้งในเรื่องการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก อาจจะกล่าวได้ว่า องค์กรใดๆที่เข้ามาอยู่ในความสัมพันธ์ด้านความขัดแย้งไม่ใช่เพราะเห็นด้วยกับการสร้างโรงไฟฟ้าหากแต่เพราะมีผลประโยชน์ขัดแย้งกับองค์กรใดๆ ในความสัมพันธ์ด้านพันธมิตรในเรื่องอื่นๆมาก่อนหรือเป็นคู่แข่งกับองค์กรใดๆ ในความสัมพันธ์ด้านพันธมิตร ในกระบวนการช่วงชิงอำนาจในท้องถิ่นมาก่อน

2.4.2.8 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะโครงสร้างทางอำนาจ

ข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ มีดังนี้

- ข้อมูลพื้นฐานของกระบวนการนโยบายทั้งด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม

- ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและการเปลี่ยนแปลงของกลยุทธ์ที่รัฐบาลใช้กับขบวนการคัดค้านการ
สร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก
- ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวน บทบาทหน้าที่ และผลประโยชน์ของหน่วยงานราชการ องค์กร สถาบัน
และกลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- ข้อมูลเกี่ยวกับลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง
- ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะและการเปลี่ยนแปลงของระบบโครงสร้างทางการเมือง ที่เป็นทางการ
เช่น การปฏิรูประบบการปกครองท้องถิ่น เป็นต้น

วิธีการเก็บข้อมูลก็คือ การสัมภาษณ์นักการเมือง เจ้าหน้าที่รัฐ และเจ้าของโครงการ พนักงานของ
เครือข่ายพลังงานยั่งยืนแห่งประเทศไทย การค้นหาและสำรวจกฎหมายด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม เอกสาร
ทางวิชาการ เอกสารของเจ้าของโครงการ เอกสารของเครือข่ายพลังงานยั่งยืนแห่งประเทศไทย และข้อมูล
จากสื่อมวลชน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกเอาสถาบันทางการเมือง หน่วยงานราชการ และกลุ่มคนทั้ง
หมดที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และปฏิบัติงาน โครงการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและ
บ่อนอก

ข้อมูลในส่วนนี้มีความสำคัญเพื่อทำความเข้าใจกับพลวัตของลักษณะ โครงสร้างทางอำนาจที่ส่ง
ผลกระทบต่อโอกาสทางการเมืองที่องค์กรการเคลื่อนไหวเข้าถึงได้ โดยนำข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของ
ขบวนการมาวิเคราะห์เข้าด้วยกันก็สามารถทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างการเติบโตหรือการถอยลง
ของขบวนการกับพลวัตของลักษณะโครงสร้างทางอำนาจได้

¹ที่จริงแล้ว ทฤษฎีการระดมทรัพยากรมีความหลากหลายอย่างมากซึ่งร่วมทฤษฎีของ Meyer N. Zald และ John. McCarthy หรือ Manucar L. Olson
ที่เน้นองค์กรโดยมีลักษณะใกล้เคียงกับทฤษฎีด้านเศรษฐศาสตร์ และทฤษฎีของ C. Tilly หรือ McAdam ที่เน้นโครงสร้างและสภาพแวดล้อมทาง
การเมืองขององค์กรการเคลื่อนไหวซึ่งควรจะเรียกทฤษฎีทั้งหมดนี้ว่า *Resource Mobilization 'Perspective'* แต่นักวิชาการบางคนได้แบ่งแยก
ทฤษฎีนี้เป็นสองทฤษฎี คือ *Resource Mobilization Approach* และ *Political Process Approach* หรือที่เรียกกันว่า *Political Opportunity Theory* ;
ดู ศาสตราจารย์ไพจิตร (2543: 56-58) และ Beth S. Chaniglia (2001: 38)

²คือ ทฤษฎีที่เห็นว่า ขบวนการสังคมเกิดขึ้นมาจากการระเบิดความคับข้องใจในหมู่ประชาชนโดยอัตโนมัติ ด้วยเหตุนี้ “ในเริ่มแรกขบวนการ
สังคมเป็นการรวมกลุ่มกันอย่างหลวมๆ พอเวลาผ่านไปชั่วระยะเวลาหนึ่งจะมีการจัดระเบียบของโครงสร้างให้เป็นระบบมากยิ่งขึ้น และเมื่อถึง
เวลานั้นขบวนการสังคมก็ย่อมมีเสถียรภาพ”(จางง์ อควินนีสและคณะ 2543: 166) ลักษณะสำคัญของการกระทำรวมหมู่ในทฤษฎีนี้ คือ การ
ลอกแบบพฤติกรรมคนอื่น (imitation) การไร้เหตุผล (irrationality) การแพร่กระจายจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง (contagion) และการชัก
ชวน (suggestion) (Melucci 1989)

³เป็นตรรกทางด้านเศรษฐศาสตร์ชนิดหนึ่ง Smelser ประชูกใช้ตรรกนี้ในการเสนอกรอบการวิเคราะห์ในเรื่องการกระทำรวมหมู่ในแวดวงนัก
สังคมวิทยา (Sorana 1996: 6)

⁴ในสมัยที่ไม่มีทางรถไฟหรือถนนมากเหมือนอย่างในปัจจุบัน การกระทำรวมหมู่ขนาดใหญ่ที่ระดมบุคคลจากทั่วประเทศคงเป็นไปได้ยาก ใน
ปัจจุบันการเจริญเติบโตของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารอย่างเช่น โทรศัพท์ วิทยุ ตลอดจนอินเทอร์เน็ต ทำให้ขบวนการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมี
จำนวนมากขึ้นและสามารถโฆษณาชวนการของคนได้โดยผ่านสื่อมวลชน นอกจากนั้นยังสามารถสื่อสารระหว่างผู้เข้าร่วมขบวนการที่อยู่ห่าง
ไกลกันได้ง่ายขึ้นซึ่งทำให้เป็นการเอื้อต่อการขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหวข้ามพรมแดน (Keck and Sikkink 1998a; 1998b)

⁵ในกรณีการกระทำรวมหมู่ในรูปแบบความประหวั่นพรั่นพรึง ความเชื่อที่แพร่กระจายในหมู่ประชาชนมักจะมีลักษณะอิสระ (Smelser 1964:
119) และในกรณีขบวนการการปฏิวัติจะเป็นจิตสำนึกทางชนชั้น

- ⁶ Aldon D. Morris and Cedric Herring (1987) ศึกษาว่า บทความต่างๆในเรื่องขบวนการทางสังคมและการกระทำรวมหมู่ที่ลงใน *American Sociological Review*, *American Journal of Sociology*, *Social Forces*, และ *American Political Science Review* เขียนโดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบใด และการศึกษาของ Morris and Herring (1987: 182) พบว่า ในทศวรรษ 1960 บทความเรื่องขบวนการและการกระทำรวมหมู่ที่เขียนโดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบทฤษฎีการระดมทรัพยากร มีเพียงแค่ 17% ของบทความทั้งหมดในสมัยนั้น แต่ ในทศวรรษ 1970 เพิ่มขึ้นเป็น 56% ของบทความทั้งหมดในสมัยนั้น
- ⁷ คุราละเอียคของลักษณะและความหมายของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ (new social movements) ใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540) Bert Klandermans (1991) และ Alain Touraine (1983) สำหรับแนวคิดขบวนการสิ่งแวดล้อม ดู ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2537)
- ⁸ เช่น ขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าฟอสฟอริกซึ่งชาวบ้านยึดอำนาจองค์การบริหารส่วนตำบลโดยอ้างถึงมาตรา 290 ในรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ. 2540 ที่ระบุไว้ว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- ⁹ สำหรับชาวบ้านที่เข้าร่วมสมัครขบวนการทางสังคมมีความหมายเช่นเดียวกันกับที่ Takabatake Michitoshi อธิบายไว้; คำกล่าวของตัวแทนชาวบ้านในการชุมนุมใหญ่ครั้งที่ 2 (อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง 2540: 148)
- ¹⁰ คุราละเอียคความหมายของผู้จัดการบริหารทางการเมืองใน Robert H. Salisbury (1969) และ Norman Frolich et al. (1991)
- ¹¹ ถ้าใช้คำศัพท์ของ Smelser ก็คือ ความตึงเครียดทางโครงสร้างทางสังคม
- ¹² Herbert Kitschelt (1991: 327) อธิบายถึงลักษณะของผู้คนเข้าร่วมขบวนการในแง่ของสำนักทฤษฎีว่าด้วยการระดมทรัพยากรอย่างชัดเจนว่า "Movement participants are not marginal and alienated members of society who have lost their belief in a shared system of norms and institutional mechanism of conflict resolution; rather, they are intellectually alive and socially competent individuals whose activities are based precisely on their deep enmeshment in social networks."
- ¹³ แต่ McCarthy and Zald (1977) มองทฤษฎีของ Killian ในทางตรงข้ามกับ Neidhardt and Rucht ว่า เป็นทฤษฎีแบบดั้งเดิมชนิดหนึ่ง
- ¹⁴ ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นผลประโยชน์ที่สมาชิกทุกคนในสังคมจะได้รับอย่างเท่าเทียมกันซึ่งหมายความว่า หากปัจเจกบุคคลใดๆ คือ y_i ($i = 1, 2, 3, \dots, n$) บริโภคผลประโยชน์ส่วนร่วมนั้น คือ Y มากเกินไปก็ความซึ่งมิได้ส่งผลต่อการบริโภคผลประโยชน์ส่วนรวมโดยบุคคลอื่นๆ จึงเขียนสูตรดังนี้ คือ $Y = y_1 = y_2 = y_3 \dots = y_n$ กล่าวคือ ผลประโยชน์ส่วนรวมมีลักษณะสองด้าน ได้แก่ ความไม่ขับไล่ (nonexcludability) และความไม่ให้เกิดการแข่งขัน (nonrivalness); ดู Paul Samuelson (1954)
- ¹⁵ ในการส่งเสริมการจัดสวัสดิการโดยชุมชน กิจกรรมด้านการสร้างรายได้เพิ่ม เช่น การออมทรัพย์หรือการผลิตสินค้าร่วมกันจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าร่วมก่อตั้งกลุ่มสวัสดิการ (ณรงค์ เท็ชรประเสริฐ และคณะ 2544) ในกรณีนี้ กิจกรรมด้านการสร้างรายได้เพิ่มเติมได้ว่าเป็น *selective incentives* ในความหมายของ M. Olson ในกรณีขบวนการสหภาพแรงงาน Moriwaki Toshimasa (2000: 31-32) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า โดยเฉพาะในช่วงต้นๆในพัฒนาการของขบวนการสหภาพแรงงาน การออมทรัพย์ (mutual aid) มักจะจูงใจให้ผู้ใช้แรงงานเข้ามาเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงาน
- ¹⁶ เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการใช้เหตุผล บุคคลเช่นนี้จะเลือกตัวเลือกที่จะก่อให้เกิดปัญหาน้อยที่สุดและสามารถมองเห็นผลได้อย่างแน่นอน; ดู H. Ward (1995) และ Myra M. Ferree (1992)
- ¹⁷ Gamson ไม่ได้ปฏิเสธการวิเคราะห์ประเด็นทางจิตวิทยา เช่น ในความคิดของ Gamson (1968: 93-96) การที่สามารถระดมทรัพยากรมิได้หมายถึงการมีอิทธิพล อย่างไรก็ตามแม้ผู้คนที่ไม่มีอิทธิพลแต่ก็ได้หมายความว่า ผู้คนนั้นไม่มีทรัพยากร อาจกล่าวได้ว่า เพราะมีมูลเหตุจูงใจไม่เพียงพอที่จะทำให้ผู้คนนั้นคิดจะใช้อิทธิพลของตน กล่าวคือ Gamson พยายามเสนอกรอบการวิเคราะห์เรื่องขบวนการทางสังคมโดยเชื่อมโยงประเด็นเรื่องทรัพยากรกับประเด็นเรื่องจิตวิทยา คือ มูลเหตุจูงใจรวมกัน
- ¹⁸ คุราละเอียคของแนวการวิเคราะห์เชิงการตัดสินใจด้วยเหตุผล ใน H. Ward (1995)
- ¹⁹ Kriesi, Hanspeter (1996) ใช้คำว่า "โครงสร้างพื้นฐานทางขบวนการทางสังคม"
- ²⁰ della Porta, Damatella and Dieter Rucht (1995) ใช้คำว่า "เครือข่ายขบวนการทางสังคม (social movement families)"
- ²¹ ตัวอย่างเช่น ในกรณีขบวนการคัดค้านเขื่อนปากมูลโดยสมัครสมาชิกคนหนึ่งที่จริงแล้ว ผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์จากการบรรเทาปัญหาของขบวนการเรียกร้องการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ให้เปิดประตูระบายน้ำมีจำนวนมากจนถึง 77 หมู่บ้าน 6,800 ครอบครัว (Kuze Nobutaka 2000a: 39) แต่กระนั้นก็คิดว่าที่ผ่านมา ผู้ที่จะได้รับผลประโยชน์ส่วนหนึ่งมิได้เข้าร่วมขบวนการของสมัครสมาชิกคน สมัครสมาชิกคนจึงพยายามที่จะรณรงค์ให้พวกนี้เข้ามาเคลื่อนไหวด้วยกัน
- ²² คุราละเอียคเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบการเมืองการปกครองจากเผด็จการสู่ประชาธิปไตยใน Guillermo O'Donnell and Philippe C. Schmitter (1986)
- ²³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2543: 56-58) เรียกว่า *resource mobilization approach* แต่ทว่าเนื่องจาก "resource mobilization" ใช้เป็นชื่อของทฤษฎีใหม่รวมทั้งกรอบการวิเคราะห์ที่เน้นแนวคิดทางการเมืองของขบวนการทางสังคม (RMI) และกรอบการวิเคราะห์แบบที่เน้นองค์กร (RMII) จึงควรจะเรียก RMII ว่า *organizational approach* ตาม Morris กับ Herring (1987: 180-182) การแบ่งแยก RMI กับ RMII เสนอโดย Charles Perrow (1979: 199-205) Hasegwa Kouichi (1985: 132) เรียก RMI โดยอาศัยความคิดของ Perrow ว่า แบบสังคมวิทยาทางการเมือง (political sociology model) และเรียก RMII ว่า แบบสังคมวิทยาทางเศรษฐกิจ (economic sociology model)
- ²⁴ เช่น ขบวนการสิทธิของชนกรรวมเพศ ขบวนการวัฒนธรรมชุมชน และขบวนการศาสนา เป็นต้น

²⁵ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับความคิดของ Kerbo ที่ว่า จะใช้ทฤษฎีการสูญเสียอย่างสมพัทธ์ในการศึกษาขบวนการทางสังคมในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากว่า ขบวนการทางสังคมในโลกที่สาม เช่นประเทศไทยมีลักษณะซับซ้อนมาก ดังที่กล่าวข้างต้น ขบวนการทางสังคมมักจะเกิดขึ้นเป็นผลมาจากวิกฤตทางเรื่องการทำมหากินซึ่งมีลักษณะที่มีพื้นฐานจากชนชั้น แต่ขณะเดียวกัน อย่างที่ Chris Baker (2543: 109-114) กล่าวถึงขบวนการสังคมนิยมว่าเป็น “ขบวนการของชนชั้นชาวนาโดยปราศจากชนชั้นชาวนา” ลักษณะชนชั้นของขบวนการทางสังคมกำลังจะมีการเปลี่ยนแปลงไป และมีการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ด้วย สิ่งสำคัญก็คือ ในประเทศไทย ขบวนการทางสังคมทั้งขบวนการชนชั้นและขบวนการใหม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกัน และขบวนการสองประเภทนี้ “ยังแยกออกจากกันลำบาก” (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543: 74) ซึ่งมีขบวนการแบบการปฏิวัติที่สำนักทฤษฎีว่าด้วยการสูญเสียอย่างสมพัทธ์เน้นศึกษา แต่ก็มิใช่เป็นขบวนการแบบสถาบัน (institutionalized movements) ในความคิดของ Zald กับ McCarthy

²⁶ ปัจจุบันนี้ สังคมของขบวนการทางสังคม (social movement society) ปรากฏตัวเป็นความจริงในวงคมตะวันตก; ดู Meyer and Tarrow (eds.1998)

²⁷ “สถานการณ์ (situation)” ในที่นี้รวมหมายถึง โครงสร้าง นโยบาย กฎเกณฑ์ วัฒนธรรม เป็นต้น

²⁸ เป็นนักสังคมศาสตร์ชาวอเมริกันที่เป็นคนในกลุ่มแรกที่เสนอทฤษฎีสังคมมวลชน ได้กล่าวว่า สังคมมวลชนเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นทั้งในสังคมทุนนิยมและสังคมคอมมิวนิสต์ แนวคิดของ Kornhauser ส่งผลต่อนักรัฐศาสตร์ชาวญี่ปุ่นเป็นอันมากและนำไปสู่แนวทฤษฎีการจัดการสังคมมากเกินไป (over managed society)

²⁹ บางครั้งผู้นำชนชั้นที่มีบารมี ความสามารถในการจัดการกิจการรวมกัน และความตั้งใจเสียสละกลายมาเป็นผู้ประกอบการทางการเมือง

³⁰ เช่น สมาคมธนาคารน่าจะมีทรัพยากรด้านเงินทุนมากกว่า องค์กรอื่นๆ และสมาคมธนาคารน่าจะมีทรัพยากรด้านข้อมูลข่าวสาร ความรู้ในเรื่องกฎหมายมากกว่า องค์กรอื่นๆ องค์กรการเคลื่อนไหวที่เชื่อมต่อกับองค์กรเหล่านี้สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่มีลักษณะพิเศษดังกล่าวนี้ได้

³¹ ในที่นี้ใช้คำว่าอิทธิพล (influence) ตามความคิดของ Robert A. Dahl ฤดูกาลระยะเยื้องของความหมายของอิทธิพล (influence) ใน Dahl (1999: ch.2, 3, and 4)

³² นักวิชาการบางคนใช้คำว่า “ระบบนิเวศทางการเมือง (organizational ecology)” (Minkoff 2002: 262)

³³ เช่น การปะทะกันระหว่างกลุ่มชุมนุมกับกองตำรวจ หากตำรวจใช้ความรุนแรงในการสลายการชุมนุมและมีผู้ชุมนุมบาดเจ็บจำนวนมาก จึงทำให้เกิดความออกเห็นใจต่อขบวนการในหมู่สาธารณะชนซึ่งอาจนำไปสู่การขยายตัวของฝ่ายพันธมิตร

³⁴ กลุ่มคนที่มีส่วนร่วมในองค์การทางการเมือง (members of the system / polity members) รวมหมายถึงกลุ่มผลประโยชน์ หรือกลุ่มกดดันที่มีช่องทางในการเจรจากับรัฐบาลอย่างถาวร; ดู Lo (1992)

³⁵ เช่น หลังจากพ.ศ.ท.ศ. ทักษิณ ชินวัตรได้เป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว สมาชิกคนจนไม่ได้เคลื่อนไหวโดยใช้การเดินขบวนเป็นแนวทางในการกดดันรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลพ.ศ.ท.ศ. ทักษิณ เลือกใช้ยุทธศาสตร์ที่ให้อุปถัมภ์กับผู้ชุมนุมสมาชิกคนจน เมื่อรัฐบาลใช้ยุทธศาสตร์แบบประนีประนอมกับขบวนการทางสังคม ฝ่ายขบวนการก็ต้องลดระดับความรุนแรงในการต่อสู้ หากไม่เป็นเช่นนั้น จึงทำให้ฝ่ายขบวนการขาดความชอบธรรม

³⁶ รูปแบบการเมืองการปกครองที่มีการร่วมมือกันหรือการประสานกันอย่างไม่เป็นทางการโดยตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆกับกลไกรัฐ เพื่อแจกจ่ายผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆโดยไม่มีการแข่งขันกัน และตัดสินใจโดยอาศัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์เหล่านั้น สิ่งที่สำคัญก็คือ ในการเมืองการปกครองรูปแบบระบบ corporatism ไม่ว่าจะ state corporatism หรือ liberal corporatism กระบวนการประสานงานโดยตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์กับกลไกรัฐดังกล่าวนี้ค่อนข้างจะมีความสำคัญมากกว่า กระบวนการตัดสินใจโดยผ่านระบบรัฐสภา; ดูลักษณะรูปแบบ corporatism ในประเทศไทย ในอนุสรณ์ ถิมมณี (2539: บทสรุป) และ Anek Laothamatas (1992)

³⁷ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นผลสำเร็จที่ออกมาจากขบวนการในรูปแบบการเสนอนโยบาย (advocacy)

³⁸ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นผลสำเร็จที่ออกมาจากขบวนการในรูปแบบการต่อต้าน (protest)

³⁹ การปฏิวัติเกิดขึ้นเพราะการกดขี่โดยรัฐทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการมีจิตสำนึกการต่อสู้ชัดเจนขึ้น คือ ทำให้ขบวนการทางสังคมมีความเข้มแข็งมากขึ้น และการกดขี่โดยรัฐนั้นจะกลายเป็นประเด็นสำคัญในการต่อสู้แทนที่ประเด็นย่อยๆของแต่ละขบวนการ นอกจากนั้นยังมีเหตุผลที่ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ การกดขี่โดยรัฐทำให้สื่อมวลชนหันไปสนใจขบวนการที่ถูกกดขี่ จึงทำให้สาธารณะชนทั่วไปที่ไม่เคยสนใจขบวนการทางสังคมเข้ามาสนับสนุนขบวนการนั้น ขบวนการจึงสามารถระดมทรัพยากรได้มากขึ้น

⁴⁰ แต่โดยทั่วไปไม่สนับสนุนคอมมิวนิสต์เพราะ ไม่เห็นด้วยกับอุดมการณ์และยุทธศาสตร์ของคอมมิวนิสต์

⁴¹ นอกจากที่กล่าวนี้ Katesi ยังตั้งสมมุติฐาน โดยวิเคราะห์สถานการณ์ที่พรรคฝ่ายซ้ายอยู่ฝ่ายค้านและสถานการณ์ที่พรรคฝ่ายซ้ายอยู่ฝ่ายรัฐบาลว่า ในสถานการณ์ที่พรรคฝ่ายซ้ายอยู่ฝ่ายค้าน พรรคฝ่ายซ้ายพยายามสนับสนุนขบวนการทางสังคมแนวใหม่อย่างเต็มที่ เนื่องจากพรรคพวกนั้น จะใช้ขบวนการเป็นเครื่องมือในการกดดันและดำเนินคดียื่นฟ้องรัฐบาล พรรคฝ่ายซ้ายพยายามทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการเป็นผู้สนับสนุนพรรคของตัวเองอย่างเป็นทางการโดยเอาใจใส่ต่อความต้องการของขบวนการ แต่เนื่องจากอยู่ฝ่ายค้าน พรรคฝ่ายซ้ายไม่สามารถจัดโอกาสทางการเมืองให้กับขบวนการได้เท่าไร ในสถานการณ์ที่พรรคฝ่ายซ้ายอยู่ฝ่ายรัฐบาล พรรคฝ่ายซ้ายจำเป็นต้องประนีประนอมกับกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มทุน ระบบราชการ เป็นต้น และเพื่อที่จะให้ได้เป็นฝ่ายรัฐบาลอีกในการเลือกตั้งครั้งต่อไป พรรคฝ่ายซ้ายมักจะเน้นการตอบสนองต่อความต้องการของแหล่งเสียงที่สำคัญของพรรคของตัวเอง คือ กลุ่มแรงงาน มากกว่าความต้องการของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ซึ่งเป็นแหล่งเสียงค่อนข้างไม่มั่นคง นอกจากนี้

สิ่งที่กล่าวมานี้ หากเป็นรัฐบาลผสม ความสามารถของพรรคฝ่ายซ้ายในการตอบสนองต่อความต้องการของขบวนการทางสังคมแนวใหม่ก็ถูกจำกัดค่อนข้างมาก

⁴² ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540: 127-136) นอกจากโครงสร้างโอกาสทางการเมือง ยังเสนอกรอบการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางสังคม (social opportunities structure) ด้วย

⁴³ สำหรับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในประเทศญี่ปุ่น Higuchi Naoto (et al. 1998) ได้ศึกษาโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในขบวนการชาวท้องถิ่น (resident's movement) ซึ่งหากศึกษาเปรียบเทียบกับของประเทศไทยน่าจะช่วยทำความเข้าใจในเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในบริบททางสังคมเอเชีย

⁴⁴ S. Tarrow (1998: chap. 9) ใช้คำว่า “วัฏจักรของการดิ้นรนต่อสู้ (cycles of contention)”

⁴⁵ JBIC กำลังตรวจสอบ โครงการเพื่อให้ทุนในรูปแบบการรับประกันการค้าและการลงทุน (Trade and Investment Insurance) กับบริษัทโตเม็น (Tomea) เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุดของบริษัท ยูเนี่ยน เพาเวอร์ ดีเวลลอปเม้นต์ ซึ่งเป็นเจ้าของโครงการโรงไฟฟ้าหินกรุด; คุราชะเอียบทบาทของ JBIC และความหมายของรูปแบบการรับประกันการค้าและการลงทุน (Trade and Investment Insurance) ในกลุ่มศึกษาขององค์กรเอกชนญี่ปุ่น บรรณาธิการ. *เอกสารรวบรวมข้อมูล “ความร่วมมือของรัฐบาลญี่ปุ่นในการพัฒนาในต่างประเทศ.”* n.p., 2000.

⁴⁶ ในกระบวนการความขัดแย้งในเรื่องโครงการโรงไฟฟ้าหินกรุด รัฐบาลญี่ปุ่นและนายทุนถือว่าเป็นตัวแสดงสำคัญมาก ชูตญี่ปุ่นพบกับรองนายกฯ เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2544 เพื่อกดดันเร่งรัดให้รัฐบาลไทยดำเนินการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรุด (สำนักนายกรัฐมนตรี http://www.thaigov.go.th/index_thai.htm วันที่ 1 พฤษภาคม 2544) และเมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2544 นักลงทุนจากญี่ปุ่นเข้าพบ นายจตุรนต์ ฉายแสง รมต.ประจำสำนักนายกฯ เพื่อเร่งให้มีการก่อสร้างโรงไฟฟ้าหินกรุดอีกครั้ง (ข่าวสด วันที่ 16 พฤษภาคม 2544)

คุนยฺวิตยทรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย